

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»**

Кафедра соціології і публічного управління
(назва кафедри, яка забезпечує викладання дисципліни)

**КОМПЛЕКС НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДИСЦИПЛІНИ**

**МЕТОДОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА
МЕТОДИКА НАПИСАННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ**

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти другий (магістерський)
перший (бакалаврський) / другий (магістерський)

галузь знань 05 Соціальні й поведінкові науки
(шифр і назва)

спеціальність 054 Соціологія
(шифр і назва)

освітня програма Соціологічне забезпечення економічної діяльності
(назви освітніх програм спеціальностей)

вид дисципліни професійна підготовка, обов'язкова
(загальна підготовка / професійна підготовка; обов'язкова/вибіркова)

форма навчання денна
(денна / заочна)

Харків – 2024 рік

Силабус освітнього компонента

Програма навчальної дисципліни

Методологія організації наукових досліджень та методика написання наукових текстів

Шифр та назва спеціальності
054 Соціологія

Інститут
Навчально-науковий інститут соціально-
гуманітарних технологій

Освітня програма
Соціологія забезпечення економічної
діяльності

Кафедра
Соціології і публічного управління (305)

Рівень освіти
Магістр

Тип дисципліни
Спеціальна (фахова), Обов'язкова

Семестр
1

Мова викладання
Українська, англійська

Викладачі, розробники

Мороз Володимир Михайлович

moroz.volodymyr.d.sc@gmail.com

Доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри соціології і публічного управління

Досвід професійної діяльності – 33 роки.

Автор 246 наукових та науково-методичних публікацій, 7 з яких оприлюднені у виданнях включених до наукометричних баз Scopus та WoS. Пройшов стажування в Регіональному інституті адміністрації (м. Лілль, Франція), Університеті Тампере (м. Тампере, Фінляндія) та Балтійській міжнародній академії (м. Рига, Латвія). Автор та організатор декількох масштабних за колом охоплення респондентів соціологічних досліджень (співорганізаторами досліджень виступили представники наукової спільноти Латвії, Фінляндії та Китаю) з проблематики трудового потенціалу та якості вищої освіти. Член спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій рівня доктора наук. Член експертної групи МОН України з професійної педагогіки, психології та змісту професійної (професійно-технічної) освіти. Член редакційних колегій трьох наукових видань, два з яких мають статус фахових..

[Детальніше про викладача на сайті кафедри](#)

<https://web.kpi.kharkov.ua/sp/profesors-ko-vikladats-kij-sklad/>

Загальна інформація

Анотація

Навчальна дисципліна «Методологія та організація наукових досліджень» забезпечує формування цілісних (системних) знань з методології, теорії методу і процесу, методичного забезпечення

науково-дослідної діяльності, формування, розробки та обґрунтування шляхів та методів ефективного вирішення проблем, набуття аспірантами теоретичних знань та практичних навичок щодо здійснення науково-дослідної роботи.

Мета та цілі дисципліни

Мета курсу – сформувати у здобувачів освіти цілісну і логічно-послідовну систему знань щодо організації та проведення наукових досліджень; підготувати здобувачів освіти до самостійної роботи над текстом курсових та магістерських робіт, а також над рукописами наукових публікацій.

Формат занять

Лекції, лабораторні роботи, самостійна робота, консультації. Підсумковий контроль – іспит.

Компетентності

ЗК01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК02. Здатність працювати автономно.

ЗК05. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

СК01. Здатність аналізувати соціальні явища і процеси.

СК02. Здатність виявляти, діагностувати та інтерпретувати соціальні проблеми українського суспільства та світової спільноти

СК03. Здатність проектувати і виконувати соціологічні дослідження, розробляти й обґрунтовувати їхню методологію.

СК04. Здатність збирати та аналізувати емпіричні дані з використанням сучасних методів соціологічних досліджень.

Результати навчання

ПР-01. Аналізувати соціальні явища і процеси, використовуючи емпіричні дані та сучасні концепції і теорії соціології.

ПР-02. Здійснювати діагностику та інтерпретацію соціальних проблем українського суспільства та світової спільноти, причини їхнього виникнення та наслідки.

ПР-05. Здійснювати пошук, аналізувати та оцінювати необхідну інформацію в науковій літературі, банках даних та інших джерелах.

ПР-09. Планувати і виконувати наукові дослідження у сфері соціології, аналізувати результати, обґрунтовувати висновки.

Обсяг дисципліни

Загальний обсяг дисципліни 150 год. (5 кредитів ECTS): лекції – 32 год., практична роботи – 32 год., самостійна робота – 86 год.

Передумови вивчення дисципліни (пререквізити)

«Методологія та методи соціологічних досліджень», «Філософія».

Особливості дисципліни, методи та технології навчання

Під час проведення лекційних занять з навчальної дисципліни передбачено застосування таких методів навчання: пояснювально-ілюстративний метод (демонстрація на екрані слайдів презентацій, візуалізації навчального матеріалу); метод проблемного викладення; частково-пошуковий, або евристичний метод (лекції за окремими темами викладаються в проблемній формі) Під час проведення семінарських занять застосовується: репродуктивний метод (засвоєння базових понять курсу); частково-пошуковий, або евристичний метод (під час підготовки індивідуальних проєктів); дослідницький метод (студенти самостійно вивчають літературу, джерела, ведуть дослідження, виміри та виконують інші пошукові дії для створення презентації на задану тему). Семінарські заняття можуть бути побудовані у формі дискусії.

Програма навчальної дисципліни

Теми лекційних занять

Тема 1. Вступ до дисципліни «Методологія організації наукових досліджень та методика написання наукових текстів».

Місце та роль науки у забезпеченні суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку людства. Наукові винаходи які змінили світ. Підходи до тлумачення категоріального змісту дефініції «наука».

Тема 2. Базові категорії методології організації наукових досліджень: загальна характеристика змісту та особливості його прояву.

Підходи до визначення категоріального змісту «методологія». Предмет вивчення методології. Система, рівні та класифікаційні групи методології. Функції методології в науці. Підходи до тлумачення категорії «наукове дослідження».

Тема 3. Класифікація (типологізація) наукових досліджень.

Класифікація наук. Класифікація наукових досліджень та характеристика змісту основних класифікаційних груп.

Тема 4. Діалектика єдності наукових підходів, принципів та методів у межах наукового дослідження.

Підходи наукового пізнання. Принципи наукового пізнання.

Тема 5. Методи наукових досліджень.

Методи наукових досліджень: категоріальний зміст тлумачення дефініції. Загальна класифікація методів наукових досліджень. Загальна характеристика основних методів наукових досліджень.

Тема 6. Інформаційне забезпечення наукових досліджень.

Документальні джерела інформації. Види наукових документів. Довідкові документи та стандарти. Організація експертизи наукових текстів. Інформаційні та бібліографічні джерела інформації. Техніка роботи зі спеціальною літературою. Електронний пошук наукової інформації.

Тема 7. Академічна доброчесність та етика наукового пошуку.

Проблема етично-правового регулювання дослідницької діяльності. Академічна доброчесність: поняття та правові засади; зміст академічної доброчесності та її соціальне призначення; предмет академічної доброчесності; критерії визначення предмету академічної доброчесності; структура академічної доброчесності; основні чинники структурних елементів академічної доброчесності.

Тема 8. Наукова публікація: поняття, функції та основні види.

Визначення наукової публікації як результату інтелектуальної та творчої діяльності дослідника. Функції наукової публікації. Різновиди наукових публікацій та їх загальна характеристика.

Тема 9. Алгоритм підготовки наукової публікації та її структура.

Алгоритм підготовки наукової публікації. Структура наукової статті.

Тема 10. Основні вимоги до оформлення та подання наукових публікацій.

Типовий зміст вимог до оформлення та подання наукових публікацій (на прикладі міжнародного електронного наукового фахового видання «Інформаційні технології і засоби навчання»). Перелік фахових видань з психологічних та педагогічних наук.

Тема 11. Список літератури: вимоги до оформлення та особливості подання в форматі References.

Порядок оформлення бібліографічного опису у списку джерел. Правила оформлення списку літератури (References) траслітерованого у романському алфавіті (латиниця).

Тема 12. Популяризація наукової публікації в мережі Інтернет.

Напрями популяризації наукових публікацій вченого. Можливості електронного репозитарію Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» у популяризації наукових публікацій вченого (дослідника).

Теми практичних занять

Тема 1. Вступ до дисципліни «Методологія організації наукових досліджень та методика написання наукових текстів».

Місце та роль науки у забезпеченні суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку людства. Наукові винаходи які змінили світ. Підходи до тлумачення категоріального змісту дефініції «наука».

Тема 2. Базові категорії методології організації наукових досліджень: загальна характеристика змісту та особливості його прояву.

Підходи до визначення категоріального змісту «методологія». Предмет вивчення методології. Система, рівні та класифікаційні групи методології. Функції методології в науці. Підходи до тлумачення категорії «наукове дослідження».

Тема 3. Класифікація (типологізація) наукових досліджень.

Класифікація наук. Класифікація наукових досліджень та характеристика змісту основних класифікаційних груп.

Тема 4. Діалектика єдності наукових підходів, принципів та методів у межах наукового дослідження.

Підходи наукового пізнання. Принципи наукового пізнання.

Тема 5. Методи наукових досліджень.

Методи наукових досліджень: категоріальний зміст тлумачення дефініції. Загальна класифікація методів наукових досліджень. Загальна характеристика основних методів наукових досліджень.

Тема 6. Інформаційне забезпечення наукових досліджень.

Документальні джерела інформації. Види наукових документів. Довідкові документи та стандарти. Організація експертизи наукових текстів. Інформаційні та бібліографічні джерела інформації. Техніка роботи зі спеціальною літературою. Електронний пошук наукової інформації.

Тема 7. Академічна доброчесність та етика наукового пошуку.

Проблема етично-правового регулювання дослідницької діяльності. Академічна доброчесність: поняття та правові засади; зміст академічної доброчесності та її соціальне призначення; предмет академічної доброчесності; критерії визначення предмету академічної доброчесності; структура академічної доброчесності; основні чинники структурних елементів академічної доброчесності.

Тема 8. Наукова публікація: поняття, функції та основні види.

Визначення наукової публікації як результату інтелектуальної та творчої діяльності дослідника. Функції наукової публікації. Різновиди наукових публікацій та їх загальна характеристика.

Тема 9. Алгоритм підготовки наукової публікації та її структура.

Алгоритм підготовки наукової публікації. Структура наукової статті.

Тема 10. Основні вимоги до оформлення та подання наукових публікацій.

Типовий зміст вимог до оформлення та подання наукових публікацій (на прикладі міжнародного електронного наукового фахового видання «Інформаційні технології і засоби навчання»). Перелік фахових видань.

Тема 11. Список літератури: вимоги до оформлення та особливості подання в форматі References.

Порядок оформлення бібліографічного опису у списку джерел. Правила оформлення списку літератури (References) траслітерованого у романському алфавіті (латиниця).

Тема 12. Популяризація наукової публікації в мережі Інтернет.

Напрями популяризації наукових публікацій вченого. Можливості електронного репозитарію Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» у популяризації наукових публікацій вченого (дослідника).

Теми лабораторних робіт

Лабораторні роботи в рамках дисципліни не передбачені.

Самостійна робота

У межах тематичного спрямування змісту навчальної дисципліни кожному слухачу пропонується виконати індивідуальні завдання. Тематика індивідуальних завдань узгоджується з викладачем з прийняттям до уваги навчальних (наукових) інтересів кожного конкретного слухача. Крім того, кожен студент, повинен підготувати тези доповіді для участі у роботі науково-комунікативного заходу або рукопис наукової статті або виконати нижче сформульоване завдання. Тематична спрямованість рукопису наукової праці повинна відповідати змісту однієї з навчальних дисциплін передбачених освітньо-професійної програми.

Література та навчальні матеріали

Основна література

1. Бірта Г. О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.

2. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. 260 с. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/vajinskii-posibnyk.pdf>
3. Мороз В.М., Мороз С.А., Терещенко Д.А. Методика написання наукових текстів та вимоги до їх підготовки до друку. Х.: НТУ «ХПІ», 2022. 90 с. URL: http://web.kpi.kharkov.ua/sp/wp-content/uploads/sites/95/2022/09/Navchalnij_kontent_OND.docx
4. Медвідь В., Данько Ю., Коблянська І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях). Київ: Університетська книга, 2020. 219 с. URL: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/2508/1/20201113_100711.pdf
5. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / (І.С.Добронравова, О.В.Руденко, Л.І.Сидоренко та ін.); за ред. І.С.Добронравової (ч. 1), О.В.Руденко (ч. 2). – К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. – 607 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Methodol.pdf>
6. Методологія та організація наукових досліджень (галузі знань: 05 – соціальні та поведінкові науки, 07 – управління та адміністрування) [Текст] : навч. посіб. / Л.Г.Ліпич, С.М.Бортнік, І.Г.Волинець та ін.; за заг. ред. Л.Г.Ліпич. – Луцьк: Вежа-Друк, 2018. – 220 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/16477/1/MOND_2018_posibnyk.pdf
7. Bailey S. Academic Writing: a Handbook for International Students. London: Routledge, 2014. 304 p. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5761016/mod_resource/content/1/Academic%20Writing%20Bailey%203rd%20Edition.pdf
8. Betz F. Managing science: Methodology and organization of research. New York: Springer, 2010. 420 p. URL: https://fmipa.umri.ac.id/wp-content/uploads/2016/03/Frederick_Betz_Managing_Science_Methodology_andBookFi.org_2.pdf
9. Robinson P. Academic Writing: Process and Product. Hong Kong: British Council, 2010. 176 p. URL: https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/ELT-14-screen_0.pdf

Додаткова література

1. Академічна доброчесність: виклики сучасності : збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 02.12 – 13.12.2019). Польсько-українська фундація «Інститут Міжнародної Академічної та Наукової Співпраці», Духовна Академія Університету Кардинала Стефана Вишинського, Фундація ADD. Варшава, 2019. 148 с. URL: <https://www.iiasc.org/academichna-dobrochestnist/>
2. Бхаттачарджи А., Ситник Н. Методологія та організація наукових досліджень: дослідження в соціально-економічних науках. Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського». 2022. 173 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/49231/1/Methodolohiia_orhanizatsiia_naukovykh_doslidzhen_2022.pdf
3. Гуртов О.І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. Посібник. Харків: ХНАУ, 2017. 272 с.
4. Євтушенко М., Хижняк М. Методологія та організація наукових досліджень: навч. Посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 350 с.
5. Каламбет С.В., Іванов С.І., Півняк Ю.В. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Дніпропетровськ: Вид-во Маковецький, 2015. 191 с.
6. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. К.: Кондор, 2006. 206 с.
7. Методологія та організація наукових досліджень: конспект лекцій для магістрів усіх спеціальностей / укладач О.М.Коробочка. Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2015. URL: <http://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/1/4/1-4-kl42.pdf>
8. Мокін Б.І., Мокін О.Б. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2014. 180 с.
9. Строкань О.В., Мірошниченко М.Ю. Методологія та організація наукових досліджень з основами інтелектуальної власності: конспект лекцій. Мелітополь: Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2021. 152 с.
10. Хрущ Н., Григорук П. Методологія і організація наукових досліджень. Київ: Кондор, 2017. 206 с.
12. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: навч. посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 240 с.

13. Чмиленко Ф.О., Жук Л.П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2014. 48 с.

14. Швець Ф.Д. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник. Рівне: НУВГП, 2016. 151 с.

Система оцінювання

Критерії оцінювання успішності студента та розподіл балів

Бали нараховуються за наступним співвідношенням:

- поточне тестування: 36% семестрової оцінки;
- самостійна робота у вигляді написання реферату та виконання індивідуальної роботи: 24% семестрової оцінки;
- іспит: 40% семестрової оцінки

Шкала оцінювання

Сума балів	Національна оцінка	ECTS
90–100	Відмінно	A
82–89	Добре	B
75–81	Добре	C
64–74	Задовільно	D
60–63	Задовільно	E
35–59	Незадовільно (потрібне додаткове вивчення)	FX
1–34	Незадовільно (потрібне повторне вивчення)	F

Норми академічної етики і політика курсу

Студент повинен дотримуватися «Кодексу етики академічних взаємовідносин та доброчесності НТУ «ХПІ»: виявляти дисциплінованість, вихованість, доброзичливість, чесність, відповідальність. Конфліктні ситуації повинні відкрито обговорюватися в навчальних групах з викладачем, а при неможливості вирішення конфлікту – доводитися до відома співробітників дирекції інституту. Нормативно-правове забезпечення впровадження принципів академічної доброчесності НТУ «ХПІ» розміщено на сайті: <http://blogs.kpi.kharkov.ua/v2/nv/akademichna-dobrochesnist/>

Погодження

Силабус погоджено

Дата погодження, підпис

Завідувач кафедри
Володимир МОРОЗ

30.06.23

Дата погодження, підпис

Гарант ОП
Юрій КАЛАГІН

30.06.23

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЛЕКЦІЙ
МЕТОДОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА
МЕТОДИКА НАПИСАННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

для студентів спеціальності 054 «Соціологія»

Харків – 2024

ТЕМА 1 ВСТУП ДО ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

Мета: сформувати у здобувачів освіти уявлення про місце та роль науки у забезпеченні розвитку особистості, держави та суспільства, а також досягти розуміння здобувачами вищої освіти категоріального змісту дефініції «наука»

1.1. Місце та роль науки у забезпеченні суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку людства

Зміст: місце та роль науки у детермінуванні кожної з промислових революцій; вплив результатів наукової діяльності на розвиток основних сфер суспільства; місце та роль науки у забезпеченні конкурентоспроможності держави; погляди видатних вчених щодо ролі освіти і науки у забезпеченні людського розвитку

1.2. Наукові винаходи які змінили світ

Зміст: загальна характеристика тих з наукових винаходів, які найбільш суттєво вплинули на розвиток людства; загальна характеристика найбільш відомих винаходів українських вчених; винаходи, відкриття яких було випадковим

1.3. Підходи до тлумачення категоріального змісту дефініції «наука»

Зміст: актуалізація категорії «наука» через призму загальнофілософського світогляду; порівняння поглядів видатних вчених щодо категоріального змісту дефініції «наука»

Рекомендована література

1. Бірта Г. О. *Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб.* / Г. О. Бірта, Ю.Г. Бургу – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 142 с.
2. Медвідь В.Ю. *Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навч. посіб.* / В.Ю. Медвідь, Ю.І. Данько, І.І. Коблянська– Суми: СНАУ, 2020. 220 с.
3. Мороз С.А. *Забезпечення якості вищої освіти: механізми управління та практика їх використання: монографія* / С. А. Мороз – Харків: НУЦЗУ, Львів: Видавництво ПП «Новий Світ-2000», 2022. – 438 с.
4. Федорова Н.Є. *Теоретико-методологічний аналіз розвитку соціально-економічних систем у контексті прогресу* / Н.Є. Федорова, Г.М. Пилипенко // Вісник НГУ. Серія економічна. – № 3(55), 2016. С. 9–21
5. Яненкова І.Г. *Роль освіти і науки для економічного росту і розвитку суспільства* / І.Г. Яненкова // Економіка та держава. – 2015. – №7. – С. 6-9.

1.1. Місце та роль науки у забезпеченні суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку людства

За результатами аналізу змісту та динаміки цивілізаційного розвитку можемо стверджувати, що саме наука є підґрунтям та основною детермінантою

суспільно-економічного, суспільно-політичного та загальногуманітарного розвитку. Результати наукової діяльності людства стали причиною виникнення та розвитку так званих науково-технічних та промислових революцій. Саме завдяки науці відбувається якісні докорінні зміни, як в засобах та технологіях виробництва, так й у самій трудовій діяльності (зміст, спрямування, ефективність тощо). Традиційно вважається, що розвиток науки сприяв актуалізації кожної з чотирьох промислових революцій, а саме:

– перша промислова революція (індустріальна революція) відбулась наприкінці XVIII ст. та була детермінована необхідністю механізації мануфактурного виробництва. В основу принципової зміни засобів виробництва були покладені інновації в теплотехніці, гірничо-металургійній справі, транспорті, машинобудуванні тощо. Винахід парового двигуна обумовив докорінну зміну засобів виробництва. Нагадаємо, що в основу створеної англійським винахідником Томасом Севері першої парової машини (1698 р.) були покладені дослідження французького фізика Дені Папена, який не лише обґрунтував можливість використання енергетичного потенціалу водяної пари, а й запропонував принципову схему побудови парового котла із запобіжним клапаном. Винахід та використання парового двигуна змінили не лише технологію виробництва товарів, а й актуалізували питання необхідності інтелектуального розвитку продуктивних сил. Такий розвиток, у свою чергу, обумовив підвищення рівня політичної та соціальної активності населення (трансформаційні перетворення у суспільстві), а також зростання його загальнокультурного рівня;

– друга промислова революція (технологічна революція) відбулась наприкінці XIX почату XX ст. та була детермінована зміною технологій виробництва за рахунок впровадження інновацій пов'язаних з використанням потенціалів електроенергії. Винахід електродвигуна змінив технології виробництва товарів. Нагадаємо, що першим дослідником, якому вдалося використати електромагнітне поле для перетворення електричної енергії на механічну (1821 р.), став британський фізик М. Фарадей. У 1834 вчений Б. Якобі створив перший придатний для практичного використання електродвигун постійного струму, а 1888 року сербський винахідник Н. Тесла обґрунтував принцип побудови двофазного електродвигуна змінного струму; 1889 року, випускник одеського реального училища електротехнік М. Доливо-Добровольський розробив перший у світі трифазний індукційний електродвигун, що став найпоширенішою електромашиною. Використання електродвигунів значно підвищило ефективність виробництва (коефіцієнтом корисної дії електричних двигунів потужністю до 1 кВт становить 65-80% , а для машин великої потужності 95-99%, що значно перевищує відповідні показники парових двигунів (2-25%) та двигунів внутрішнього згорання (25-35%)), та як наслідок – позитивно відбилось на динаміці та змісту розвитку соціально-економічної підсистеми суспільства;

– третя промислова революція (інформаційна революція; інтелектуальна революція)) відбулась у період з другої половини ХХ ст. до початку ХХІ ст. Ця революція була детермінована появою, а з часом й масовим впровадженням у виробництво, інформаційних технологій (систем), а також необхідністю пошуку альтернативних до традиційних потенціалів розвитку (інформація та знання як ресурс; відновлювані джерела енергії тощо). В основу становлення та розвитку інформаційних технологій (систем) було покладено розвиток математичних теорій, кебірнетики та винахід програмованих обчислювальних машин. Нагадаємо, що серед наукових теорій, які суттєво вплинули на становлення інформаційних технологій зазвичай називають: математичну теорію зв'язку; теорію алгоритмів; теорія невизначеності; математичні методи прийняття рішень тощо.

– четверта промислова революція (індустрія 4.0) розпочалась у першому десятиріччі ХХІ ст. та була детермінована необхідністю вирішення наслідків глобальної економічної кризи (2008) за рахунок використання потенціалів кіберфізичних систем (об'єднання штучного інтелекту і фізичних об'єктів для формування принципово нової системи, наприклад: розумні енергосистеми; безпілотні транспортні системи; автоматизовані системи прийняття рішень; робототехнічні системи тощо). В основу розбудови Індустрії 4.0 були покладені результати наукових досліджень у: біомедицині; штучному інтелекті; аерокосмічній галузі; автомобільній промисловості тощо.

Незалежно від того яку б саме революцію ми не розглядали, незмінним залишається той факт, що інновації (похідна від результатів наукової діяльності) відіграють суттєву роль в суспільно-економічному, суспільно-політичному та загальногуманітарному розвитку держави. Ми погоджуємося з думкою Н.Є. Федорової та Г.М. Пилипенко про те, що прогресивний розвиток (зазвичай, феномен прогресивного розвитку розглядається через призму зміни якості нижнього рівня на якість вищого рівня. Джерелом такої зміни є впровадження наукових результатів до традиційної для відповідної системи організації соціально-трудова та суспільно-політичних відносин) суспільства детермінує підвищення якості таких основних сфер:

– економічної (розвиток продуктивних сил; підвищення ефективності виробництва, у тому числі й за рахунок підвищення продуктивності праці; оптимізації економічної структури; оптимізація структури витрат виробництва; покращення макроекономічних показників результативності національної економіки; підвищення рівня життя тощо);

– соціальної (підвищення рівня розвитку: людського потенціалу; якісних характеристик трудового потенціалу; особистості; задоволення суспільних потреб та запитів тощо);

– науково-інформаційної (підвищення: рівня розвитку техніки та технологій, наукомісткість суспільного виробництва; питомої ваги наукомістких виробництв у ВВП та експорті; кількості підприємств, що

здійснюють інновації; кількості наукових установ та наукових і науково-педагогічних працівників; рівня розвитку ІКТ тощо);

– інфраструктурної (підвищення рівня та якості розвитку ринкової інфраструктури, а також різноманітних комунікацій, у тому числі інформаційних тощо);

– політичної (підвищення рівня демократизації суспільства, а також ефективності реалізації економічної політики; підвищення якості громадянського суспільства тощо), правової (ступінь захисту прав і економічних свобод громадян тощо) та інституційної (розвиток і ефективне функціонування демократичних інститутів – конкуренції, приватної власності, системи громадянського суспільства тощо);

– біосферної (рівень екологізації виробництва, його безвідходності; стан біосфери; питома вага відновлюваних природних ресурсів у загальній кількості чи вартості використаних ресурсів);

– культурно-духовної (підвищення рівня суспільної свідомості; рівень розвитку суспільної моралі; ступінь гуманізації суспільного життя тощо) [38].

На зв'язок між наукою та результатами суспільно-економічного, суспільно-політичного та загальногуманітарного розвитку було вказано під час роботи Всеукраїнського форуму «Україна 30. Освіта і наука»: популяризація науки як основа розвитку суспільства» (31.05-02.06.2021, м. Київ). Учасники заходу звернули увагу на той факт, що «суспільство знань – суспільство, де створення, поширення та використання знань є ключовим елементом його розвитку, розбудови та забезпечення добробуту громадян та розвитку економіки» [4]

За результатами проведених свого часу парламентських слухань «Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки» були схвалені рекомендації щодо напрямів розв'язання ідентифікованих у сфері освіти і науки проблем, а також механізмів забезпечення державою збалансованого розвитку людського капіталу в Україні. У прибулі до змісту цих рекомендацій підписанти підсумкового документу звернули увагу на той факт, що джерелом економічного зростання більшості з країн світу (64% з включених Світовим банком до свого звіту країн) є людський капітал. Лише 20% країн світу забезпечують своє економічне зростання за рахунок природних ресурсів, а 16% – за рахунок виробничого потенціалу. За підрахунками фахівців Всесвітнього економічного форуму частка людського капіталу в структурі національного багатства найбільш розвинутих країн світу оцінюється на рівні від 2/3 до 3/4 від загальної величини відповідного показника [23].

На значущість науки в системі забезпечення соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку держави та суспільства звертали увагу такі відомі вчені, як К. Маркс, В. Петті, Д. Рікардо, А. Сміт та інші дослідники. Погляди згаданих вище вчених щодо місця та ролі науки у забезпеченні суспільного розвитку подані у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1. – Погляди видатних вчених на роль освіти і науки [45]

н з/п	Вчений	Погляд на роль освіти і науки
1	Деніел Белл	Основною інституціональною цінністю суспільства вважав науку та знання
2	Карл Маркс	Стверджував, що сукупність потреб, здібностей, творчих обдарувань і ступінь вправності людей є справжнім багатством суспільства
3	Альфред Маршал	Вважав, що підвищення рівня освіти працівника призводить до зростання його продуктивності праці, а також до зростання продуктивності праці тих, хто працює поруч з ним. Наголошував на активній і визначальній ролі держави у розвитку освіти
4	Майкл Портер	Вважав освіту дуже важливим інструментом держави для підвищення міжнародної конкурентоспроможності країни. А для того, щоб вона стала реальною конкурентною перевагою, необхідні високі освітні стандарти, поєднання теоретичної підготовки з практичним навчанням, існування у країні різних навчальних закладів, тісна співпраця навчальних закладів з підприємствами, вагомі внески компаній у професійну підготовку своїх працівників
5	Вільям Петті	Знання і навички вважав частиною багатства людини та суспільства. Розглядав можливості вартісної оцінки людини з огляду на її корисні властивості
6	Давід Рікардо	Витрати на освіту відносив до витрат на відтворення робочої сили. Вважав, що розмір заробітної плати залежить від рівня витрат на освіту і навчання, від рівня здібностей робітників і службовців
7	Адам Сміт	Стверджував про те, що вкладений у розвиток знань і майстерності капітал повинен забезпечувати отримання прибутку
8	Роберт Солоу	Довів, що понад 80% зростання виробництва забезпечується за рахунок науково-технічного прогресу
9	Елвін Тоффлер	Доводить, що для економічного розвитку, найважливішим ресурсом є знання і вони невичерпані. Із зростанням кількості людей, які звертаються до знань, зростає обсяг наявних знань

Досліджуючи питання феномену капіталу А. Маршалл звернув увагу на існування джерел його формування по за межами так званих фізичних активів. На думку вченого, значна частина капіталу формується у площині безпосередньо самої організації та тих знань, які є доступними до матеріалізації у її межах. Знання, на переконання А. Маршалла, є найбільш потужним каталізатором збільшення обсягів та якості матеріального виробництва [48], а «економічна вигода від використання одного достатньо вагомого промислового відкриття є цілком достатньою для компенсування витрат на освіту мешканців великого міста, адже одна така ідея, як, наприклад, головний винахід Бессемера, забезпечує такий же самий приріст виробничих потужностей, який і труд 100 тис. осіб» [48].

На переконання А. Сміта спритність та вміння робітника є таким саме фактором підвищення рівня продуктивності праці як й вдосконалення задіяних для виробництва кінцевого продукту машин та інструментів. На переконання вченого, винагорода людині за її професійну діяльність обов'язково відшкодує всі ті витрати, які були понесені у зв'язку з набуттям фаху. На існування прямо порційної залежності між рівнем освіти населення країни та темпами зростання

національного багатства звернув свого часу увагу Д. Рікардо. Проблематика залежності добробуту соціального об'єкту від якості освіти знайшла своє опосередковане відображення в системі наукових поглядів матеріалістичної діалектики. На переконання К. Маркса, робітник, з його фізичними та духовними здібностями, є складовою капіталу суб'єкту економічної діяльності.

Обґрунтована свого часу А. Маршаллом думка про можливість сприйняття освіти на рівні «національної інвестиції» набула своєї подальшої концептуалізації у межах неокласичної теорії людського капіталу Т. Шульца та Г. Беккера. За результатами досліджень автора теорії людського капіталу Т. Шульца, економічна цінність освіти розкривається через призму послідовної діалектичної трансформації фінансових ресурсів (витрати на навчання) на знання (результат розвитку людини) з подальшим їх перетворенням на блага (добробут), як для самої людини так і для суспільства. Вчений довів той факт, що інвестування в освіту є не лише виправданим та доцільним, з огляду на розвиток людини і суспільства, а й ефективним вкладанням капіталу [50]. В основу теорії людського капіталу Т. Шульц поклав результати наукових пошуків Е. Денісона щодо джерел та причин економічного зростання США. Використовуючи методи статистичного аналізу Е. Денісон з'ясував той факт, що використання суб'єктами господарювання нових технологій та сучасного обладнання у виробництві товарів та послуг забезпечили США свого часу не більше половини від частки збільшеного у ХХ столітті валового національного продукту. Інша половина відповідної частки, на думку вченого, була забезпечена за рахунок таких факторів як: підвищення якості організації та управління виробництвом; інтенсифікація праці; підвищення ефективності економічної політики тощо [47]. Досліджуючи саме ці, так звані невиробничі фактори, Т. Шульц запропонував віднести до них й освіту. У роботі «Освіта як джерело формування капіталу» Т. Шульц запропонував розглядати вартість робочої сили через призму єдності вартості безпосередньо самого труда людини та вартості її видатків на освіту [49]. З огляду на обраний нами предмет наукового пошуку (залежність добробуту особистості і держави від якості вищої освіти), найбільша цінність наукових поглядів Т. Шульца розкривається через зміст його визначення людського капіталу. Під людським капіталом вчений розумів все те, що є джерелом майбутніх задоволень або (та) майбутніх доходів, тобто все те, незалежно від того чи то є матеріальним або людським активом, що може генерувати майбутні доходи. Іншими словами, Т. Шульц сформулював пряме посилення на здатність освіти забезпечувати дохід її носію (власнику) у майбутньому [51].

Досліджуючи теорію людського капіталу М. Блауг звернув увагу на те, що витрати людини (у нашому випадку – соціального об'єкту) на освіту повинні розглядатися на рівні інвестицій не лише для задоволення її поточних потреб, а і для майбутніх грошових та не грошових доходів. Люди можуть «інвестувати у своє здоров'я; можуть добровільно купувати додаткову освіту; можуть

купувати інформацію про вакансії; ... . Всі ці явища – здоров'я, освіти, пошук роботи, отримання інформації, міграція та навчання на роботі – можуть розглядатися через призму інвестицій, а не споживання».

1.2. Наукові винаходи які змінили світ

За результатами аналізу науково-популярної літератури було складено список тих винаходів, які найбільш суттєво вплинули на розвиток людства.

1. Лампочка. Винахід, який дозволяє людству однаково ефективно працювати не лише вдень, а й уночі – електрична лампочка. Томас Едісон вважається винахідником цього революційного винаходу, оскільки він створив повністю функціональну систему освітлення, включаючи генератор та проводку, а також лампу з ниткою розжарювання у 1879 році. Інновація не лише стимулювала електрифікацію будинків, а й змінила режим сну людства. Тепер не було необхідності лягати з настанням темряви, оскільки з'явилося безпечне джерело освітлення.

2. Інтернет. Історія розробки глобальної системи взаємопов'язаних комп'ютерних мереж почалася в 1960-х роках, коли група вчених, що працювала на Агентство передових дослідницьких проектів Міністерства оборони США, побудувала мережу комунікацій для з'єднання комп'ютерів агентства. Саме їх розробки стали попередником Інтернету. В основу побудови мережі покладалася розроблений Лоуренсом Робертсом метод передачі даних під назвою «комутація пакетів». Після 1989 року Інтернет продовжив свій розвиток завдяки винаходу всесвітньої павутини Тимом Бернерсом-Лі під час роботи в Європейській організації ядерних досліджень. Головною метою розробки було об'єднання технологій комп'ютерів, мереж даних та гіпертексту у потужну та просту у використанні глобальну інформаційну систему.

3. Двигун внутрішнього згорання. Перший патент на чотиритактний двигун внутрішнього згорання отримав ще в 1862 році Альфонс Бо де Роша. Проте, винахідником двигуна внутрішнього згорання часто називають німецького інженера Ніколауса Отто, який у 1862 році розпочав виробництво й продаж двотактних двигунів. У 1876 році Н. Отто сконструював чотиритактний двигун. У 1877 році він отримав патент на газомоторний двигун. Цей патент було скасовано у 1886 році на користь патенту, виданого Альфонсу Бо де Роша на його конструкцію чотиритактного двигуна. Перший двотактний бензиновий двигун сконструював Карл Бенц (перший патент отримано у 1879 році). Рудольф Дізель у 1897 році сконструював перший дизельний двигун із високим коефіцієнтом корисної дії на вугільному пилу, двигун на гасі на який у 1898 році отримав патент.

4. Друкарський верстат. Німецький винахідник Йоганнес Гутенберг винайшов друкарський верстат десь між 1440 та 1450 роками. Ключем до його розвитку була ручна форма – нова техніка формування, що дозволила швидко створювати велику кількість металевих шрифтів. Хоча подібні винаходи були в

Китаї та Кореї – там розробили рухомий шрифт, виготовлений з металу, Й. Гутенберг був першим, хто створив механізований процес, який переносив чорнила (які він виготовляв з лляної олії та сажі) з рухомого шрифту на папір. Завдяки процесу рухомого шрифту, друкарські верстати значно підвищили швидкість, з якою можна було робити копії книг, і таким чином вони вперше в історії призвели до швидкого та широкого поширення знань. Серед іншого, друкарський станок дозволив розширити доступ до Біблії, що у свою чергу, призвело до альтернативних тлумачень, у тому числі Мартіна Лютера, чий «95 тез», документ, надрукований сотнями тисяч екземплярів, викликав протестантську Реформацію. Книгодрукування стало справжньою революцією у сфері поширення знань: лише за 50 років, до 1500 року в Західній Європі надрукували близько 40 тисяч видань загальним тиражем 20 млн томів.

5. Перший компас був створений у Китаї за часів Ханської династії між 2 і 1 століттями до н.е. Цей компас створили з магнетиту – природно намагніченого залізняку. Його дивовижні властивості давні вчені досліджували віками. Але вперше безпосередньо для навігації компас використали за часів династії Сун між 11 і 12 століттями. Трохи пізніше технологія потрапила на Захід, де дозволила мореплавцям вільно відходити далеко від суші, відкриваючи нові береги та прокладаючи нові шляхи для торгівлі.

6. Гравітація. Відомо, що найважливішим відкриттям Іссака Ньютона була гравітація. Відкриття гравітації було використано для пояснення та дослідження безлічі фізичних явищ: від траєкторії польоту бейсбольного м'яча до орбіти Землі навколо Сонця. У 1687. І. Ньютон опублікував свою знамениту книгу «Математичні початки натуральної філософії». У ній фізик сформував закон всесвітнього тяжіння та три закони руху. Ця робота стала основою сучасної фізики

7. Електронні гроші. Кредитні картки, які зробили можливими безготівкові розрахунки, з'явилися ще в 1950-х роках в США. Перші електронні платіжні системи, які дозволяли пересилати кошти та оплачувати покупки онлайн – в 1990-х. Зокрема, в 1998 році вперше запрацювала відома система PayPal.

8. Літак. У 1903-му році американські винахідники брати Орвілл і Уілбур Райт успішно запустили у повітря свій літак з двигуном «Флайєр – 1». І хоча він протримався над землею всього лише кілька секунд, це значуща подія вважається початком епохи зародження авіації. А брати-винахідники вважаються першими пілотами в історії людства. У 1905-му році брати сконструювали третій варіант апарату, який вже знаходився в повітрі майже півгодини. У 1907-му році винахідники підписали контракт з американською армією, а пізніше і з французької. Тоді ж прийшла ідея перевозити на літаку пасажирів, і Орвілл і Уілбур Райт вдосконалили свою модель, обладнавши її додатковим сидінням. Також вчені літак оснастили більш потужним двигуном.

9. Телевізор. Одним з найважливіших відкриттів ХХ ст. стало винахід телевізора. Перший апарат було запатентовано Борисом Розіним у 1907 році. У

своїй моделі він використовував електронно-променеву трубку, а для перетворення сигналів застосовував фотоелемент. У 1931-му з'явилася можливість передавати інформацію за допомогою кольорової картинки. У 1939 році відкрився перший телевізійний канал. Телебачення дало величезний поштовх до зміни світосприйняття людей і способів комунікації.

10. Акумулятор. Першим зробив крок до створення акумуляторів Алессендро Вольта, але він не здогадався, як зробити отриманий ним гальванічний елемент, що перезаряджається. Інший вчений німець Вільгельм Зінстеден спостерігав ефект отримання постійного струму при зануренні свинцевих пластин в сірчану кислоту, але не зробив з цього висновків, які можна застосувати на практиці. Проте французький вчений Гастон Плант створив в 1859 році свинцево-кислотну батарею, яку можна було на відміну від гальванічного елемента перезаряджати.

Відомі всьому світу винаходи українських вчених. За результатами аналізу науково-популярної літератури було складено список найбільш відомих світу винаходів вітчизняних вчених.

1. Гелікоптер. Перший у світі гелікоптер було сконструйовано київським авіаконструктором Ігорем Сікорським. У 1931 році І. Сікорський запатентував проект машини (машина мала вигляд сталевих труб з відкритою кабіною для пілота) з двома пропелерами – горизонтальним на даху і вертикальним на хвості. Перший вертоліт VS-300 піднявся в небо 1939 році.

2. Електричний трамвай. Перший у світі електричний трамвай було створено полтавчанином Федором Піроцьким за результатами впровадження розробленої ним технології поєднання передачі електроенергії через залізний дріт з роботою встановленого на рухомій конструкції електродвигуна. У 1880 році Ф. Піроцький представив громадськості переобладнаний на електротягу двоярусний вагон кінної залізниці. Через рік у Берліні компанія Siemens запустила в експлуатацію перший у світі електричний трамвай.

3. Ракетний двигун. Уродженець Житомира Сергій Корольов є конструктором ракетно-космічної техніки і засновником космонавтики. Під його керівництвом та безпосередньою участю були створені перші рідинні крилаті та балістичні ракети дальньої дії, авіаційні ракети для стрільби по повітряних та наземних цілях, а також зенітні твердопаливні ракети. У 1936 році пройшли перші випробування крилатих ракет – зенітної з порохом ракетним двигуном та далекобійної з рідинним ракетним двигуном. У 1957 році С. Корольов запустив на навколосемну орбіту перший в історії штучний супутник Землі, а вже у 1961 року реалізував перший у світі політ людини в космос.

4. Рентген. Українець Іван Пулюй у 1886 році відкрив Х-промені, відомі більше як рентгенівські (це сталося ще за 14 років до відкриття променів Вільгельмом Рентгеном). І. Пулюй сконструював трубку (катодна лампа або лампа Пулюя), яка стала прообразом сучасних рентгенівських апаратів.

Достеменно відомо, що І. Пуллой більш ґрунтовно, ніж В. Рентген проаналізував природу і механізми виникнення променів, а також на прикладах продемонстрував їх суть. Саме Іван Пуллой першим у світі зробив рентгенівський знімок людського скелета.

5. Жорсткий диск. Український вчений Любомир Романків у 1962 році винайшов магнітно-опірні мікроголовки для запису інформації, що зробили переворот у комп'ютерній індустрії. Винахід полягав в тому, що було знайдено спосіб записувати інформацію на магнітну голівку. Саме мікроголовки Романківа проклали шлях до появи жорстких дисків. Першим винахід українця оцінив Стів Возняк - співзасновник компанії Apple. Перший жорсткий диск був невеликим за об'ємом 5 Мбайт, а важив 900 кг.

Випадкові винаходи

Переважна більшість винаходів є результатом планової та цілеспрямованої наукової роботи. Разом з тим, деякі з відомих винаходів були отримані дослідниками випадково або у паралель до основного фокусу уваги. Нижче висвітлено деякі з таких винаходів.

1. Мікрохвильова піч була сконструйована Персі Л. Спенсером у 1945 році під час роботи над проектами з виготовлення обладнання для радарів. Автор винаходу помітив що понадвисокочастотне випромінювання (електромагнітні хвилі) здатне нагрівати предмети. За однією з версій така властивість цього випромінювання (електромагнітних хвиль) була виявлена після того як П.Л. Спенсер не виклавши з свого лабораторного одягу шоколадний батончик почав працювати з магнетроном. Через декілька хвилин він виявив «розтанувший» батончик у своїй кишені. Перша мікрохвильова піч призначалась виключно для розморожування продуктів та важила 340 кг. За свій винахід П.Л. Спенсер отримав невелику грошову премію, а всі права на випуск мікрохвильових печей отримала компанія «Raytheon», в якій на той час винахідник працював.

2. Рентгенівське випромінювання було відкрито Вільгельмом Рентгеном у 1895 році під час його роботи з катодно-променевою трубкою. Під час експериментів В. Рентген помітив, що вкритий платиносинеродистим барієм картон, який знаходився поряд з трубкою, незважаючи на наявність навколо трубки захисного екрану, почав світитися у темряві. В. Рентген намагався блокувати промені, але все що він розміщував перед трубкою також починало світитися. Вчений розмістив перед трубкою свою руку та побачив що вона «просвічується» у проектуванні на спеціальний екран. Під час подальших експериментів дослідник замінив трубку фотографічною пластиною та отримав першу у світі рентгенограму. З часом технологія використання «Х-променів» (X-rays) була адаптована для використання медичними закладами.

3. Пеніцилін було відкрито Олександром Флемінгом у 1928 році після його повернення до лабораторії після відпустки. Повернувшись до лабораторних досліджень після тривалої перерви О. Флемінг помітив що в одній з чашок Петрі (лабораторний посуд у вигляді неглибокої посудини циліндричної

форми) з'явилися плеснові гриби які знищили ті колонії стафілококів, які були посіяні у чашці. Здивування вченого викликало те, що інші колонії посівів залишились неушкодженими. Своє відкриття О. Флемінг презентував науковій громадськості у журналі «Експериментальна Патологія» але вона залишилась без достатньої уваги з боку читачів. О. Флемінг не був хіміком, а отже не зміг знайти технологію швидкого та економічнообґрунтованого виділення пеніциліну для промислового використання. Пеніцилін для лікування людини було вперше використано Говардом Флорі та Ернстом Чейном лише у 1941 році.

4. Стійке до ударів скло було винайдене Едуардом Бенедиктусом у 1903 році. Під час проведення лабораторних робіт вчений випадково задів скляну колбу яка впавши на підлогу не розбилася. Намагаючись зрозуміти причину міцності скляної колби вчений з'ясував що в колбі тривалий час зберігався розчин колодію, внаслідок чого стінки судини були вкриті його тонким шаром. Саме цей шар додав міцності склу. Пізніше цей винахід знайшов своє використання в автомобілебудуванні.

5. Винахід вулканізованої резини Чарльзом Гуд'їром стався під час його спроб створити стійкий до низьких та високих температур еластичний матеріал. Дослідник обробляв гумову смолу кислотою, кип'ятив її в магnezії, додавав різні речовини, але всі дії були марними – продукт перетворювався на ліпку непридатну до використання ліпку масу. Працюючи у 1839 році на Массачусетській гумовій фабриці Ч. Гуд'їр випадково випустив оброблений сіркою ком гуми на розпечену плиту. На здивування дослідника, гумова маса на розплавилася як звичайна гума під впливом високих температур, а лише обвуглилась. За результатами додатково проведених експериментів, Ч. Гуд'їр з'ясував, що гума набуває бажаної якості стійкості до високих та низьких температур після додавання до неї сірки та свинцю. Після численних випробувань Ч. Гуд'їр знайшов оптимальний режим вулканізації.

Вище наведений перелік так званих випадкових винаходів не є вичерпаним та може бути продовженим, наприклад за рахунок винаходів інсуліну, тефлону, вазеліну тощо. Не дивлячись на випадковість відкриття (винаходу) того чи іншого феномену (властивості), слід звернути увагу на той факт що кожному такому відкриттю передувала кропітка наукова та (або) науково-дослідна робота.

1.3. Підходи до тлумачення категоріального змісту дефініції «наука»

У межах наукового дискурсу існує чимало підходів до тлумачення феномену «наука» (відомо понад ста визначень категоріального змісту дефініції «наука»). Кожне з визначень, в залежності від світоглядної позиції його автора, має свої акценти щодо категоріального змісту дефініції. Деякі з авторів тлумачать категоріальний зміст дефініції «наука» через сферу «діяльності людини, спрямовану на отримання (вироблення і систематизацію у вигляді

теорій, гіпотез, законів природи або суспільства тощо) нових знань про навколишній світ» (тут ми маємо концепт «наука – діяльність з метою отримання нових знань»). Цей концепт наведеного визначення не є досконалим, адже його зміст може бути використаний для тлумачення феномену «освіта»), а хтось через «систему понять про дійсність яка має на меті дослідження на основі певних методів пізнання об'єктивних законів розвитку природи, суспільства і мислення, для передбачення і перетворення дійсності в інтересах суспільства, людини. Наука – це одночасно і система знань, і їх духовне виробництво, і практична діяльність на їхній основі» (тут ми маємо концепт «наука – система понять та знань»). Цей концепт також не є бездоганим адже його зміст не апелює до діяльності (активності) людини).

Дефініція «наука» має латинське походження та у так званому дослівному перекладі подається як «знання». Раніше замість дефініції «наука» використовувалась дефініція «філософія». Тобто терміном «філософія» позначалися всі знання, що були набуті людством. Частина цих знань, що стосувалися пізнання природи, тривалий час називалася натурфілософією, а інша частина знань називалася моральною філософією. В процесі диференціації науки, а потім і її інтеграції сформувалися окремі природничі, гуманітарні й технічні науки, більш точно визначився і предмет самої філософії. Існують визначення філософії як науки в межах марксизму і позитивізму. Але філософія – це не тільки наука. Вона скоріше є світоглядом, теоретичним відображенням найзагальніших відносин у системі «людина – світ» [1]. За результатами досліджень В.Х. Арутюнова підходить до тлумачення категоріального змісту дефініції «наука» можна класифікувати за такими основними групами: наука – як систему знань; наука – як різновид або форма діяльності людини; наука – як форма суспільної свідомості; наука – як всеосяжний духовний досвід людства; наука – як мистецтво передбачення; наука – як те чим займаються науковці; наука – як безпосередня виробнича сила. Найбільш вдали за своїм змістом визначення науки подані у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2. – Підходи до тлумачення категоріального змісту дефініції «наука»

н з/п	Вчений	Визначення
1	2	3
1	Г. О. Бірта, Ю.Г. Бургу	наука становить сутність людського знання. Вона є сукупністю знань, впорядкованих згідно з певними принципами, реальним зв'язком суджень, передбачень і проблем дійсності та окремих її сфер чи аспектів [2]
2	М.М. Букач, Т.С. Попова, Н.В. Клименюк	наука – це особливий вид пізнавальної творчої діяльності, спрямований на вироблення об'єктивних, системноорганізованих знань про природу та суспільство. Метою науки є виявлення законів завдяки яким у процесі людської діяльності можливо перетворювати різноманітні об'єкти. Такими об'єктами можуть бути природні підсистеми соціальні групи, людська свідомість та ін. [26]

1	2	3
3	О.І. Гуторов	Наука – це особлива форма людської діяльності, яка склалася історично і має своїм результатом цілеспрямовано відібрані факти, гіпотези, теорії, закони й методи дослідження. Слід мати на увазі, що наукове мислення є по суті запереченням того, що на перший погляд здається очевидним. Науковими слід вважати будь-які дослідження, теорії, гіпотези, які припускають перевірку [7]
4	А.Є. Конверський	наука – це особлива форма людської діяльності, яка склалася історично і має своїм результатом цілеспрямовано відібрані факти, гіпотези, теорії, закони й методи дослідження. Слід мати на увазі, що наукове мислення є по суті запереченням того, що на перший погляд здається очевидним. Науковими слід вважати будь-які дослідження, теорії, гіпотези, які припускають перевірку [25]
5	О.В. Крушельницька	наука – це сфера безперервного розвитку людської діяльності, основною ознакою і головною функцією якої є відкриття, вивчення й теоретична систематизація об'єктивних законів про об'єктивну дійсність з метою їх практичного застосування [14]
6	Л.Г. Ліпич, С.М. Бортнік, І.Г. Волинець	наука є сукупністю теоретичних та практичних знань, що взаємопов'язані згідно з певними законами й принципами. Накопичення знань як основна ціль освіти вже не відповідає вимогам сьогодення та вимагає переходу до пошуку, уміння ефективно оперувати науковими здобутками [20]
7	В.Ю. Медвідь, Ю.І. Данько, І.І. Коблянська	Наука – це сфера людської діяльності, спрямована на вироблення нових знань про природу, суспільство і мислення. Наука є результатом суспільного розподілу праці, відокремлення розумової праці від фізичної, перетворення пізнавальної діяльності на особливу галузь занять певної групи людей [16]
8	Ф.О. Чмиленко, Л.П. Жук	наука як сукупність теоретичних знань про навколишній світ є результатом пізнання, здійснюваного в особливій, специфічній сфері суспільної діяльності. Це особливий вид духовної діяльності – створення об'єктивно-істинного систематизованого знання. Наука – це не лише власне знання, які є соціальною цінністю людства й зберігаються суспільством, а й важка творча праця вчених наукових товариств, колективів, спрямована на досягнення щоразу нових рівнів знань [42]

Контрольні запитання для самоконтролю за темою 1

1. Визначте місце та роль науки у забезпеченні суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку людства у межах першої (індустріальної) та другої (технологічної) промислових революцій

2. Визначте місце та роль науки у забезпеченні суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку людства у межах третьої (інформаційної) та четвертої (індустрія 4.0) промислових революцій

3. Наведіть приклади впливу результатів наукової діяльності на основні сфери суспільства (наприклад на: економічну, соціальну, політичну, інфраструктурну, культурно-духовну тощо)

4. Узагальніть зміст поглядів вчених щодо місця та ролі науки у забезпеченні розвитку особистості, держави та суспільства

5. Наведіть приклади тих наукових винаходів, які суттєво вплинули на розвиток суспільства та його основних підсистем

6. Розкрийте зміст категорії «наука» (під час відповіді порівняйте категоріальний зміст декількох тлумачень відповідної дефініції)

ТЕМА 2. БАЗОВІ КАТЕГОРІЇ МЕТОДОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПРОЯВУ

Мета: сформувати змістовно-категоріальне підґрунтя для подальшого розгляду проблематики методології організації наукових досліджень, а саме – з'ясувати зміст та визначити характеристики її основних категорій

2.1. Підходи до визначення категоріального змісту «методологія».
Предмет вивчення методології

Зміст: порівняльний аналіз наявних у науковій та навчально-методичній літературі тлумачень категоріального змісту дефініції «методологія»; актуалізація змісту феномену «методологія» через призму окремих галузей знань; діалектика взаємозв'язків між методологією та методами наукового пізнання; предмет методології соціальних наук

2.2. Система, рівні та класифікаційні групи методології. Функції методології в науці

Зміст: склад системи методології; рівні актуалізації методології та їх загальна характеристика; функції методології в науці

2.3. Підходи до тлумачення категорії «наукове дослідження»

Зміст: основні категорії Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та характеристика їх змісту; порівняльний аналіз наявних у науковій та навчально-методичній літературі тлумачень категоріального змісту дефініції «наукове дослідження»

Рекомендована література

1. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. / Г.О. Бірта, Ю.Г. Бургу – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 142 с.
2. Гуторов О.І. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник / О.І. Гуторов; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва – Х.: ХНАУ, 2017. – 272 с.
3. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). – К. : ВПЦ "Київський університет", 2018. – 607 с.
4. Отич О.М. «Три кити» науки: наукове пізнання – наукове дослідження – наукове знання / О. Отич // Післядипломна освіта в Україні. – 2016. – №2. – С. 3-10
5. Про наукову і науково-технічну діяльність / Закон України № 848-VIII від 26.11.2015 // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 3. – Ст. 25

2.1. Підходи до визначення категоріального змісту «методологія».
Предмет вивчення методології

Методологію розглядають як учення про науковий метод пізнання або як

систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження та їх певна послідовність використання для отримання максимально об'єктивної точної інформації про процеси і явища [46].

Методологія – сукупність методів, методик та алгоритмів використання яких може забезпечити розуміння сучасного суспільства в цілому та (або) притаманних йому процесів і явищ. У самому спрощеному вигляді методологія може розглядатись як своєрідний механізм отримання наукового результату. За умови сприйняття методології на рівні механізму забезпечення наукового результату слід розуміти такі його основні складові як: мета, структура, завдання, принципи організації наукового пізнання, а також гіпотези та результати наукового; середовище у межах якого здійснюється наукове пізнання; теорія та практика наукового пізнання (безпосередня діяльність суб'єкту наукового пізнання); традиції, норми та правила наукового пізнання; суб'єкти та об'єкти наукового пізнання; інтереси та цільові орієнтири тощо

Методологія – це наука про структуру, логічну організацію, засоби і методи діяльності взагалі. Зазвичай під методологією розуміють перш за все методологію наукового пізнання, яка являє собою сукупність теоретичних положень про принципи побудови, форми і способи науково-пізнавальної діяльності. Отже, методологія – філософське вчення про методи пізнання і перетворення дійсності, використання принципів світогляду в процесі пізнання й практики [14, с. 64].

Методологія – це вчення про систему наукових принципів і способів дослідницької діяльності. Вона включає фундаментальні, загальнонаукові принципи, що є її основою, конкретно наукові принципи, що лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технік, що застосовуються для вирішення спеціальних дослідницьких завдань. Головна мета методології науки – вивчення і аналіз методів, засобів, прийомів, за допомогою яких отримують нові знання в науці як на емпіричному, так і теоретичному рівнях пізнання. Методологія – це схема, план вирішення поставлених завдань наукового дослідження [14, с. 65].

Методологія (від грец. *methodos* – спосіб, метод і *logos* – наука, знання) – учення про правила мислення в процесі створення теорії науки. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на яких ґрунтується дослідження і вибір сукупності пізнавальних способів, методів і прийомів. Найчастіше методологію розглядають: як теорію методів дослідження, створення концепцій; систему знань про теорію науки або про систему методів дослідження [42]

Метод (грец. – спосіб пізнання) – в самому широкому сенсі слова це «шлях до чого-небудь», спосіб діяльності суб'єкта в будь-якій її формі. Поняття «методологія» має два основних значення: система визначених способів і

прийомів, застосовуваних у тій або іншій сфері діяльності (в науці, політиці, мистецтві і т. п.); вчення про цю систему, загальна теорія методу, теорія в дії. Методологія в певному сенсі «вужче» теорії пізнання, так як остання не обмежується дослідженням форм і методів пізнання, а вивчає проблеми природи пізнання, ставлення знання і реальності, суб'єкта й об'єкта пізнання, можливості і межі пізнання, критерії його істинності й т. д. З іншого боку, методологія «ширше» гносеології, так як її цікавлять не тільки методи пізнання, але і всіх інших форм людської діяльності [2].

Методологія – це тип раціонально-рефлексивної свідомості, спрямований на вивчення, удосконалення і конструювання методів. Поняття «методологія» має два основних значення: по-перше, це система певних правил, принципів і операцій, що застосовують у тій чи іншій сфері діяльності (у науці, політиці, мистецтві тощо); по-друге, це – вчення про цю систему, загальна теорія метода [7].

Методологія – це вчення про правила мислення при створенні науки, здійсненні наукових досліджень. Під методологією науки переважно розуміють учення про науковий метод пізнання або систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження та здійснюється вибір засобів, прийомів і методів пізнання. Існує й інший, вужчий погляд на методологію науки, коли вона розглядається як теоретична основа деяких спеціальних, часткових прийомів і засобів наукового пізнання, наприклад, методологія управління, методологія ціноутворення тощо, але в цьому разі доцільніше говорити про методику пізнання і дій. Головною метою методології науки є дослідження тих засобів, методів і прийомів наукового дослідження, завдяки яким суб'єкт наукового пізнання отримує нові знання про реальну дійсність. За допомогою прийомів і методів суб'єкт пізнання виконує певні дії для досягнення заздалегідь поставлених цілей, що можуть бути як практичними, так і теоретичними, пізнавальними [21].

Методологія – це вчення про систему методів наукового пізнання та перетворення реальної дійсності. В буквальному розумінні методологія – це вчення про метод. Головною метою методології є вивчення тих засобів, методів та прийомів наукового дослідження, за допомогою яких суб'єкт наукового пізнання одержує нові знання про реальну дійсність. Предмет її вивчення – це поняття і методи науки, їх сфера застосування [22].

Методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, що забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища. Методологія – це сукупність засобів, методів, прийомів, які застосовують у певній науці. Методологія – це галузь знань, яка вивчає засоби, принципи організації пізнавальної й практичної діяльності людини [20].

За результатами аналізу змісту вище поданих тлумачень, виникає небезпека сприйняття методології через призму механічно об'єднаних між

собою методів, інструментів, прийомів тощо наукового пізнання. Слід розуміти той факт, що механічне об'єднання методів, інструментів, прийомів тощо не є методологією, адже воно позбавлено причинно-наслідкових зв'язків між елементами такої сукупності. Іншими словами, сукупність методів, інструментів, прийомів тощо наукового пізнання лише тоді може бути розглянута на рівні методології, коли між її складовими елементами існує логічнообумовлений взаємозв'язок.

Тлумачення предмету методології зазвичай подається через призму спрямування на конкретну галузь знань або навчальну дисципліну, наприклад: «предмет методології науки»; «предмет методології історії»; «предмет методології права»; «предмет методології педагогіки»; «предмет методології соціології» тощо. З огляду на фокус нашої уваги у межах цього курсу, а також обраної для навчання спеціальності, вважаємо за доцільне зупинитися на першому та останньому із згаданих «предметів методології».

Предмет методології науки зазвичай тлумачиться як структурована система знань щодо механізмів (засобів, методів, інструментів тощо) отримання, перевірки, продукування наукового знання. Іншими словами, предмет методології науки може бути поданий як сукупність засобів, методів, інструментів та прийомів які використовуються для пізнання.

Перед тим як сформулювати предмет методології соціології звернемо увагу на більш так звану широку за своїм змістом категорію – «предмет соціальних наук» (нагадаємо, що соціологія, поряд з економікою, політологією та психологією, входить до галузі знань «соціальні та поведінкові науки»).

Предмет соціальних наук, поряд з іншими предметами галузевих наук (дисциплін), є складовою частиною предмету методології наук. У самому спрощеному вигляді ця складова може бути подана як профільний (галузевий) по відношенню до соціальних наук механізм здобуття, перевірки, продукування тощо знань. Тут маються той інструментарій наукового пізнання який використовується для отримання знань про суспільство. Профільність (галузевість) предмету соціальних наук, або так звана його специфічність (унікальність) по відношенню до предметів інших наук, може бути розкрита через:

- 1) особливість форми, змісту, сутності та результатів еволюції розвитку (зміни, трансформації тощо) предмету безпосередньої уваги (об'єкту наукового пізнання), а саме: соціального об'єкту (людина, організація, групи людей, суспільство); взаємодії соціального об'єкту з іншими соціальними об'єктами та (або) їх елементами; інтересів, мотивів, дій соціального об'єкту тощо. Складність вибору методології для дослідження об'єктів соціальних наук обумовлена майже необмеженим за формами та змістом їх різноманіттям; неоднаковістю динаміки та результатів еволюційного розвитку; різновекторністю трансформаційних перетворень тощо. Тут мається на увазі, що для отримання знань про кожен з соціальних об'єктів потребується

унікальний за своїм переліком набір засобів, методів, інструментів тощо (наприклад, той інструментарій який є виправданим (доцільним) для використання під час дослідження людини у взаємодії з іншою людиною, може виявитись неефективним для дослідження взаємодії людини з колективом);

2) складність структури кожного окремого з об'єктів дослідницької уваги та важливість (значущість) отриманих результатів для подальшого розвитку суспільства. Соціальна складова будь-якої системи, не залежно від її різновиду та особливостей функціонування, не може бути досліджена за допомогою якогось універсального механізму (набору набору засобів, методів, інструментів тощо). Це пов'язано з тим, що кожен соціальний об'єкт, не дивлячись на ідентичну природу свого утворення, має свої унікальні за змістом та вектором цінності;

3) постійну за часом дії, несистемну за колом охоплення та непрогнозовану за напрямом трансформації змінність характеристик соціальних об'єктів (характеристики кожного з соціальних об'єктів не є статичними, а отже набір інструментарію для їх дослідження не може бути типовим не лише за різновидом обраного для дослідження об'єкту, а й за часом його використання.

Методи наукового пізнання у межах соціальних наук можна поділити на дві основні групи, а саме: загальні або типові методи; специфічні (профільні, галузеві) методи. До загального або типового методу відносять метод об'єктивного, неупередженого подання наукового знання (всебічне висвітлення змісту соціальних теорій, концепцій, результатів наукових пошуків тощо). Використання метода передбачає наявність у дослідника певних педагогічних здібностей та методичної підготовки (вміння презентувати матеріал; ораторські здібності тощо). Цей метод є характерним для будь-якої галузі наукових знань. До специфічних (профільних, галузевих) методів відносять: соціологічний моніторинг стану соціального об'єкту (людина, організація, суспільство) (класифікація, систематизація та аналіз соціально значущої інформації; опитування (анкетування, інтерв'ю) та з'ясування суспільної думки; проведення соціальних експериментів тощо); науковообґрунтоване прогнозування напрямів та динаміки розвитку соціального об'єкту; аналіз характеристик соціальних об'єктів, а також розуміння їх ціннісних орієнтирів; усвідомлення соціальної реальності; ідентифікація соціальних ризиків; проектування та програмування соціальних трансформацій; критичне переосмислення класичних та сучасних соціальних теорій; висування та перевірка авторських гіпотез, концепцій щодо предмету безпосередньої уваги тощо.

Предмет методології соціології, поряд з іншими предметами дисциплін (спеціальностей галузі знань «Соціальні та поведінкові науки»), є складовою частиною предмету соціальних наук. Методологія соціології розкривається через призму специфічних за змістом та практикою використання механізмів проведення соціологічного дослідження (принципи, методи, алгоритми,

технологія, інструменти, цілі, завдання, ресурси, середовище, суб'єкти та об'єкти тощо), а також парадигм наукового пошуку. У самому спрощеному вигляді соціологічні методи, як основна детермінанта визначення предмету методології соціології, можуть бути розглянуті на рівні діалектичної єдності технологій (способів) та механізмів (методи, інструменти тощо) у межах алгоритму збирання, узагальнення (обробки), аналізу, інтерпретації соціологічної інформації. Іншими словами, предмет методології соціології є системою знань та практик (прийоми, процедури, операції тощо) щодо емпіричного і теоретичного пізнання соціального об'єкту та соціальної дійсності. Спрощений перелік соціологічних методів наукового пізнання може мати такий вигляд: методи збору інформації (аналіз документів, спостереження, опитування, експеримент тощо); методи обробки і аналізу інформації (факторний, латентно-структурний, кореляційний, регресивний, дисперсний, ранжування, шкалування, індексування тощо); методи побудови теорії (дедуктивний, індуктивний, порівняльний, причинний, структурно-функціональний, генетичний тощо) [9].

2.2. Система, рівні та класифікаційні групи методології. Функції методології в науці

Система методології складається з таких основних елементів: методологічні та загальнонаукові теорії та парадигми (філософські, соціально-психологічні, етико-естетичні тощо теорії, парадигми, концепції); механізми (методи, інструменти, принципи, способи, заходи, технології, алгоритми тощо); понятійно-категоріальний апарат (дефініції, категорії, тлумачення, визначення, узагальнення тощо); закони, закономірності та моделі (моделі реальних об'єктів; ідеалізація; тенденції тощо); норми, стандарти та правила; компоненти наукового дослідження (актуальність; мета та завдання; об'єкт та предмет; методи; узагальнення, висновки та конкретні результати); технологія організація наукової діяльності та безпосередньо сама діяльність (наукова активність).

У самому спрощеному вигляді методологія може бути розкрита через призму таких своїх рівнів своєї актуалізації: 1) рівень фундаментальних (загальнонаукових) детермінант та принципів (вважається, що саме ці принципи власне й визначають так звану чисту методологію); 2) рівень конкретнонаукових детермінант та принципів (вважається, що ці принципи покладаються в основу теорії тієї чи іншої галузі наукових знань); 3) рівень конкретних методів, алгоритмів, інструментів (вважається рівнем безпосереднього використання тих чи інших механізмів наукового пізнання).

Методологія, відповідно до масштабу своєї актуалізації може бути умовно поділена на дві основні групи, а саме: група загальних за своїм змістом методологічних детермінант (принципи, методи, концепти тощо), тобто тих детермінант які можуть бути використанні у будь-якій галузі знань, незалежно

від її фокусу уваги (ця група формує загальнофілософське підґрунтя (основу) для організації наукового пошуку дослідження; група конкретних за своїм змістом методологічних детермінант (принципи, методи, концепти тощо), тобто тих детермінант які можуть бути використанні у межах конкретної галузі знань (ця група актуалізується через конкретизацію першої групи відповідно до специфічних особливостей прояву змісту окремої галузі знань, її унікальних принципів, методів, інструментів тощо).

Функції методології в науці:

– визначає механізми (способи, методи, принципи, практики тощо) організації пізнавальної діяльності для досягнення результату

– забезпечує всебічний, повний, багаторівневий (охоплення кожного з рівнів актуалізації об'єкту) та системний (розгляд об'єкту та його складових через призму його / їх взаємодії з іншими об'єктами / елементами інших систем) розгляд об'єкту дослідницької уваги;

– сприяє формуванню дослідницької культури суб'єктів наукового пошуку та забезпечує певну уніфікацію процесів наукового пізнання;

– забезпечує уточнення, продукування, класифікації та поширенню нової наукової інформації;

– сприяє розвитку категоріального змісту вже існуючих наукових дефініцій (удосконалення змісту раніше сформульованих тлумачень), а також введенню до наукового обігу нових термінологічних визначень.

2.3. Підходи до тлумачення категорії «наукове дослідження»

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [33] містить тлумачення основних термінів які зазвичай використовуються у науковому обігу для характеристики змісту наукової і науково-технічної діяльності, а саме:

наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження;

наукова (науково-технічна) продукція – науковий та (або) науково-технічний (прикладний) результат, призначений для реалізації;

наукова (науково-технічна) робота – наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки, проведені з метою одержання наукового, науково-технічного (прикладного) результату. Основними видами наукової (науково-технічної) роботи є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, дослідно-технологічні, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням нових наукових і науково-технічних знань до стадії практичного використання;

науковий результат – нове наукове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на

носіях інформації. Науковий результат може бути у формі звіту, опублікованої наукової статті, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття, проекту нормативно-правового акта, нормативного документа або науково-методичних документів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову, тощо;

науково-технічний (прикладний) результат – одержані під час проведення прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок нові або істотно вдосконалені матеріали, продукти, процеси, пристрої, технології, системи, нові або істотно вдосконалені послуги, введені в дію нові конструктивні чи технологічні рішення, завершені випробування, розробки, що впроваджені або можуть бути впроваджені в суспільну практику. Науково-технічний (прикладний) результат може бути у формі ескізного проекту, експериментального (дослідного) зразка або його діючої моделі, конструкторської або технологічної документації на науково-технічну продукцію, дослідного зразка, проекту нормативно-правового акта, нормативного документа або науково-методичних документів тощо;

науково-технічна діяльність – наукова діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань для розв'язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, основними видами якої є прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки.

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» не містить формулювання категорії «наукова діяльність» у так званому чистому вигляді. Разом з тим, автори Закону розкривають зміст науково-технічної діяльності та наукової (науково-технічної) роботи через апелювання до категорій наукової діяльності та наукового дослідження, що створює певні підґрунтя для розуміння феномену наукової діяльності.

У межах навчальної та наукової літератури ми можемо зустріти такі основні підходи для розкриття категоріального змісту дефініції «наукове дослідження», адже «це дуже широке поняття, яке охоплює всі процеси незалежно від їх масштабів – від зародження ідеї до її втілення у вигляді нових теоретичних положень, створення нових технологій тощо. Зазвичай наукове дослідження являє собою особливий вид людської діяльності, який спрямований на здобуття нових, більш глибоких, точних, нових знань, що служать, як правило, практичними цілями для створення нових або вдосконалення старих знань, які набула людина протягом свого життя» [13, с. 77]. Тлумачення змісту категорії «наукове дослідження» подано у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Визначення поняття «наукове дослідження»

н з/ п	Автор визначення	Зміст тлумачення
1	2	3
1	Г.О. Бірта, Ю.Г. Бургу	це цілеспрямоване пізнання, результати якого виступають у вигляді системи понять, законів і теорій. Характеризуючи наукове дослідження, зазвичай вказують на наступні його відмітні ознаки: це обов'язково цілеспрямований процес, досягнення усвідомлено поставленої мети, чітко сформульованих завдань; це процес, спрямований на пошук нового, на творчість, на відкриття невідомого, на висунення оригінальних ідей, на нове освітлення розглянутих питань; воно характеризується систематичністю: тут упорядковані, приведені у систему і сам процес дослідження, і його результати; йому властива строга доказовість, послідовне обґрунтування зроблених узагальнень і висновків [2]
2	В.О. Василенко	процес вивчення об'єкта або явища для виявлення закономірностей його виникнення та розвитку, а також можливостей його зміни та використання в інтересах добробуту суспільства
3	Н.В. Гнасевич, Т.В. Гончарук, М.І. Гурик	процес, в якому за допомогою певних наукових методів досліджується об'єкт, предмет або явище, при цьому метою дослідження є встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей. Наукове дослідження повинно бути систематизованим та цілеспрямованим [27]
4	А.Є. Конверський	особливий вид людської діяльності, який спрямований на здобуття нових, більш глибоких, точних, нових знань, що служать, як правило, практичними цілями для створення нових або вдосконалення старих знань, які набула людина протягом свого життя [13, с. 77]
5	Л.Г. Ліпич, С.М. Бортнік, І.Г. Волинець	цілеспрямоване пізнання, результатом якого виступають система понять, законів і теорій. Мета наукового дослідження – визначення конкретного об'єкта й усебічне, достовірне вивчення його структури, характеристик, зв'язків на основі наукових принципів і методів пізнання, упровадження у виробництво корисних результатів [20]
6	О.М. Отич	процес отримання нових наукових знань суб'єктом наукової діяльності (вченим, групою вчених, науковою школою), а також вид пізнавальної й практичної наукової діяльності. Наукову діяльність при цьому будемо розуміти як інтелектуальну творчу діяльність, спрямовану на здобуття й використання нових знань. Наукова діяльність існує в різних видах, зокрема: науково-дослідна діяльність; науково-організаційна діяльність; науково-педагогічна діяльність; науково-інформаційна діяльність; науково-допоміжна діяльність та ін. [28]
7	Рассоха І.М.	особлива форма процесу пізнання, систематичне, цілеспрямоване вивчення об'єктів, в якому використовуються засоби і методи науки і яке завершується формування знання про досліджуваний об'єкт. Наукове дослідження – це складний і багатогранний процес, у якому поєднуються організаційні, технічні, економічні, правові та психологічні аспекти. Дослідження різняться за цільовим призначенням, джерелами фінансування і термінами проведення, вони потребують різного технічного, програмного, інформаційного та методичного забезпечення [35]
8	Є.К. Шишкіна	процес дослідження певного об'єкта, предмета або явища за допомогою наукових методів, який має на меті встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей [44]

Найбільш вдале за своїм змістом тлумачення категорії «наукове дослідження» було сформульоване О.В. Крушельницькою, а саме – «наукове дослідження – цілеспрямоване пізнання, результатом якого виступають система понять, законів і теорій. Мета наукового дослідження – визначення конкретного об'єкта і всебічне, достовірне вивчення його структури, характеристик, зв'язків на основі наукових принципів і методів пізнання, впровадження у виробництво корисних результатів [14].

Контрольні запитання для самоконтролю за темою 2

1. Розкрийте зміст категорії «методологія» (під час відповіді порівняйте категоріальний зміст декількох тлумачень відповідної дефініції)
2. Сформулюйте тлумачення предмету методології через призму тієї галузі знань та спеціальності, у межах якої ви здобуваєте вищу освіту
3. Розкрийте зміст класифікаційних груп методів наукового пізнання у межах соціальних наук (під час відповіді зверніть увагу на загальні або типові методи та специфічні (профільні, галузеві) методи)
4. Визначте основні елементи система методології. Розкрийте зміст деяких з елементів цієї системи (під час відповіді зверніть увагу на: методологічні та загальнонаукові теорії та парадигми; механізми; понятійно-категоріальний апарат; закони, закономірності та моделі; норми, стандарти та правила; компоненти наукового дослідження; технологію організації наукової діяльності)
5. Надайте характеристику рівням актуалізації методології відповідно до її змістовного спрямування та масштабів охоплення об'єктів безпосередньої уваги. Розкрийте зміст функцій методології в науці.
6. Розкрийте зміст категорії «наукове дослідження» (під час відповіді порівняйте категоріальний зміст декількох тлумачень відповідної дефініції)

ТЕМА 3. КЛАСИФІКАЦІЯ (ТИПОЛОГІЗАЦІЯ) НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Мета: розглянути існуючі у науковій та навчально-методичній літературі підходи до класифікації наукових досліджень, а також визначити місце позиціонування свого майбутнього наукового пошуку у межах відповідних класифікацій

3.1. Класифікація наук

Зміст: порівняльний аналіз поглядів вчених щодо тлумачення змісту феномену класифікації наук, а також визначення його значущості для впорядкування наукових знань; діалектика розвитку проблематики класифікації наук; перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти

3.2. Класифікація наукових досліджень та характеристика змісту основних класифікаційних груп

Зміст: аналіз змісту наявних у науковій та навчально-методичній літературі підходів до класифікації наукових досліджень; класифікація наукових досліджень відповідно до: використаних у їх межах методів, сфери використання їх результатів, різновидів зв'язків із суспільним виробництвом, ступеня важливості їх результатів для народного господарства, джерел фінансування, тривалості наукового пошуку, рівня доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії їх практичного застосування, місця проведення наукових пошуків, складом якостей об'єкта безпосередньої уваги тощо

Рекомендована література

1. Бірта Г.О. *Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб.* / Г.О. Бірта, Ю.Г. Бургу – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 142 с.
2. Гуторов О.І. *Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник* / О.І. Гуторов; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва – Х.: ХНАУ, 2017. – 272 с.
3. *Методологія та організація наукових досліджень (галузі знань: 05 – соціальні та поведінкові науки, 07 – управління та адміністрування): навч. посіб.* / Л.Г. Ліпич, С.М. Бортнік, І.Г. Волинець та ін. ; за заг. ред. Л.Г. Ліпич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 220 с.
4. Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [електронний ресурс] / Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 // Верховна Рада України. Законодавство. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п#Text>
5. Чмиленко Ф.О. *Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень»* / Ф.О. Чмиленко, Л.П. Жук. – Д.: РВВ ДНУ,

3.1. Класифікація наук

Відповідно до практик використання норм міжнародних стандартів статистичних класифікацій, під класифікацією розуміють «вичерпний і структурований набір описаних категорій, які найчастіше представлені у вигляді ієрархії за допомогою цифрових та літерних кодів» (Стандартні статистичні класифікації: основні принципи. – Статистична комісія ООН (30-та сесія), 1999). У межах норм національних (державних) статистичних класифікацій дефініція «класифікація» тлумачтеся як «розподілення множини об'єктів на підмножини на підставі їх схожості чи несхожості» (ДСТУ 1.10:2005 Національна стандартизація. Правила розроблення, побудови, викладання, оформлення, ведення національних класифікаторів).

У межах наукової літератури ми можемо зустріти чимало підходів до визначення категоріального змісту дефініції «класифікація». Найбільш поширеним у межах енциклопедичної літератури є підхід тлумачення класифікації через «багаторівневий, послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення та отримання нових знань стосовно членів поділу» (філософський енциклопедичний словник за авторством вчених Інституту філософії імені Григорія Сковороди НАН України). Традиційно вважається, що результатом класифікації є структурована (впорядкована) система пов'язаних між собою понять.

За дослідженнями О.В. Крушельницької класифікація наук визначає місце кожної науки у загальній системі наукових знань, а також встановлює взаємозв'язок наук між собою. «Класифікація наук у наукознавстві виконує функції групування наукових знань в певні системи, що сприяє уніфікації науки, її міжнародним зв'язкам і зростанню темпів розвитку. Сучасна класифікація наук виражає взаємозв'язок природничих, технічних, гуманітарних наук і філософії. В основі такої класифікації лежать специфічні особливості вивчення різними науками об'єктів матеріального світу. Класифікація фіксує (відображає) закономірні зв'язки між об'єктами, визначає їх місце і основні властивості в цілісній системі, є засобом збереження та пошуку інформації» [14]. У свою чергу, О.І. Гуторов звертає увагу на той факт, що рівень і характер зв'язку між науками визначається предметом, методом і умовами пізнання об'єктів, цілями і завданнями науки, їх практичним значенням та іншими факторами. Метою класифікації наук є розкриття взаємного зв'язку між науками на основі певних принципів і відображення цих зв'язків у вигляді логічно аргументованого розміщення, групування сукупності наук в єдину систему знань [7]. На необхідність класифікації наук (впорядкування наукових знань) свого часу звернув увагу Арістотель. Класифікуючи науки за теоретичним рівнем та історичними умовами їх виникнення, він «відокремлював, з одного боку, філософію, математику,

фізику, з іншого – мистецтво та науки, які не слугують ні для насолоди, ні для необхідних потреб. Це свідчить, що наукове знання він розглядав як самоцінність безвідносно до його можливого практичного застосування» [2]. Схожий до цього за своїм змістом підхід ми можемо зустріти у Френсіса Бекона. Вчений розділяв знання на ті які характеризують (описують) природу та ті які її тлумачать (розкривають зміст явищ). В основу своєї класифікації Ф. Бекон намагався покласти внутрішню логіку розвитку наук. Більш складна за своїм змістом класифікація наук була запропонована Фрідріхом Енгельсом. «Розглядаючи принципи матеріальної єдності світу і його невичерпної якісної багатоманітності, він відокремлював науки за описуваними ними формами руху матерії. На цій підставі Енгельс доводив, що класифікація наук, кожна з яких аналізує окрему форму руху або ряд пов'язаних між собою і таких, що переходять одна в одну, форм руху, є одночасно класифікацією, розташуванням, згідно із внутрішньо притаманною їм послідовністю цих форм руху, і в цьому полягає її значення. В основу диференціації наук він поклав принцип об'єктивності, згідно з яким відмінності між науками зумовлені відмінностями в об'єктах їх дослідження. Ними є існуючі форми руху матерії (механічна, фізична, хімічна, біологічна, соціальна)» [2].

На переконання А.Є. Конверського класифікація наук здійснюється разом із формуванням наукових знань, виконує функції групування наукових знань в певні системи, що сприяє уніфікації науки, її міжнародним зв'язкам і зростанню темпів розвитку. Сучасна класифікація наук виражає взаємозв'язок природничих, технічних, гуманітарних наук і філософії. В основі такої класифікації лежать специфічні особливості вивчення різними науками об'єктів матеріального світу. Рівень і характер зв'язку між науками визначається предметом, методом і умовами пізнання об'єктів, цілями і завданнями науки, їх практичним значенням та іншими факторами [25].

На переконання О.М. Коробочки проблематика класифікації наук може бути подана через розкриття розбудованих на основі певних принципів взаємозв'язків які структуруються у межах логічно розбудованого ряду. «Матеріальні об'єкти природи визначають існування багатьох галузей знань, тому наука сьогодні охоплює велику галузь знань і включає близько 15 тис. дисциплін, які все тісніше взаємодіють одна з одною ... У зв'язку з цим усі науки поділяють на: природничі (фізика, хімія, біологія тощо); суспільні (економічні, філологічні, історичні тощо); про мислення (філософія, логіка, психологія тощо). Також має місце підхід щодо поділу наук на дослідницькі (фундаментальні, теоретичні) та прикладні».

Сучасний та цілком обґрунтований за своїм змістом підхід до класифікації наук ми можемо зустріти у затверженому Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [30]. Відповідний

перелік класифікує галузі знань та спеціальності, а також встановлює їх еквівалент відповідно до міжнародної класифікації. Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти подано у таблиці 3.1

За певних абстрагувань ми можемо прийняти цей Перелік на рівні загальної класифікації наук.

Таблиця 3.1 – Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти

Шифр і найменування галузі знань*	Код і найменування спеціальності	Код і найменування відповідної деталізованої галузі за Міжнародною стандартною класифікацією освіти
1	2	3
01 Освіта/Педагогіка	011 Освітні, педагогічні науки	0111 Education science
	012 Дошкільна освіта	0112 Training for pre-school teachers
	013 Початкова освіта	0113 Teacher training without subject specialization
	014 Середня освіта (за предметними спеціальностями)	0114 Teacher training with subject specialization
	015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)	0114 Teacher training with subject specialisation
	016 Спеціальна освіта	0113 Teacher training without subject specialisation
	017 Фізична культура і спорт	1014 Sports
02 Культура і мистецтво	021 Аудіовізуальне мистецтво та виробництво	0211 Audio-visual techniques and media production
	022 Дизайн	0212 Fashion, interior and industrial design
	023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація	0213 Fine arts
		0214 Handicrafts
	024 Хореографія	0215 Music and performing arts
	025 Музичне мистецтво	0215 Music and performing arts
	026 Сценічне мистецтво	0215 Music and performing arts
	027 Музеєзнавство, пам'яткознавство	0322 Library, information and archival studies
	028 Менеджмент соціокультурної діяльності	0413 Management and administration
	029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа	0322 Library, information and archival studies
0415 Secretarial and office work		
03 Гуманітарні науки	031 Релігієзнавство	0221 Religion and theology
	032 Історія та археологія	0222 History and archaeology
	033 Філософія	0223 Philosophy and ethics
	034 Культурологія	0314 Sociology and cultural studies
	035 Філологія	0231 Language acquisition
0232 Literature and linguistics		
04 Богослов'я	041 Богослов'я	0221 Religion and theology

Продовження таблиці 3.1

1	2	3
05 Соціальні та поведінкові науки	051 Економіка	0311 Economics
	052 Політологія	0312 Political sciences and civics
	053 Психологія	0313 Psychology
	054 Соціологія	0314 Sociology and cultural studies
06 Журналістика	061 Журналістика	0321 Journalism and reporting
07 Управління та адміністрування	071 Облік і оподаткування	0411 Accounting and taxation
	072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок	0412 Finance, banking and insurance
	073 Менеджмент	0413 Management and administration 0415 Secretarial and office work
	075 Маркетинг	0414 Marketing and advertising
	076 Підприємництво та торгівля	0413 Management and administration 0416 Wholesale and retail sales
08 Право	081 Право	0421 Law
09 Біологія	091 Біологія та біохімія	0511 Biology 0512 Biochemistry 0522 Natural environments and wildlife
10 Природничі науки	101 Екологія	0521 Environmental sciences 0522 Natural environments and wildlife
	102 Хімія	0531 Chemistry
	103 Науки про Землю**	0532 Earth sciences
	104 Фізика та астрономія	0533 Physics
	105 Прикладна фізика та наноматеріали	0533 Physics 0588 Inter-disciplinary programmes and qualifications involving natural sciences, mathematics and statistics
	106 Географія	0314 Sociology and cultural studies 0532 Earth sciences
11 Математика та статистика	111 Математика	0541 Mathematics
	112 Статистика	0542 Statistics
	113 Прикладна математика	0541 Mathematics 0588 Inter-disciplinary programmes and qualifications involving natural sciences, mathematics and statistics 0613 Software and applications development and analysis

Продовження таблиці 3.1

1	2	3
12 Інформаційні технології	121 Інженерія програмного забезпечення	0613 Software and applications development and analysis
	122 Комп'ютерні науки	0613 Software and applications development and analysis
	123 Комп'ютерна інженерія	0612 Database and network design and administration 0714 Electronics and automation
	124 Системний аналіз	0688 Inter-disciplinary programmes and qualifications involving Information and Communication Technologies (ICTs)
	125 Кібербезпека та захист інформації	0612 Database and network design and administration 0688 Inter-disciplinary programmes and qualifications involving Information and Communication Technologies (ICTs)
	126 Інформаційні системи та технології	0611 Computer use 0612 Database and network design and administration
13 Механічна інженерія	131 Прикладна механіка	0715 Mechanics and metal trades
	132 Матеріалознавство	0588 Inter-disciplinary programmes and qualifications involving natural sciences, mathematics and statistics 0715 Mechanics and metal trades 0788 Inter-disciplinary programmes and qualifications involving engineering, manufacturing and construction
	133 Галузеве машинобудування	0715 Mechanics and metal trades 0716 Motor vehicles, ships and aircraft
	134 Авіаційна та ракетно-космічна техніка	0716 Motor vehicles, ships and aircraft
	135 Суднобудування	0716 Motor vehicles, ships and aircraft
	136 Металургія	0715 Mechanics and metal trades
14 Електрична інженерія	41 Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка	0713 Electricity and energy
	142 Енергетичне машинобудування	0713 Electricity and energy 0716 Motor vehicles, ships and aircraft

1	2	3
	143 Атомна енергетика	0713 Electricity and energy
	144 Теплоенергетика	0713 Electricity and energy
	145 Відновлювані джерела енергії та гідроенергетика	0713 Electricity and energy
16 Хімічна інженерія та біоінженерія	161 Хімічні технології та інженерія	0711 Chemical engineering and processes
	162 Біотехнології та біоінженерія	0512 Biochemistry 0711 Chemical engineering and processes
	163 Біомедична інженерія	0588 Inter-disciplinary programmes and qualifications involving natural sciences, mathematics and statistics 0788 Inter-disciplinary programmes and qualifications involving engineering, manufacturing and construction
17 Електроніка, автоматизація та електронні комунікації	171 Електроніка	0714 Electronics and automation
	172 Електронні комунікації та радіотехніка	0714 Electronics and automation
	173 Авіоніка	0714 Electronics and automation 0716 Motor vehicles, ships and aircraft
	174 Автоматизація, комп'ютерно-інтегровані технології та робототехніка	0714 Electronics and automation
	175 Інформаційно-вимірювальні технології	0714 Electronics and automation 0788 Inter-disciplinary programmes and qualifications involving engineering, manufacturing and construction
	176 Мікро- та наносистемна техніка	0714 Electronics and automation 0788 Inter-disciplinary programmes and qualifications involving engineering, manufacturing and construction
18 Виробництво та технології	181 Харчові технології	0721 Food processing
	182 Технології легкої промисловості	0723 Textiles (clothes, footwear and leather)
	183 Технології захисту навколишнього середовища	0712 Environmental protection technology
	184 Гірництво	0724 Mining and extraction
	185 Нафтогазова інженерія та технології	
	186 Видавництво та поліграфія	0211 Audio-visual techniques and media production 0611 Computer use
	187 Деревообробні та меблеві технології	0722 Materials (glass, paper, plastic and wood)

Продовження таблиці 3.1

1	2	3
19 Архітектура та будівництво	191 Архітектура та містобудування	0731 Architecture and town planning
	192 Будівництво та цивільна інженерія	0732 Building and civil engineering
	193 Геодезія та землеустрій	0532 Earth sciences 0731 Architecture and town planning
	194 Гідротехнічне будівництво, водна інженерія та водні технології	0732 Building and civil engineering
20 Аграрні науки та продовольство	201 Агрономія	0811 Crop and livestock production
	202 Захист і карантин рослин	0811 Crop and livestock production
	203 Садівництво, плодоовочівництво та виноградарство	0811 Crop and livestock production 0812 Horticulture
	204 Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва	0811 Crop and livestock production
	205 Лісове господарство	0821 Forestry
	206 Садово-паркове господарство	0812 Horticulture
	207 Водні біоресурси та аквакультура	0831 Fisheries
	208 Агроінженерія	0716 Motor vehicles, ships and aircraft 0888 Inter-disciplinary programmes and qualifications involving agriculture, forestry, fisheries and veterinary
21 Ветеринарія	211 Ветеринарна медицина	0841 Veterinary 1022 Occupational health and safety
22 Охорона здоров'я	221 Стоматологія	0911 Dental studies
	222 Медицина	0912 Medicine
	223 Медсестринство	0913 Nursing and midwifery
	224 Технології медичної діагностики та лікування	0914 Medical diagnostic and treatment technology
	225 Медична психологія	0313 Psychology
	226 Фармація, промислова фармація	0588 Inter-disciplinary programmes and qualifications involving natural sciences, mathematics and statistics 0711 Chemical engineering and processes 0916 Pharmacy
	227 Терапія та реабілітація	0915 Therapy and rehabilitation
	228 Педіатрія	0912 Medicine

1	2	3
	229 Громадське здоров'я	0413 Management and administration 0988 Inter-disciplinary programmes and qualifications involving health and welfare 1021 Community sanitation 1022 Occupational health and safety
23 Соціальна робота	231 Соціальна робота	0921 Care of the elderly and of disabled adults 0922 Child care and youth services 0923 Social work and counseling
	232 Соціальне забезпечення	0413 Management and administration 0923 Social work and counselling
24 Сфера обслуговування	241 Готельно-ресторанна справа	1013 Hotel, restaurants and catering
	242 Туризм і рекреація	1015 Travel, tourism and leisure
25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону	251 Державна безпека	1031 Military and defence
	252 Безпека державного кордону	1031 Military and defence
	253 Військове управління (за видами збройних сил)	1031 Military and defence
	254 Забезпечення військ (сил)	1031 Military and defence
	255 Озброєння та військова техніка	1031 Military and defence
	256 Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)***	1031 Military and defence
	257 Управління інформаційною безпекою	1031 Military and defence
26 Цивільна безпека	261 Пожежна безпека	1032 Protection of persons and property
	262 Правоохоронна діяльність	1022 Occupational health and safety
	263 Цивільна безпека	1032 Protection of persons and property
27 Транспорт	271 Морський та внутрішній водний транспорт****	0716 Motor vehicles, ships and aircraft 1041 Transport services
	272 Авіаційний транспорт	0716 Motor vehicles, ships and aircraft 1041 Transport services
	273 Залізничний транспорт	0716 Motor vehicles, ships and aircraft

1	2	3
		0732 Building and civil engineering 1041 Transport services
	274 Автомобільний транспорт	0716 Motor vehicles, ships and aircraft 1041 Transport services
	275 Транспортні технології (за видами)	1041 Transport services
28 Публічне управління та адміністрування	281 Публічне управління та адміністрування	0413 Management and administration
29 Міжнародні відносини	291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії	0312 Political sciences and civics 0314 Sociology and cultural studies 0388 Inter-disciplinary programmes and qualifications involving social sciences, journalism and information
	292 Міжнародні економічні відносини	0311 Economics 0312 Political sciences and civics
	293 Міжнародне право	0421 Law
<p>* Встановлення відповідності галузі знань Міжнародній стандартній класифікації освіти здійснюється лише шляхом встановлення відповідності спеціальності галузі Міжнародній стандартній класифікації освіти.</p> <p>** Спеціальність, що передбачає вивчення складу і будови Землі, у тому числі геологія, геофізика, мінералогія, геохімія, вулканологія, сейсмологія та інші фізичні науки про Землю, метеорологія та інші атмосферні науки (включаючи кліматичні дослідження), гідрологія, океанологія.</p> <p>*** Вид (види) діяльності затверджується відповідним державним органом, який забезпечує виконання завдань у сфері національної безпеки, за погодженням з МОН.</p> <p>**** До 31 грудня 2021 р. застосовується найменування спеціальності 271 “Річковий та морський транспорт”.</p>		

3.2. Класифікація наукових досліджень та характеристика змісту основних класифікаційних груп

За результатами аналізу змісту наукових поглядів вітчизняних вчених щодо класифікації (типологізації) наукових досліджень можемо стверджувати про відсутність так званого єдиного погляду щодо відповідної проблематики. Достатньо виважений за своїм змістом підхід до класифікації наукових досліджень було опрацьовано Ф.О. Чмиленком. На переконання вченого наукові дослідження, залежно від застосовуваних методів, можуть бути *теоретичними, теоретико-експериментальними та експериментальними*.

Теоретичні наукові дослідження ґрунтуються на застосуванні логічних та математичних методів пізнання. Їх результатом може бути встановлення певних залежностей, якостей, зв'язків досліджуваних об'єктів тощо (наприклад, дослідження суті й ролі кислотності середовища в перебігу реакції). Теоретико-експериментальні наукові дослідження – це дослідження теоретичного характеру, пов'язані з одночасною дослідною перевіркою виявлених

залежностей, якостей, зв'язків тощо (наприклад, дослідження чинників, що впливають на утворення і чистоту осаду в гравіметрії). Експериментальні наукові дослідження – це дослідження, які проводять у конкретних об'єктах із метою виявити нові залежності, якості, зв'язки або перевірити висунуті раніше теоретичні положення (наприклад, дослідження утворення комплексних частинок певного складу) [42].

За класифікацією Ф.О. Чмиленка наукові дослідження, *залежно від сфери використання їх результатів*, можна поділити на фундаментальні, прикладні та розробки. Фундаментальні наукові дослідження – це експериментальні або теоретичні дослідження, спрямовані на одержання принципово нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язки. Необхідність таких досліджень обумовлена потребами народного господарства чи галузі. Результатом їх можуть бути рекомендації щодо постановки прикладних досліджень для визначення можливостей практичного використання отриманих наукових знань, наукової публікації тощо. Прикладні наукові дослідження – це наукова і науково-технічна діяльність, спрямована на одержання і використання знань для практичних цілей, пошук найбільш раціональних шляхів практичного використання результатів фундаментальних наукових досліджень у народному господарстві. Кінцевим їх результатом є рекомендації щодо створення технічних нововведень (інновацій) (наприклад, дослідження ефективності механізації праці в поточному аналізі води). Фундаментальні та прикладні наукові дослідження – це основні форми наукової діяльності. Розробка – цілеспрямований процес перетворення результатів прикладних наукових досліджень на технічні додатки. Розробки спрямовані на створення нової техніки, матеріалів, технологій тощо і включають проектно-конструкторські й технологічні роботи, роботи зі створення дослідних зразків (партій) виробів (продукції), а також проектні роботи для будівництва [42].

За класифікацією Ф.О. Чмиленка наукові дослідження, *за видами зв'язку із суспільним виробництвом*, можна поділити на науково-дослідні роботи: спрямовані на створення нових процесів, машин, конструкцій тощо, повністю застосовувані для підвищення ефективності виробництва; орієнтовані на поліпшення виробничих відносин, підвищення рівня організації виробництва без створення нових засобів праці; здійснювані у сфері суспільних, гуманітарних та інших наук і застосовувані для вдосконалення суспільних відносин, підвищення рівня духовного життя людей [42]. Нижче ми подаємо характеристику інших з класифікаційних групи наукових досліджень опрацьованих Ф.О. Чмиленком.

За ступенем важливості для народного господарства наукові дослідження, можна поділити на: найважливіші роботи, виконувані за планами Національної академії наук України; науково-дослідні роботи, виконувані за планами галузевих міністерств та відомств; науково-дослідні роботи, які

виконують за ініціативою науково-дослідних організацій.

Залежно від джерел фінансування наукові дослідження бувають: держбюджетні (фінансовані за рахунок коштів держбюджету); госпдоговірні (фінансовані відповідно до укладених договорів організацій-замовників) та нефінансовані.

За тривалістю розробки наукові дослідження поділяють на довгострокові, здійснювані протягом кількох років, та короткострокові, виконувані звичайно за рік.

За стадіями дослідження науково-дослідні роботи диференціюють на пошукові, науково-дослідні та науково-виробничі розробки. У ході формулювання будь-якої науково-технічної проблеми прикладного характеру дослідник приділяє увагу перш за все розгляду результатів виконаних фундаментальних досліджень та практичних досягнень у тій чи іншій сфері. Якщо ж така інформація відсутня, виконують пошукові дослідження. Вони передбачають визначення факторів, що впливають на об'єкт, а також пошук шляхів створення нових технологій і техніки на основі способів, запропонованих у результаті фундаментальних досліджень (наприклад, дослідження можливості «каталізу каталізу», або каталізу другого рівня в ході синтезу функціоналізованих матеріалів). Науково-дослідна розробка порівняно з пошуковим дослідженням має більш конкретний характер і спрямована на створення нових технологій, дослідного обладнання, приладів, вироблення рекомендацій (наприклад, рекомендації щодо зберігання реактивів). Науково-виробнича розробка передбачає доведення результатів науково-дослідної розробки до умов практичного застосування та включає перевірку рекомендацій науково-дослідних розробок, їх узгодження з потребами конкретних організацій та підприємств (наприклад, рекомендації стосовно швидкості зливання реактивів).

Дослідження, пов'язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії їх практичного застосування (дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові, проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції), – це основні форми науково-технічної діяльності.

Залежно від місця проведення наукові дослідження поділяють на лабораторні та виробничі. Місце проведення визначає організацію дослідження, методи, засоби, дослідний інструментарій, а також вибір об'єкта дослідження.

За складом якостей об'єкта розрізняють комплексні та диференційовані наукові дослідження. Сучасні наукові дослідження переважно мають комплексний характер. Комплексні роботи передбачають виконання низки незалежних за місцем та строками, а також методами та засобами досліджень різних груп якостей певного об'єкта. До диференційованих відносять дослідження однієї з якостей або групи однорідних якостей об'єкта [42].

Класифікація наукових досліджень, сформульована відповідно до

результатів наукових пошуків Ф.О. Чмиленка, подана на рисунку 3.1.

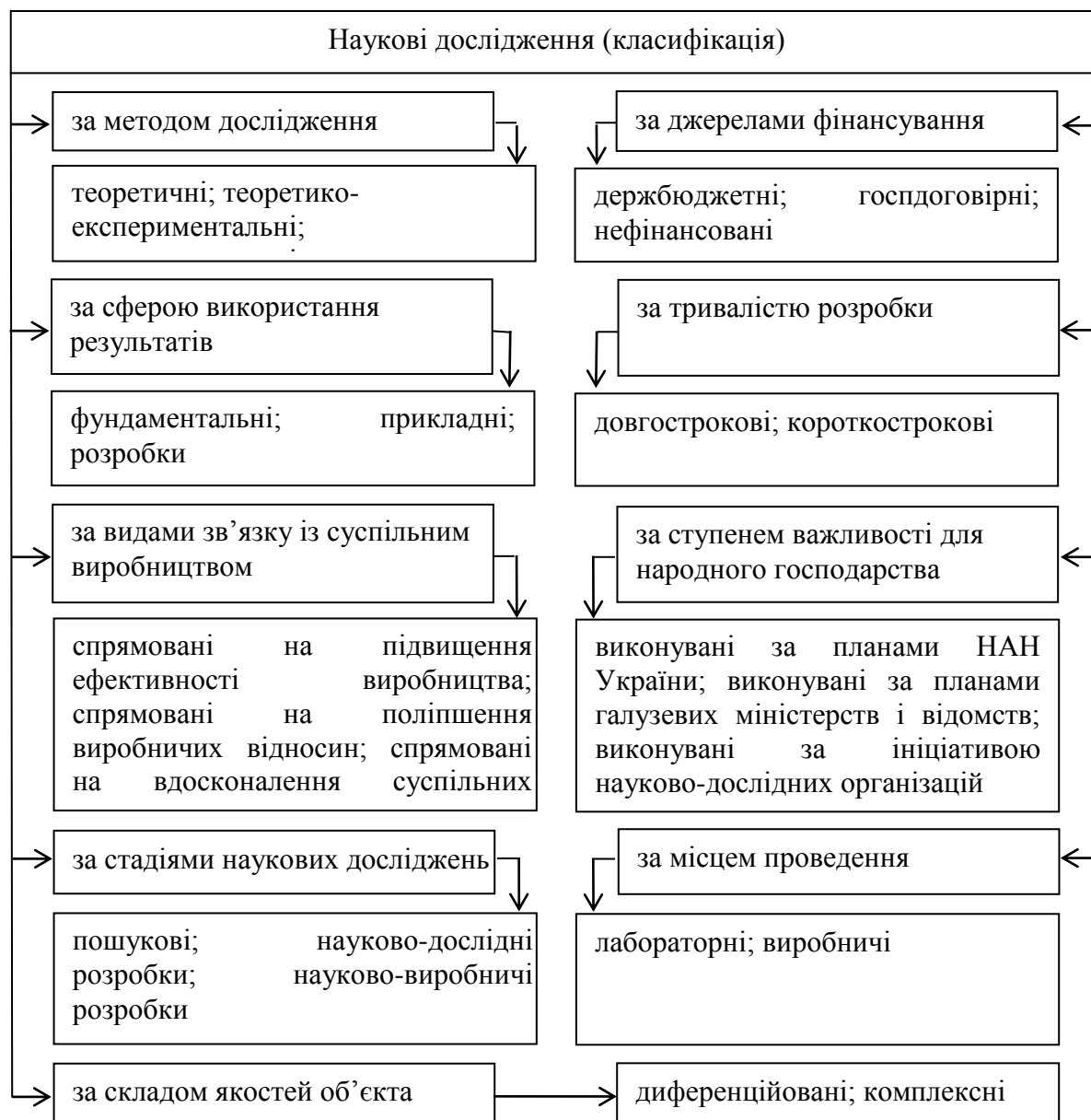

Рисунок 3.1 – Схема класифікації наукових досліджень [42]

Під дещо іншим фокусом дослідницької уваги проблематика класифікації наукових досліджень розглянута авторським колективом на чолі з Ліпич Л.Г. На переконання дослідників класифікація наукових досліджень може мати такий загальний вигляд:

1) за предметом дослідження, а саме: сфера знаходження предмета (природничі, технічні, економічні, соціальні, політичні, педагогічні тощо); рівень різнобічності представленості об'єкта (комплексні, некомплексні); рівень відображення динаміки об'єкта (точкові, повторні, панельні);

2) за методом дослідження, а саме: глибина й складність аналізу (розвідувальні, пілотні або зональні, описові, аналітичні); домінування вживаного методу (спостереження, аналіз документів, дослід, експеримент, аналітика тощо); тип дослідницької діяльності (емпіричні, емпірико-теоретичні, теоретичні);

3) за типом суб'єкта дослідження, а саме: структура суб'єкта (колективні, авторські (персональні)); кількість цілей, котрі висуває суб'єкт (багатоцільові, одно цільові);

4) за умовами й передумовами дослідження, а саме: тип умов знаходження об'єкта (польові, лабораторні); забезпечення апіорною інформацією (інформаційно-забезпечені, інформаційно-незабезпечені);

5) за одержуваним знанням, а саме: новизна одержуваного знання (новаторські, компіляторні); тип одержуваного знання (емпіричні, емпірико-теоретичні, теоретичні); роль у науці (фіксуючі факти, перевірення гіпотези, узагальнювальні, аналітичні, синтезуючі, прогностні, ретроспективні тощо);

6) за сферою застосування знання (прикладні, теоретико-прикладні, теоретичні) [20].

Достатньо розповсюдженим у межах наукової літератури є підхід класифікації наукових досліджень через призму: об'єкта і предмета дослідження (фізика, математика, хімія, історія, географія тощо); сфери дослідження (природничі, суспільні і технічні); способу і методів одержання нового знання (теоретичні й емпіричні науки); зв'язків із предметною діяльністю (теоретичні і практичні науки).

Вище наведені приклади класифікації наукових досліджень свідчать про існування різноманіття підходів щодо критеріїв перерозподілу наукових досліджень за класифікаційними групами.

Контрольні запитання для самоконтролю за темою 3

1. Розкрийте зміст підходів до класифікації наук (під час відповіді навидить погляди вітчизняних вчених щодо змісту та особливостей класифікації наук)

2. Які галузі наук ви можете назвати (під час відповіді розкрийте спеціальності які передбачені за тією галуззю науки, у межах якої здійснюється ваша підготовка). Пояснить логіку структурування галузей знань

3. Розкрийте зміст класифікації наукових досліджень через призму використання методів їх проведення. Надайте характеристику таким різновидам наукових досліджень як: теоретичні, теоретико-експериментальні та експериментальні дослідження

4. Розкрийте зміст класифікації наукових досліджень через призму сфери використання їх результатів. Надайте характеристику фундаментальним та прикладним науковим дослідженням

5. Розкрийте зміст класифікації наукових досліджень через призму їх зв'язків із суспільним виробництвом. Надайте характеристику тим з наукових досліджень, які спрямовані на: підвищення ефективності виробництва; підвищення рівня організації виробництва без створення нових засобів праці; дослідження соціально-економічних та суспільно-політичних відносин

6. Розкрийте зміст класифікації наукових досліджень через призму їх

важливості для народного господарства та джерел фінансування

7. Розкрийте зміст класифікації наукових досліджень через призму їх тривалості та стадій проведення (під час відповіді зверніть увагу на пошукові, науково-дослідні та науково-виробничі розробки)

8. Розкрийте зміст класифікації наукових досліджень через призму їх зосередженості на доведенні результатів до практичного використання (під час відповіді зверніть увагу на: дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції тощо)

9. Розкрийте зміст класифікації наукових досліджень через призму місця їх проведення (під час відповіді зверніть увагу на лабораторні та виробничі) та складу якостей обраного об'єкту (під час відповіді зверніть увагу на комплексні та диференційовані наукові дослідження)

10. Висвітлить місце та роль класифікації наукових досліджень в системі їх стандартизації та управління знаннями

ТЕМА 4. ДІАЛЕКТИКА ЄДНОСТІ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ, ПРИНЦИПІВ ТА МЕТОДІВ У МЕЖАХ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета: з'ясувати логіку співвідношення між науковими «підходами», «принципами» та «методами», а також розглянути діалектику їх єдності у межах наукового дослідження

4.1. Підходи наукового пізнання

Зміст: місце та роль наукових підходів у методологічному забезпеченні наукового пошуку; аналіз змісту наявних у науковій та навчально-методичній літературі підходів до тлумачення дефініції «науковий підхід»; загальна характеристика змісту основних підходів наукового пізнання

4.2. Принципи наукового пізнання

Зміст: аналіз змісту наявних у науковій та навчально-методичній літературі підходів до тлумачення дефініції «принципи наукового пізнання»; загальна характеристика змісту основних принципів наукового пізнання; актуалізація логіки співвідношення між науковими «підходами», «принципами» та «методами»; послідовність дій молодого вченого щодо вибору теорій, напрямів, принципів та методів організації наукового пошуку

Рекомендована література

1. Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С.Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. – 260 с.
2. Методологія наукових досліджень. Тексти лекцій для студентів галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 051 – Економіка, освітньої програми “Економіка довкілля та природних ресурсів” денної форми навчання / Укладачі: Дерій Ж.В., Зосименко Т.І. – Чернігів: ЧНТУ, 2018. – 113 с.
3. Ракітянська Л.М. Наукові підходи як теоретико-методологічне підґрунтя педагогічних досліджень / Л.М. Ракітянська // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 2018. – Вип.163. – С. 124–129
4. Філінюк В.А. Повсякденне життя селянства правобережної України в період центральної ради: дис. ...кандидата іст. наук: 07.00.01 / Філінюк Вадим Анатолійович. – Кам'янець-Подільський, 2016. – 291 с.
5. Чмиленко Ф.О. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» / Ф.О. Чмиленко, Л.П. Жук. – Д.: РВВ ДНУ, 2014. – 48 с.

4.1. Підходи наукового пізнання

Традиційно вважається, що пізнання навколишнього світу суб'єктами наукової діяльності відбувається за допомогою основних підходів, а саме: системного, історичного, комплексного, термінологічного, діалектичного,

кібернетичного, синергетичного, діяльнісного, культорологічного, інформаційного, аксіологічного, антропологічного, структурно-функціонального тощо. Названі вище підходи можуть вважатися універсальними по відношенню до галузей знань (кожен з названих підходів може бути використаним у меж будь-якої галузі знань). Разом з тим, серед підходів існують й такі з них, використання яких детерміновано певною галуззю. Наприклад, у межах педагогічної наукової думки можуть бути використані такі специфічні за фокусом та змістом своєї уваги підходи: дитиноцентричний, особистісний, компетентнісний, етнопедагогічний, культурологічний, діалогічний, комплексний, інтегративний, холістсько-емерджентний, герменевтичний, поліхудожній, акмеологічний, міждисциплінарний, праксеологічний та інші [34].

Кожен з цих підходів може бути представлений принципами та методами дослідження. У самому спрощеному вигляді практика використання дослідником підходів, принципів та методів може бути розкрита через таку парадигму: вчений, в залежності від визначеного (обраного) предмету наукового пошуку, обирає підхід або підходи; у межах обраного підходу актуалізуються принципи та методи дослідження (тут слід розуміти, що принципи та методи не є «прив'язаними» до якогось одного підходу, тобто ми не можемо вести мову про той факт, що якісь принципи та методи є виключними детермінантами якогось одного підходу. Іншими словами, одні та ті самі принципи та методи можуть бути актуалізовані у межах практик різних підходів). Ми погоджуємося з думкою Л.М. Ракітянської про те, що «обраний дослідником той чи інший підхід у процесі наукового пошуку задає і спрямовує його загальну стратегію, визначає вихідні наукові позиції в напрямку вивчення конкретного аспекту досліджуваної проблеми. Для її концептуального вирішення в широкому науковому контексті, як доводять сучасні дослідження, важливим є комплексне застосування методологічних підходів, множинність яких дозволяє вивчити досліджуваний феномен всебічно, в усій його багатогранності, й сформулювати цілісне уявлення про нього» [34]. Отже, під час наукового пошуку дослідник не повинен зосереджуватись на використанні лише одного з підходів, адже лише комплексне та всебічне використання інструментарію відразу декількох з підходів може забезпечити досягнення визначеної мети. Одночасне використання потенціалів відразу декількох з підходів отримало в науці назву «поліпідхідності».

Словник сучасної української мови тлумачить дефініцію «підхід» як сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь [3]. З.Н. Курлянд визначає «підхід» як своєрідну вихідну (стартову) позицію вченого, зміст якої власне й обумовлює (спрямовує) дослідження, проектування, організацію будь-якого явища, процесу» [29]. Отже, вибір дослідником того чи іншого підходу (підходів) для організації дослідження певним чином впливає на формування доступного до

використання вченим інструментарію.

Достатньо часто у межах навчально-методичної та наукової літератури категорія «підходи» подається через призму методологічного та (або) науково-методологічного підходів (тут ми маємо на увазі той факт, що у науковому дискурсі замість дефініції «підхід» використовуються дефініції «методологічний підхід» та (або) «науково-методологічний підхід»). Категоріальний зміст цих феноменів було достатньо повно розглянуто в роботах Л.М. Ракітянської. Під час своїх досліджень вчена аналізує визначення відповідних категорій які були сформульовані Є.Г. Юдіним та О.М. Новіковим, а саме – «методологічний підхід тлумачиться Є.Г. Юдіним як принципова методологічна орієнтація дослідження, точка зору, з якої розглядається об'єкт вивчення поняття або принцип, що керує загальною стратегією дослідження. У науковій інтерпретації О.М. Новікова методологічні підходи до вивчення різноманітних явищ дійсності виступають в двох значеннях: як деякі вихідні принципи, позиції, основні положення чи переконання дослідника і як напрями вивчення предмета дослідження. Науково-методологічні підходи конкретизують зміст багаторівневої структури методології (гр. *methodos* – метод, *logos* – вчення) – загальної системи теоретичних знань, які виконують роль провідних принципів наукового пізнання, шляхів та засобів реалізації наукового дослідження» [34].

Не дивлячись на той факт що кожен з підходів має свою, хоча й не завжди унікальну, частку компетенції в організації наукового пошуку, деякі з них є більш популярні за інші. Сьогодні майже кожне дослідження реалізується з використанням інструментарію системного, комплексного, інформаційного тощо підходів (важко знайти дослідження яке б ігнорувало інструментарій системного або комплексного підходів). Такі підходи мають певні ознаки своєї універсальності у використанні. Розглянемо деякі з найбільш популярних серед дослідників підходи.

Системний підхід «спрямовує дослідника на системне бачення дійсності, на розуміння світу з позиції його системної будови. Принцип системності передбачає, що будь-який об'єкт дійсності може бути представлений як відносно самостійна система, що має певну будову і свої закони функціонування та розвитку» [37, с. 8–9]. Методологічна специфіка системного підходу полягає в тому, що метою дослідження є вивчення закономірностей і механізмів утворення складного об'єкта з певних складових. При цьому особлива увага звертається на різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, на процес (процедуру) об'єднання основних понять у єдину теоретичну картину, що дає змогу виявити сутність цілісності системи [15]. Сутність системного підходу полягає в тому, що відносно самостійні компоненти розглядаються не ізольовано, а в їх взаємозв'язку, в розвитку і русі. Він дозволяє виявити інтегративні системні властивості і якісні характеристики складових елементів системи. Предметний, функціональний та історичний

аспекти системного підходу потребують реалізації в єдності таких принципів дослідження, як історизм, конкретність, врахування всебічних зв'язків і розвитку [10].

Комплексний підхід передбачає всебічне вивчення об'єкту безпосередньої уваги (явище, предмет тощо) за допомогою інформації отриманої з різних джерел (аналіз нормативно-правових документів та експертних звітів; висновки експертів за результатами опитування; свідчення безпосередніх учасників процесу (події); результати топонімічної та лінгвістичної експертизи тощо). Метою використання комплексного підходу є складання об'єктивного уявлення про зміст, характеристики та особливості розбудови структури об'єкту уваги. У самому спрощеному вигляді комплексний підхід може бути поданий через призму використання дослідником інформації отриманої про об'єкт безпосередньої уваги у межах інших галузей знань (наприклад, дослідження споживчої поведінки певної групи осіб у межах соціологічної наукової думки повинно здійснюватись не лише через призму інструментарію соціологічного пізнання, а й з використанням інструментарію інших наук (педагогіка; психологія, менеджмент, історія, релігієзнавство тощо. Іншими словами, об'єкт безпосередньої уваги повинен розглядатись комплексно (не путати з системністю), тобто через призму кожної галузі наукових знань яка має хоча б будь-яке відношення до обраного об'єкту безпосередньої уваги).

Інформаційний підхід може розглядатись як «сукупність методів наукового пізнання, принципів, умов, які відображають інформаційний аспект дійсності, забезпечується інформатикою та реалізується у процесі інформаційно-аналітичної діяльності» [31]. Зазвичай інформаційний підхід використовується дослідниками для виявлення та аналізу інформаційних аспектів прояву власивостей та характеристик об'єкту безпосередньої уваги. В основу інформаційного підходу покладають принцип інформаційності, зміст якого розкривається через такі припущення: будь-який об'єкт дослідницької уваги має свою інформаційність (інформація є фундаментальною категорією для характеристики об'єкту); зміст об'єкту може бути розкритий через його інформаційну основу (інформація є носієм змісту будь-який об'єктів, явищ та процесів); всі взаємозв'язки, незалежно від природи їх утворення та рівня актуалізації мають інформаційний характер). Використання дослідником інформаційного підходу передбачає можливість не «проходити» шлях формування сучасного змісту об'єкту уваги від етапу його первинної актуалізації, тобто дослідник відразу «переходе» на рівень так званого останнього знання про об'єкт, минаючи тим самим застарілу інформацію (у межах наукової літератури цей принцип інформаційного підходу можна зустріти під назвою «випереджувати, не здоганяючи»). Інформаційний підхід передбачає акумулювання та аналіз дослідником не лише тієї інформації яка має безпосереднє відношення до фокусу актуальної уваги, а й тієї інформації, яка гіпотетично може бути корисною.

Історичний (хронологічний) підхід «дає можливість досліджувати розвиток процесів та подій у хронологічній послідовності. Цей підхід особливо часто використовується у гуманітарних науках, таких, як педагогіка, соціологія, психологія, при вивченні етапів розвитку та формування тих або інших галузей науки, розвитку тих чи інших явищ. Вивчення історичного досвіду, визначення етапів становлення й розвитку об'єкта дослідження від моменту виникнення до часу вивчення проблеми науковцем, значно збагачує наукове дослідження, підвищує рівень достовірності його результатів, вказує на компетентність та об'єктивність дослідника» [26]. На переконання Ф.О. Чмиленко вивчення історичного досвіду, визначення етапів становлення, розвитку об'єкта дослідження та ідеї від часу виникнення до стадії виконання завдання значно збагачує наукове дослідження, свідчить про достовірність його результатів і висновків, підтверджує наукову об'єктивність і компетентність дослідника. «Історичний підхід дає змогу дослідити розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявити внутрішні й зовнішні зв'язки, закономірності та суперечності. У межах історичного підходу активно застосовують порівняльно-історичний метод – сукупність пізнавальних засобів, процедур, які дозволяють визначити схожість і відмінність між досліджуваними явищами, установити їх генетичну спорідненість (зв'язок за походженням), виявити загальне й специфічне в їх розвитку» [42]. Отже, у самому спрощеному вигляді, історичний підхід дозволяє дослідити формування (виникнення) та розвиток об'єкту безпосередньої уваги через призму темпоральної та просторової парадигми актуалізації його змісту. Слід розуміти, що історичний підхід є загальнонауковим, а отже не повинен сприйматися виключно у межах інструментарію історичних наук.

Синергетичний підхід (у межах наукової літератури можна зустріти обґрунтування, що синергетичний підхід є методом міждисциплінарних досліджень в межах системного підходу) дозволяє досліднику розглянути об'єкт безпосередньої уваги на рівні відкритої, нелінійної самоорганізованої системи. З найбільш значущих детермінант змісту синергетичного підходу традиційно виділяють такі з них: самоорганізація (внутрішньосистемні процеси які дозволяють системі своєчасно та з найменшими втратами адаптуватися до змін середовища функціонування); відкритість (зв'язок системи із зовнішнім по відношенню до організаційного простору середовищем); нелінійність (різноманіття альтернативних напрямів (шляхів, варіантів, алгоритмів тощо) розвитку з актуальними методами та інструментами рефлексії на зовнішні впливи); відсутність стану рівноваги (система не перебуває у стані покою); біфуркація (наявність станів у розвитку системи за яких можлива зміна векторів та парадигм подальшого розвитку; у перекладі з латинської означає «роздвоєння»); флуктуація (можливість зміни характеристик системи з перспективою утворення нових структурних та (або) системних утворень); дисипативні структури (виникши внаслідок порушення рівноваги системи

нових структур); атрактор (умовно кінцевий, стійкий стан системи; суб'єкт або детермінанта впливу на систему). Отже, «синергетичний підхід – це більш високий рівень методології дослідження, ніж системний підхід, що потребує максимально можливого врахування всіх аспектів проблеми в їх взаємозв'язку та цілісності, виділення головного та істотного, визначення характеру зв'язків між аспектами, властивостями та характеристиками. Синергетика – це напрям міждисциплінарних досліджень, об'єкти якого – процеси самоорганізації у відкритих системах» [32].

Вище ми звернули увагу на той факт, що методологія організації наукових досліджень передбачає достатньо розгалужену систему наукових підходів, а отже розглянуті нами підходи (системний, комплексний, інформаційний, історичний (хронологічний) та синергетичний підходи) не повинні сприйматися на рівні обов'язкових до використання. Дослідник самостійно, з огляду на особливості розбудови свого наукового пошуку, обирає найбільш доцільні до використання підходи. Іншими словами, методологія організації наукового пошуку не констатує перелік обов'язкових або бажаних до використання підходів наукового пізнання.

4.2. Принципи та методи наукового пізнання

Наука пізнає навколишній світ за допомогою підходів, які у свою чергу включають принципи дослідження та методи. Принцип являє собою основу (у цьому плані він виступає як ідея) вирішення тієї чи іншої наукової проблеми, а в більш широкому плані будь-якої задачі); його зміст виражається в певних вимогах, що мають нормативно-регулятивний характер [39]. На переконання Д.В. Чернілевського сучасна наука керується трьома основними принципами пізнання: принципом детермінізму, принципом відповідності і принципом субсидіарності (доповнюваності) [41].

Принцип детермінізму, будучи загальнонауковим, організовує побудову знання в конкретних науках. Детермінізм виступає, перш за все, у формі причинності як сукупності обставин, які передують у часі якій-небудь даній події і викликають її. Тобто, має місце зв'язок явищ і процесів, коли одне явище, процес (причина) за певних умов породжує, виробляє інше явище, процес (наслідок). Сучасне розуміння принципу детермінізму передбачає наявність різноманітних об'єктивно існуючих форм взаємозв'язку явищ, багато з яких виражаються у вигляді співвідношень, що не мають безпосередньо причинного характеру, тобто прямо не містять моменту породження одного іншим. Сюди входять просторові і тимчасові кореляції, функціональні залежності і т.д. [17]. Сучасне розуміння принципу детермінізму передбачає наявність різноманітних об'єктивно існуючих форм взаємозв'язку явищ, багато з яких виражаються у вигляді співвідношень, що не мають безпосередньо причинного характеру, тобто прямо не містять моменту породження одного іншим. Сюди входять просторові і тимчасові кореляції, функціональні

залежності і т.д. В тому числі, в сучасній науці, на відміну від детермінізму класичної науки, особливо важливими виявляються співвідношення невизначеностей, що формулюються на мові імовірнісних законів або співвідношення нечітких множин, або інтервальних величин тощо.

Принцип відповідності означає наступність наукових теорій. Нові теоретичні знання бувають корисні для розвитку науки, але якщо вони не будуть співвідноситися з колишніми, то наука перестане бути цілісною [17]. На переконання Ж.В. Дерій молоді дослідники під час організації своїх наукових пошуків не завжди дотримуються принципу відповідності. «Останнім часом в гуманітарних і суспільних науках стали з'являтися роботи, особливо виконані людьми, які прийшли в ці галузі науки з інших, «сильних» областей наукового знання, в яких робляться спроби створити нові теорії, концепції і т.п., мало пов'язані або ніяк не зв'язані з колишніми теоріями. Нові теоретичні побудови бувають корисні для розвитку науки, але якщо вони не будуть співвідноситися з попередніми, то наука перестане бути цілісною, а вчені незабаром взагалі перестануть розуміти один одного» [18].

Принципу субсидіарності (доповнюваності) виник в результаті нових відкриттів у фізиці також на рубежі XIX і XX століть, коли з'ясувалося, що дослідник, вивчаючи об'єкт, вносить в нього, в тому числі за допомогою застосовуваного приладу, певні зміни. Принцип субсидіарності істотно змінив весь лад науки. Якщо класична наука функціонувала як цілісне утворення, орієнтоване на отримання системи знань в остаточному і завершеному вигляді, на однозначне дослідження подій, виключення з контексту науки впливу діяльності дослідника і використовуваних ним засобів, на оцінку наукового знання як абсолютно достовірного, то з появою принципу субсидіарності ситуація змінилася. Включення суб'єктної діяльності дослідника в контекст науки привело до зміни розуміння предмета знання: ним стала тепер не реальність «в чистому вигляді», а деякий її зріз, заданий через призму прийнятих теоретичних і емпіричних засобів та способів її освоєння суб'єктом, що пізнає. Субсидіарність передбачає, що взаємодія досліджуваного об'єкта з дослідником (в тому числі за допомогою приладів) не може не привести до різного виявлення властивостей об'єкта в залежності від типу його взаємодії з суб'єктом, що пізнає в різних, часто взаємовиключних умовах. А це означає правомірність і рівноправність різних наукових описів об'єкта, в тому числі різних теорій, що описують один і той же об'єкт, одну і ту ж предметну область. Важливо підкреслити, що одна і та ж предметна область може, відповідно до принципу субсидіарності, описуватися різними теоріями [18]. Отже, у самому спрощеному вигляді дотримання принципу субсидіарності (доповнюваності) передбачає відтворення дослідником цілісності явища. За допомогою цього принципу зазвичай встановлюється еквівалентність між класами понять, комплексно описують суперечливі ситуації в різних сферах пізнання (загальне розуміння принципу додатковості) [17].

На думку М.М. Букача проблематика методологічних принципів може бути актуалізована через *принципи об'єктивності, сутнісного аналізу, єдності логічного та історичного, провідної ролі практики*. Нижче подані характеристики цих принципів були сформульовані відповідно до наукових поглядів М.М. Букача [26].

Провідним принципом будь-якого наукового дослідження є методологічний *принцип об'єктивності*. Він проявляється у всебічному врахуванні факторів, які породжують те чи інше явище, у знаходженні адекватних дослідницьких підходів та засобів, що дозволяють отримати істинне знання про об'єкт. Цей принцип передбачає виключення можливості застосування суб'єктивізму, однобічності та упередженості у підборі та оцінці фактів. Принцип об'єктивності потребує обґрунтованості вихідних даних, логічності дослідницьких дій, їх послідовності та на цій основі через достовірні факти досягнення достовірних висновків. Ефективність принципу об'єктивності у значній мірі залежить від того, наскільки досліднику вдалося виділити й оцінити всі можливі варіанти рішення, виявити всі точки зору на питання, що досліджується.

Важливим методологічним принципом виступає *принцип сутнісного аналізу*. Дотримання цього принципу пов'язано зі співвіднесенням у явищах, які вивчаються, загального, особливого та одиничного, проникненням у їх внутрішню структуру, розкриттям законів їх існування і функціонування умов і факторів їхнього розвитку, можливостей цілеспрямованої їх зміни. Цей принцип передбачає рух дослідницької думки від описання до пояснення, а від нього до прогнозування розвитку... явища та процесів. Важливою вимогою при застосуванні цього принципу є необхідність врахування безперервних змін розвитку процесів та явищ. Наприклад спілкування з клієнтом в одних умовах може дати позитивні результати, а в інших – (коли людина поспішає) негативні. Багатофакторність різноманіття впливів, потребують виділення основних факторів, які визначають розвиток процесу. Принцип сутнісного аналізу передбачає розкриття протиріч у предметі дослідження, простеження взаємозв'язку та взаємозалежності кількісних і якісних змін, руху до більш високих рівнів розвитку із збереженням усього позитивного.

Принцип єдності логічного та історичного, який вимагає у кожному дослідженні поєднувати вивчення історії об'єкта в його сучасному стані, а також перспективи його розвитку. Історичний аналіз можливий лише з позиції певної наукової концепції, на основі уявлень про структуру та функції тих чи інших елементів та відносин, а теоретичний аналіз неможливий без вивчення генезису (походження, становлення) об'єкта.

Принцип провідної ролі практики. Сприймаючи практику, як свідому діяльність людини з перетворення природи й суспільства, фундаментальний критерій відображення дійсності, ми маємо констатувати, що науково-дослідні роботи, які пов'язані з практикою, перевірені практикою, більш ефективно

розв'язують наукові проблеми, особливо у такій галузі, як соціальна робота. Все це дає підстави стверджувати, що практика є основою розвитку пізнання [26].

У свою чергу О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко наводять дещо інший перелік принципів наукового пізнання. На думку вчених відповідний перелік може бути складено з: *принципу науковості; принципу всебічності; принципу історизму; принципу комплексності; принципу об'єктивності*. Нижче подані характеристики цих принципів були сформульовані відповідно до наукових поглядів О.В. Зайчука та Н.М. Оніщенко [11].

Принцип науковості передбачає домінування об'єктивного наукового знання над певними тимчасовими кон'юнктурними інтересами окремих дослідників або соціальних груп. Це пов'язано насамперед з тим, що наукова істина у дослідженні (аналіз, пояснення та прогнозування змін об'єкту безпосередньої уваги, наприклад, державно-правових або соціальних явищ і процесів) повинна превалювати над всім іншим. Інколи може виникнути ситуація за якої дослідник матиме спокусу викривити результати наукового дослідження або змінити фокуси увагу у межах обраного предмету. Піддавшись такій спокусі дослідник не лише порушує принцип науковості, а й активізує дію так званого мультиплікатора у продукуванні викривлених за своїм змістом знань. Намагаючись «підігнати» науковий результат під очікування замовника наукової продукції відбувається спотворення наукової діяльності та деградація залучених до такої діяльності науковців. Наукова діяльність залучених до неї осіб повинна забезпечувати отримання суспільством об'єктивних, достовірних, всебічно обґрунтованих наукових знань.

Принцип всебічності розкривається через призму дослідження об'єкту безпосередньої уваги не самого по собі, а у його єдності (взаємодії) з іншими спорідненими за змістом (сутністю) об'єктами (явищами). Іншими словами, під час наукового пошуку дослідник повинен дослідити обраний ним об'єкт не з якогось окремо взятого аспекту, а з урахуванням усіх аспектів, що формують загальне бачення досліджуваних явищ. Мова йде про багатоаспектність у дослідженнях обраного об'єкту, адже коли наука зосереджує увагу лише на певних ознаках або властивостях явища та ігнорує інші як нібито несуттєві і побічні, то вона не може забезпечити отримання науковоцінного (об'єктивного) результату. Таких ситуацій можна уникнути при *плюралістичному підході*, завдяки якому враховуються не тільки суперечливі погляди на один та той самий об'єкт (явище), а й неоднакові уявлення щодо їх походження, сутності, спрямованості розвитку, структури тощо. Завдяки всебічності і плюралістичності у підходах до пізнання загальних закономірностей існування та розвитку об'єкту безпосередньої уваги відбувається формування виваженої за своїм змістом системи знань, системи яка віддзеркалює об'єктивні дані про реальну дійсність.

Принцип історизму передбачає розгляд обраного дослідником об'єкту

безпосередньої уваги з точки зору історичної ретроспективи, а також тих взаємозв'язків які обумовлювали еволюцію його місту. У межах цього підходу зазвичай розглядаються історичний контекст актуалізації того об'єкту який досліджується. Разом з тим, слід розуміти що історичний підхід не зосереджений на аналізі минулого, а передбачає у тому числі й аналіз сучасного стану обраного об'єкту.

Принцип комплексності передбачає організацію дослідження об'єкту наукового пошуку через призму декількох галузей знань, перш за все тиз з них, які є спорідненими за фокусом своєї уваги. Наприклад, дослідження соціального явища не повинно обмежуватись виключно інструментарієм соціологічної наукової думки, а повинно передбачати використання методів інших соціогуманітарних наук, перш за все – філософії, політекономії, політології тощо. Цей принцип дозволяє уникнути так званого вузького сприйняття змісту об'єкту безпосередньої уваги.

Принцип об'єктивності створює передумови для отримання дослідником так званого істинного знання (істинне відображення об'єкту безпосередньої уваги передбачає його відображення у науковому знанні в такому вигляді, в якому він існує в реальному світі). Дотримання дослідником принципу об'єктивності в організації наукового пошуку передбачає абстрагування вченого від суб'єктивного сприйняття об'єкту, тобто такого сприйняття в основу якого покладені лише наявні знання дослідника (традиційно вважається що об'єктивність розгляду об'єкту безпосередньої уваги може бути забезпечена лише за умови отримання дослідником нових знань, адже наявні у розпорядженні вченого знання завжди будуть неповними та відносно застарілими).

Принцип конкретності передбачає можливість виділення дослідником головних, суттєвих властивостей, зв'язків і тенденцій розвитку об'єкту пізнання. У категоріях і поняттях, які використовуються дослідником, повинна бути врахована та відповідним чином відображена практика актуалізації певних явищ (характеристик) [11].

Вище наведені принципи, незалежно від їх конкретизації у межах наукових поглядів тих чи інших вчених, достатньо часто корелюються з відповідними за своїм змістом підходами та методами. Наприклад, ми можемо вести мову про «історичний підхід», «принцип історизму» та «історичний метод». Така умовна співзвучність між цими категоріями не повинна сприйматись як підстава для умовного їх ототожнення. Безумовно, всі ці категорії фокусуються на «історії», але рівень актуалізації відповідної проблематики є принципово різним. Нагадаємо, що: «підходи» – це сукупність основних способів отримання нових знань і методів вирішення завдань у межах будь-якої науки. У науковій літературі ми також можемо зустріти думку коли «підходи» актуалізуються через призму концепцій, у межах як власне й розглядається об'єкт безпосередньої уваги (найбільш загальна за своїм фокусом уваги категорія

серед тих, на які ми звернули увагу вище); «принципи» – це головне положення наукової теорії, те що виступає як початкова форма систематизації знань (достатньо часту цю категорію розглядають через призму її актуалізації у межах наукових підходів. Разом з тим, існує думка про те, що «принципи» є похідними не від підходів, а від загальнонаукових теорій. За такої умови «підходи» та «принципи» позиціонують на одному рівні та є відносно самостійними детермінантами у структуруванні наукового знання); «методи» – це способи, які дозволяють досліднику здобути нові знання про об’єкт безпосередньої уваги (ця категорія може бути розглянута на рині базової по відношенню до тих які були розглянуті нами вище. Іншими словами «методи» є похідними від «принципів» та «підходів»). Спрощена модель візуалізації співвідношення між «підходами», «принципами» та «методами» подана на рисунку 4.1.

Рисунок 4.1 – Модель співвідношення між науковими «підходами», «принципами» та «методами»

У межах рисунку 4.1 поряд з «підходами», «принципами» та «методами» поміж іншим візуалізовані у то числі й наукові теорії. У словнику для аспірантів та здобувачів вищої освіти сформульовано що наукова теорія є «вищою формою організації наукового знання, яка дає цілісне уявлення про закономірності і суттєві зв'язки досліджуваної області дійсності. Термін «теорія» походить від грец. *theoria*, що означає спостереження, розгляд, дослідження, висновок. Наукова теорія являє собою систему логічно взаємопов'язаних тверджень, містить довідний механізм побудови знання, втілює конкретну програму дослідження, що й забезпечує цілісність теорії як єдиної системи знань. З методологічної точки зору наукова теорія повинна прагнути до максимальної повноти і адекватності опису, цілісності і виводимості положень один з одного, внутрішньої несуперечності. Компонентами наукової теорії є емпірична основа (факти, отримані в ході експерименту), теоретична основа (постулати, закони, в яких описуються ідеалізовані об'єкти), логіка теорії (правила логічного виводу і докази), сукупність отриманих заяв і результатів».

Загальний алгоритм дії молодого вченого щодо вибору теорій, напрямів, принципів та методів для організації наукового пошуку відображено на рисунку 4.2.

Нижче подається приклад пояснення вченим обраним ним вибору теорій, напрямів, принципів та методів для організації наукового пошуку.

«Науково-теоретичну та методологічну основу дисертаційного дослідження становлять *фундаментальні положення теорії* публічного, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблематики формування та реалізації державної політики у сфері вищої освіти, а також міжнародні та регіональні практики публічного управління якістю вищої освіти.

Використані у дисертаційній роботі *системний та синергетичний підходи* дозволили комплексно дослідити проблематику участі держави та суспільства у забезпеченні якості вищої освіти, а також визначити особливості формулювання змісту та реалізації практик відповідних до цієї сфери механізмів публічного управління.

Крім того, під час проведення наукового пошуку були використані філософські та загальнонаукові принципи та методи наукового пізнання, а саме: пошуково-бібліографічний та монографічний методи – для визначення науково-методологічного та інформаційно-аналітичного підґрунтя розгляду проблематики публічного управління забезпеченням якості вищої освіти; метод порівняльного аналізу – для дослідження концептуально-методологічних підходів і теоретико-практичних узагальнень вітчизняних та зарубіжних вчених щодо особливостей формування систем забезпечення якості вищої освіти на університетському та державному рівнях; метод термінологічного аналізу та логіко-семантичний метод – для розвитку категоріального змісту базових до обраної проблематики дослідження дефініцій, а також для визначенні сутності

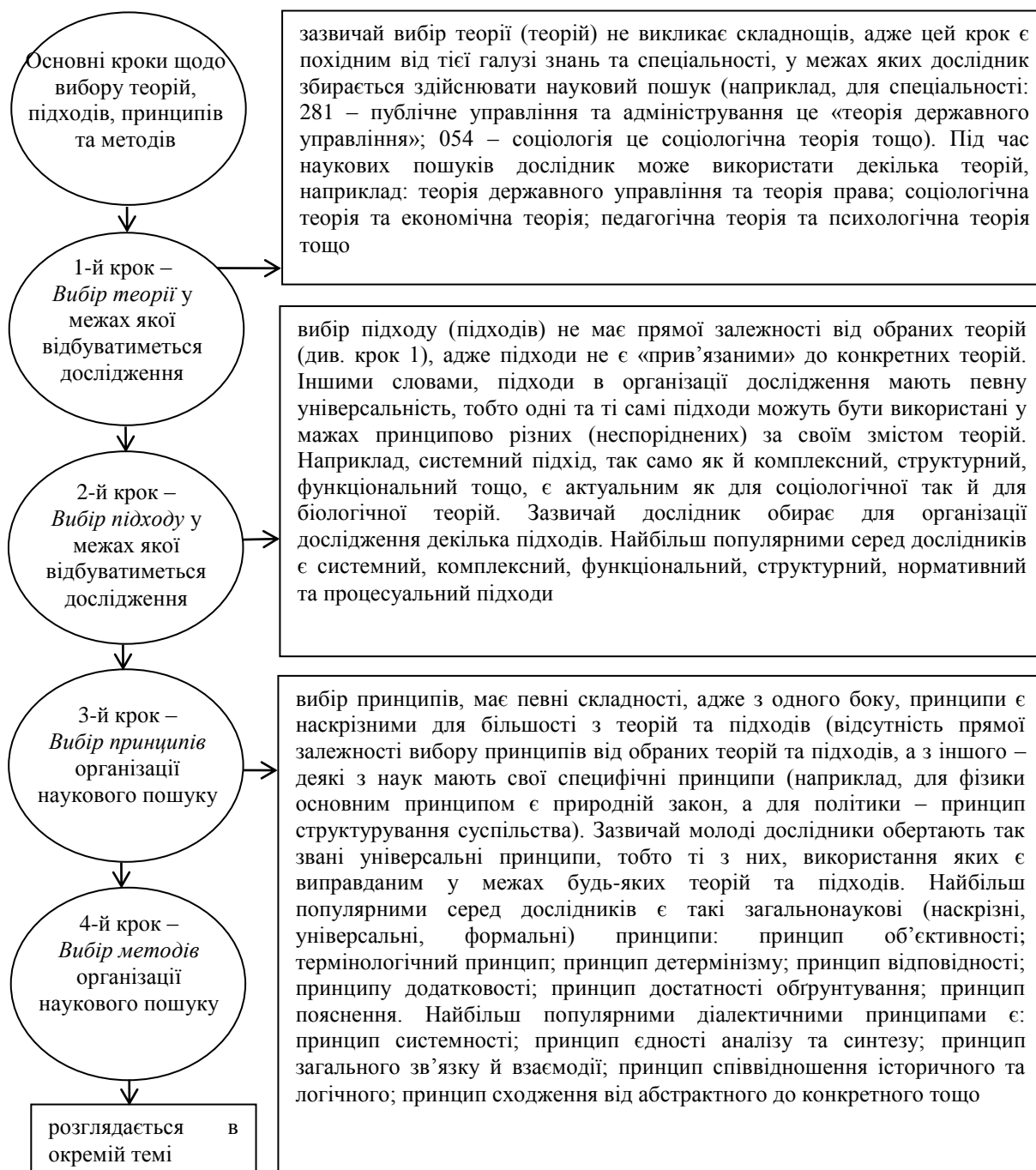

Рисунок 4.2 – Загальний алгоритм дії молодого вченого щодо вибору теорій, напрямів, принципів та методів для організації наукового пошуку

й змісту комплексного механізму публічного управління у сфері забезпечення якості вищої освіти; проблемно-хронологічний метод – для виявлення загальних тенденцій та особливостей функціонування системи забезпечення якості вищої освіти в Україні; метод ретроспективного аналізу – для дослідження напрямів розвитку парадигми знань щодо феномену якості вищої освіти на різних етапах становлення моделей забезпечення якості вищої освіти; метод аналізу та синтезу – для з'ясування змісту системи забезпечення якості вищої освіти, а також визначення детермінант, які обумовлюють ефективність її функціонування; абстрактно-логічний метод – для формулювання висновків та пропозицій за напрямками дослідження; метод формалізації – для дослідження

системи забезпечення якості вищої освіти, визначення її суб'єктів та об'єктів; метод екстраполяції – для поширення інформації отриманої під час аналізу місця та ролі держави у функціонуванні систем забезпечення якості вищої освіти в окремих з країн ОЄЕС, на діючу в Україні систему забезпечення якості вищої освіти; системно-аналітичний метод – для аналізу законодавчих актів та інших нормативних документів.

Інформаційну основу дисертаційного дослідження склали: законодавство України, міжнародні стандарти якості; офіційні звіти міжнародних моніторингових місій; наукові публікації з досліджуваної проблематики; аналітична інформація баз даних європейського простору вищої освіти, а також особисто виконані дослідження» [24].

Контрольні запитання для самоконтролю за темою 4

1. Розкрийте зміст категорії «підходи наукового пізнання». Поясніть особливості формування змісту підходів наукового пізнання в залежності від галузі знань

2. Розкрийте зміст категорії «принципи наукового пізнання». Надайте загальну характеристику основним принципам наукового пізнання

3. Поясніть діалектику взаємозв'язків між підходи наукового пізнання та методами наукового пізнання (під час відповіді наведіть приклади позиціонування одного феномену по відношенню до іншого)

4. Поясніть діалектику взаємозв'язків між підходи наукового пізнання та принципами наукового пізнання (під час відповіді наведіть приклади позиціонування одного феномену по відношенню до іншого)

5. Поясніть діалектику взаємозв'язків між принципами наукового пізнання та методами наукового пізнання (під час відповіді наведіть приклади позиціонування одного феномену по відношенню до іншого)

6. Розкрийте зміст системного та комплексного підходів та визначте їх основні потенціали для методологічного забезпечення наукового пошуку

7. Розкрийте зміст інформаційного та історичного підходів та визначте їх основні потенціали для методологічного забезпечення наукового пошуку

8. Розкрийте зміст синергетичного підходу та визначте його основні потенціали для методологічного забезпечення наукового пошуку

9. Розкрийте зміст принципів детермінізму та відповідності. Поясніть особливості актуалізації змісту цих принципів у межах основних процедур організації та проведення наукового пошуку

10. Розкрийте зміст принципу субсидіарності (доповнюваності). Поясніть особливості актуалізації змісту цього принципу у межах основних процедур організації та проведення наукового пошуку

11. Розкрийте зміст принципів об'єктивності та сутнісного аналізу. Поясніть особливості актуалізації змісту цих принципів у межах основних процедур організації та проведення наукового пошуку

12. Розкрийте зміст принципу єдності логічного і історичного та принципу провідної ролі практики. Пояснить особливості актуалізації змісту цих принципів у межах основних процедур організації та проведення наукового пошуку

13. Розкрийте зміст принципів науковості та всебічності. Пояснить особливості актуалізації змісту цих принципів у межах основних процедур організації та проведення наукового пошуку

14. Розкрийте зміст принципів конкретності та комплексності. Пояснить особливості актуалізації змісту цих принципів у межах основних процедур організації та проведення наукового пошуку

15. Розкрийте зміст основних етапів дії молодого вченого щодо вибору теорій, напрямів, принципів та методів для організації наукового пошуку

ТЕМА 5. МЕТОДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Мета: з'ясувати місце та роль методів наукових досліджень в методологічному забезпеченні наукового пошуку, а також узагальнити характеристики кожного з наукових методів

5.1. Методи наукових досліджень: категоріальний зміст тлумачення дефініції

Зміст: порівняльний аналіз наявних у науковій та навчально-методичній літературі тлумачень категоріального змісту дефініції «метод» («метод дослідження»); місце та роль наукових методів в організації наукового дослідження

5.2. Загальна класифікація методів наукових досліджень

Зміст: аналіз змісту наявних у науковій та навчально-методичній літературі підходів до класифікації методів наукових досліджень; загальна характеристика змісту класифікаційних груп

5.3. Загальна характеристика основних методів наукових досліджень

Зміст: загальна характеристика методів наукового пізнання; напрями потенціали використання окремих з методів наукового пізнання

Рекомендована література

1. Галян О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч.-метод. видання. / О.В.Галян. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. – 26 с.

2. Гуторов О.І. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник / О.І. Гуторов; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва – Х.: ХНАУ, 2017. – 272 с.

3. Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С.Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. – 260 с.

4. Методологія та організація наукових досліджень (галузі знань: 05 – соціальні та поведінкові науки, 07 – управління та адміністрування) [Текст] : навч. посіб. / Л.Г. Ліпич, С. М. Бортнік, І. Г. Волинець та ін. ; за заг. ред. Л.Г. Ліпич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 220 с.

5. Сич Т.В. Сутність поняття методологія дослідження у сучасній науковій думці / Т.В. Сич // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychologie. – 2016. – IV (46). – Issue : 97. – P. 52–55

5.1. Методи наукових досліджень: категоріальний зміст тлумачення дефініції

Під час розгляду проблематики методології наукових досліджень ми звертали увагу на той факт, що у науковій літературі можна знайти підходи у межах яких питання методології розкриваються через призму методів дослідження. Такий підхід має сенс адже майже кожне з визначень

«методологій» апелює до методів (методи подаються на рівні однієї з обов'язкових детермінант методології). Наприклад:

– методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища. Під методологією розуміють вчення про науковий метод пізнання або систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір засобів, прийомів і методів пізнання. Головною метою методології є дослідження тих засобів, методів і прийомів наукового дослідження, завдяки яким суб'єкт наукового пізнання отримує нові знання про реальну дійсність [43];

– методологія – це вчення про систему методів наукового пізнання та перетворення реальної дійсності. В буквальному розумінні методологія – це вчення про метод. Предмет вивчення методології – це поняття і методи науки, їх сфера застосування [5];

– методологія – це: наука про метод; система загальних принципів, положень і методів, що становлять основу даної науки; сукупність прийомів дослідження, що використовуються [12] тощо.

Не дивлячись на той факт, що майже кожне з визначень методології подається через призму методів, ці категорії не є тотожними. Ми погоджуємося з думкою Т.В. Сич яка за результатами своїх наукових пошуків дісталася висновку про те, що методологія може вивчати процес створення та використання методів, але не може ототожнюватися з методами дослідження [36]. Для розуміння різниці між методологією та методами розглянемо існуючі у науковій літературі тлумачення останньої із згаданих категорій. Найбільш поширені підходи до визначення категоріального змісту дефініції «метод» («метод дослідження») подані у таблиці 5.1.

Таблиця 5.1 – Визначення категоріального змісту дефініції «метод» («метод дослідження») в контексті наукових поглядів вітчизняних вчених

н з/п	Вчений	Визначення
1	2	3
1	Г. О. Бірта, Ю.Г. Бургу	метод (грец. – спосіб пізнання) – в самому широкому сенсі слова – «шлях до чого-небудь», спосіб діяльності суб'єкта в будь-якій її формі; метод дослідження – сукупність прийомів і операцій, способів обґрунтування системи знань, контролю об'єктивності отриманих результатів, побудови моделей дійсності; основна функція методу – внутрішня організація і регулювання процесу пізнання або практичного перетворення того або іншого об'єкта. Тому метод (у тій або іншій своїй формі) зводиться до сукупності визначених правил, прийомів, способів, норм пізнання і дії метод є системою розпоряджень, принципів, вимог, які повинні орієнтувати в рішенні конкретної задачі, досягненні визначеного результату в тій або іншій сфері діяльності. Він дисциплінує пошук]

1	2	3
		істини, дозволяє (якщо правильний) заощаджувати сили і час, рухатися до мети найкоротшим шляхом. Щирий метод служить своєрідним компасом, по якому суб'єкт пізнання і дії прокладає свій шлях, дозволяє уникати помилок [2]
2	С.Е. Важинський, Т.І. Щербак	метод – це спосіб досягнення поставленої мети. Метод об'єднає суб'єктивні та об'єктивні аспекти пізнання. Метод є об'єктивним, оскільки дозволяє відображати дійсність та її взаємозв'язки. Отже, метод є програмою побудови і практичного застосування теорії [17]
3	О.І. Гуторов	наукові методи – це весь арсенал накопичених методів дослідження, а також етап наукової діяльності (методи, методика), які використовуються у процесі наукової діяльності в певному конкретному циклі. Зокрема проблеми й гіпотези також є науковими знаннями, але вони більш суттєві, ніж етапи наукової діяльності [7]
4	О.В. Крушельницька	методи – це впорядкована система, в якій визначається їх місце відповідно до конкретного етапу дослідження, використання технічних прийомів і проведення операцій з теоретичним і практичним матеріалом у певній послідовності [14]
5	А.Є. Конверський	метод (від грецької <i>metodos</i>) у широкому розумінні слова – «шлях до чогось», шлях дослідження, шлях пізнання, теорія, вчення, свідомий спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності, вирішення певних задач. Він виступає як сукупність певних правил, прийомів, способів, норм пізнання і дії. Він є системою приписів, принципів, вимог, що орієнтують суб'єкта у вирішенні конкретної задачі, досягненні певного результату у певній сфері діяльності; метод – це інструмент для вирішення головного завдання науки – відкриття об'єктивних законів дійсності. Метод визначає необхідність і місце застосування індукції й дедукції, аналізу і синтезу, абстракції, формалізації, моделювання, порівняння теоретичних та експериментальних досліджень [25]
6	Л.Г. Ліпич, С.М. Бортнік, І.Г. Волинець	методи наукових досліджень – це базовий емпіричний процес виявлення та демонстрації вагомих характеристик об'єкта, необхідних для наукового дослідження, що включає формулювання гіпотез щодо його виникнення й розвитку, експериментальні дослідження з метою виявлення істинності запропонованих гіпотез, формулювання висновку про її прийняття або відхилення; мета методів наукових досліджень полягає в з'ясуванні істинності гіпотез та рівня їх достовірності, оскільки його центром є протистояння ідеї (гіпотези) з фактами, на яких вона ґрунтується, незалежно від їх джерела [20]

Ф. Бекон порівнював метод зі світильником, який висвітлює дорожньому дорогу в темряві, і вважав, що не можна розраховувати на успіх у вивченні якого-небудь питання, йдучи хибним шляхом. Таким методом він вважав індукцію, яка вимагає від науки виходити з емпіричного аналізу, спостереження та експерименту з тим, щоб на цій основі пізнати причини і закони. Р. Декарт методом називав «точні і прості правила», дотримання яких сприяє збільшенню знання, дозволяє відрізнити помилкове від істинного. Він говорив, що вже краще не думати про відшукування яких би то не було істин,

ніж робити це без всякого методу, особливо без дедуктивно-раціоналістичного [2].

На переконання Л.М. Фільштейна, метод, в найбільш загальному розумінні змісту цього феномену, означає «засіб досягнення мети, спосіб дослідження явища, який визначає планомірний підхід до їх наукового пізнання та встановлення істини». У свою чергу, науковий метод – «це спосіб пізнання явищ дійсності в їх взаємозв'язку та розвитку, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження і відповідає на запитання: «Як пізнавати?» [40].

Серед наукового інструментарію ми можемо зустріти чимало варіацій формулювання дефініцій з використанням категорії «метод», як на рівні базових термінологічних формулювань (методи дослідження; методи наукового пізнання; наукові методи тощо), так й на рівні так званого галузевого апарату (соціологічні методи; економічні методи; методи управління тощо). На цьому етапі розгляду визначеного освітньою програмою навчального контенту ми зупинимось лише на тих з різновидах методів, які мають відношення до базового або загальнонаукового рівня.

5.2. Загальна класифікація методів наукових досліджень

Сьогодні будь-яке наукове дослідження, незалежно від рівня позиціонування його результатів (рівня виконання дослідження, а саме – магістерська робота; PhD-дисертація; дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук; дослідження виконане у межах міжнародних або загальнонаціональних проектів тощо), обов'язково містить описання використаних методів наукового пізнання. Наявність такого описання дозволяє: читачу наукової літератури – зрозуміти, як безпосередньо логіку проведення дослідження, так й архітектуру його розбудови в цілому; фахівцю – отримати інформацію щодо ґрунтовності проведеного дослідження та рівня достовірності отриманих результатів (зазвичай, чим більше методів було використано дослідником – тим більш достовірним є отриманий ним результат). Традиції написання наукового тексту передбачають обґрунтування дослідником обраних ним для проведення наукового пошуку методів та розкриття інформації щодо кожного з методів (який саме метод було використано для отримання того чи іншого результату). Розглянемо загальну класифікацію методів наукових досліджень.

На переконання Г.О. Бірти у сучасній науці досить успішно працює багаторівнева концепція методологічного знання. В цьому плані всі методи наукового пізнання можуть бути розділені на наступні основні групи.

1. Філософські методи, серед яких найбільш давніми є діалектичний і метафізичний. По суті кожна філософська концепція має методологічну функцію, є своєрідним способом розумової діяльності. Тому філософські методи не вичерпуються двома названими. До їх числа також відносяться такі методи, як аналітичний (характерний для сучасної аналітичної філософії),

інтуїтивний, феноменологічний та ін.

2. Загальнонаукові підходи і методи дослідження, які отримали широкий розвиток і застосування в науці. Вони виступають в якості своєрідної проміжної методології між філософією і фундаментальними теоретико-методологічними положеннями спеціальних наук. До загальнонаукових понять найчастіше відносять такі поняття, як інформація, модель, структура, функція, система, елемент, оптимальність, ймовірність. На основі загальнонаукових понять і концепцій формуються відповідні методи і принципи пізнання, які і забезпечують зв'язок і оптимальну взаємодію філософії із спеціально-науковим знанням і його методами. До числа загальнонаукових принципів і підходів відносяться системний і структурно-функціональний, кібернетичний, ймовірнісний, моделювання, формалізація і ряд інших. Особливо бурхливо останнім часом розвивається така загальнонаукова дисципліна, як синергетика – теорія самоорганізації і розвитку відкритих цілісних систем будь-якої природи – природних, соціальних, пізнавальних. Серед основних понять синергетики можна назвати такі, як порядок, хаос, нелінійність, невизначеність, нестабільність. Синергетичні поняття тісно пов'язані і переплітаються з низкою філософських категорій, особливо таких як буття, розвиток, становлення, час, ціле, випадковість, можливість.

3. Приватнонаукові методи – сукупність способів, принципів пізнання, дослідницьких прийомів і процедур, що застосовуються в тій чи іншій науці, яка відповідає даним основній формі руху матерії. Це методи механіки, фізики, хімії, біології та соціально-гуманітарних наук.

4. Дисциплінарні методи – система прийомів, що застосовуються в тій або іншій науковій дисципліні, що входить в яку-небудь галузь науки або виниклої на стику наук. Кожна фундаментальна наука представляє собою комплекс дисциплін, які мають свій специфічний предмет і свої своєрідні методи дослідження.

5. Методи міждисциплінарного дослідження – сукупність ряду синтетичних, інтегративних способів, націлених головним чином на стику наукових дисциплін. Широке застосування ці методи знайшли в реалізації комплексних наукових програм.

Отже, методологія не може бути зведена до якогось одного, навіть дуже важливого методу [2].

Цікавою та достатньо зрозумілою за своїм змістом є класифікація методів дослідження яка була опрацьована колективом авторів на чолі з М.М. Букачем [26]. Відповідна класифікація подана на рисунку 5.1.

На переконання колективу авторів на чолі з С.Е. Важинським методи досліджень можуть бути класифіковані за такими основними групами: 1) загальні, що діють у всіх галузях науки і на всіх етапах дослідження; 2) загальнонаукові, тобто придатні для всіх наук; 3) часткові – для певних наук; спеціальні – для однієї специфічної науки [17]. Така класифікація є достатньо

умовною та загальною за своїм змістом (наприклад, межа між загальними та загальнонауковими методами не є чіткою та такою яка б дозволила розмежувати відповідні класифікаційні групи).

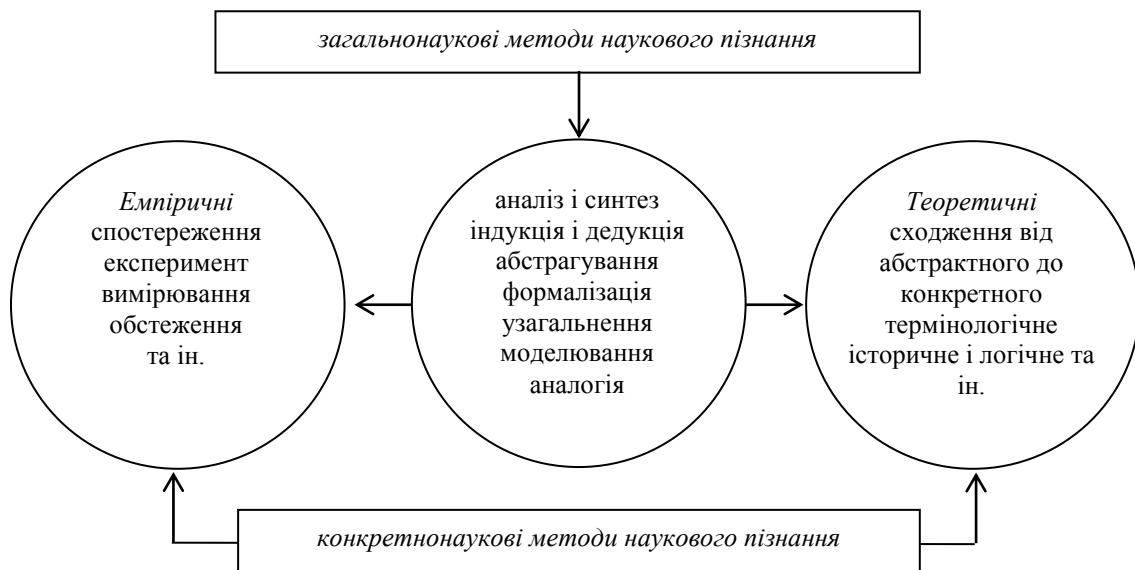

Рисунок 5.1 – Загальна класифікація методів наукового пізнання

У свою чергу О.І. Гуторов пропонує розрізнити філософські, загальнонаукові та спеціальні методи. На думку вченого: 1) *філософські методи* та їх роль у науковому пізнанні зумовлені наявністю двох крайніх моделей, що склалися у вирішенні цього надзвичайно складного питання, серед яких: умоглядно-філософський підхід (натурфілософія, філософія історії та ін.), суть якого полягає в прямому виведенні вихідних принципів наукових теорій безпосередньо з філософських принципів, крім аналізу матеріалу певної науки; позитивізм, відповідно до якого «наука сама собі філософія». Роль філософії в частковому науковому пізнанні або абсолютизується, або, навпаки, принижується аж до повного заперечення. І хоча обидві моделі мали певні позитивні результати, згоди між ними не було досягнуто. Філософські методи – це не жорстко фіксовані регулятори, а система «м'яких» принципів, операцій, прийомів, що мають універсальний характер, тобто знаходяться на вищих «поверхах» абстрагування. Тому філософські методи не описуються в чітких термінах логіки та експерименту, не піддаються математизації та формалізації. Вони задають лише найбільш загальні регулятори дослідження, але не замінюють спеціальні методи і не визначають остаточний результат пізнання прямо і безпосередньо; 2) *структура загальнонаукових методів* складається з таких класифікаційних груп: методи емпіричного дослідження (спостереження, експеримент, порівняння, опис, вимірювання); методи теоретичного пізнання (формалізація, аксіоматичний метод, гіпотетико-дедуктивний метод і сходження від абстрактного до конкретного); 3) *загальнологічні методи і*

прийоми дослідження (аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, системний підхід, імовірносні (статистичні) методи) [7]. На нашу думку запропонована О.І. Гуторовим класифікація є достатньо обґрунтованою за своїм змістом та вдалою за своєю структурою. Кожен із згаданих ними вище методів буде розглянутий у межах окремої теми.

5.3. Загальна характеристика основних методів наукових досліджень

Переважає більшість дослідників погоджується з класифікацією відповідно до якої загальнонаукові методи дослідження актуалізуються у межах трьох основних груп, а саме: *методи емпіричного дослідження; методи теоретичного пізнання; загальнологічні методи і прийоми дослідження*. Нижче подані характеристики методів за кожної з цих груп були сформульовані відповідно до наукових поглядів О.І. Гуторов [7].

1. Методи емпіричного дослідження (спостереження, експеримент, порівняння, опис, вимірювання).

Спостереження – цілеспрямоване вивчення предметів, що переважно спирається на дані органів чуттів (відчуття, сприйняття, уявлення). Під час спостереження отримують знання не лише про зовнішні сторони об'єкта пізнання, але й про його суттєві властивості. Спостереження може бути безпосереднім та опосередкованим. Останнє здійснюється за допомогою різних приладів і технічних засобів, а з розвитком науки стає все більш складним.

Експеримент – цілеспрямоване і активне втручання в хід процесу, що вивчається, відповідні зміни об'єкта чи його відтворення в спеціально створених і контрольованих умовах. Основними стадіями здійснення експерименту є планування, контроль, інтерпретація результатів. Експеримент має дві взаємопов'язані функції: дослідну перевірку гіпотез і теорій, а також формування нових наукових концепцій. Залежно від цих функцій виділяють такі експерименти: дослідницький (пошуковий), перевірочний (контрольний), відтворювальний, ізольований тощо; залежно від характеру об'єктів – фізичні, хімічні, біологічні, соціальні та ін. Отже, експеримент – це найбільш загальний емпіричний метод пізнання, який не лише включає спостереження та вимірювання, а й здійснює перестановку, зміну об'єкта дослідження тощо. У цьому методі можна виявити вплив одного чинника на інший.

Порівняння – це пізнавальна операція, що лежить в основі умовиводів щодо схожості чи відмінності об'єктів (або ступенів розвитку одного об'єкта). За допомогою порівняння виявляють якісні й кількісні характеристики предметів. Найпростішим і важливим типом відношень, що виявляються у ході порівняння, є відношення тотожності й відмінності. При цьому порівняння має смисл лише в сукупності «однорідних» предметів, що утворюють клас. Воно є основою такого логічного прийому як аналогія, і є вихідним пунктом порівняльно-історичного методу. Останній є таким, за допомогою якого

шляхом порівняння виявляють загальне і особливе в історичних та інших явищах, досягають пізнання різних ступенів розвитку одного і того ж явища чи різних існуючих явищ. Цей метод дозволяє виявити і зівставити рівні в розвитку явища, які вивчають, ті зміни, що відбулися, визначити тенденції розвитку.

Опис – пізнавальна операція, що полягає у фіксуванні результатів досліджу (спостереження чи експерименту) за допомогою певних систем позначень, прийнятих у науці.

Вимірювання – це сукупність дій, що виконують за допомогою засобів вимірювання для знаходження числового значення вимірюваної величини у прийнятих одиницях виміру.

2. Методи теоретичного пізнання (формалізація, аксіоматичний метод, гіпотетико-дедуктивний метод і сходження від абстрактного до конкретного).

Формалізація – це відображення знання в знаково-символічному вигляді (формалізованій мові). Остання створюється для точного висловлення думок з метою виключення можливості неоднозначного їх розуміння. За умов формалізації роздуми щодо об'єктів переносять у площину оперування зі знаками (формулами). Формалізація будується на відмінностях природних і штучних мов, адже природні мови як засіб спілкування характеризуються багатозначністю, багатогранністю, гнучкістю, неточністю, образністю тощо, а формалізовані (штучні) мови призначені для більш точного і чіткого вираження значення. Мова формул штучної мови стає інструментом пізнання.

Аксіоматичний метод – це спосіб побудови наукової теорії, при якому в її основу покладені деякі вихідні положення – аксіоми (постулати), з яких вся решта тверджень цієї теорії виводиться суто логічним шляхом, шляхом доказу. Для виводу теорем з аксіом (і взагалі одних формул з інших) формуються спеціальні правила виводу.

Гіпотетико-дедуктивний метод – це метод наукового пізнання, сутність якого полягає у створенні системи дедуктивно пов'язаних між собою гіпотез, із яких виводяться твердження щодо емпіричних фактів. Метод ґрунтується на дедукції умовиводів з гіпотез та інших посилянь, істинне значення яких невідоме.

3. Загальнологічні методи і прийоми дослідження (аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, системний підхід, імовірносні (статистичні) методи).

Аналіз – це поділ об'єкта на складові частини з метою їх самостійного вивчення. Видами аналізу є механічний поділ, визначення динамічного складу, виявлення форм взаємодії елементів цілого, знаходження причин явищ, виявлення рівня знання та його структури тощо. Різновидом аналізу є поділ предметів на класи (множини) на підкласи – класифікація і періодизація.

Синтез – це об'єднання, реальне і розумове, різних сторін, частин предмета

в єдине ціле. Синтез – не довільне, еkleктичне поєднання розрізнених частин, «шматочків» цілого, а діалектична єдність із виділенням сутності. Спеціальні методи наук. Кожна наука має свій специфічний предмет дослідження, тому з'являються притаманні саме їй прийоми аналізу й синтезу, систематизації результатів спостереження, експерименту та обробки дослідних даних. Аналіз і синтез змістовно пов'язані між собою. У результаті аналізу можна виділити загальне як суттєве у предметі, що стане основою для синтезу. Завдання аналізу – це виділення тієї частини, з якої сам предмет виникає і розвивається. Об'єкт у синтезі становить єдність протилежностей, при цьому відтворюються його виникнення і розвиток. Якщо спочатку синтез виступає в аналізі, то потім включає аналіз у себе. У сучасному науковому пізнанні теоретичні аналіз і синтез нерозривно пов'язані з практичними аналізом і синтезом – із практикою експериментування.

Абстрагування – це процес мисленого відволікання від низки властивостей і зв'язків явища, яке вивчають, з одночасним виділенням властивостей (насамперед, суттєвих, загальних), що цікавлять дослідника. Існують різні види абстракцій: абстракції ототожнення, ізолююча абстракція, абстракція актуальної нескінченності, абстракція потенційної здійснюваності. Абстракції розрізняють також за рівнем (порядком). Абстракції від реальних предметів мають назву абстракцій першого порядку; абстракції від абстракцій першого рівня – другого порядку тощо.

Ідеалізація – мислена процедура, пов'язана з утворенням абстрактних (ідеалізованих) об'єктів, що є принципово нездійсненими («ідеальний газ», «абсолютно чорне тіло», «точка» тощо), але такими, для яких існують прообрази в реальному світі. У процесі ідеалізації відбувається відволікання від реальних властивостей предмета з одночасним уведенням до змісту понять, що утворюються, таких ознак, які є реально нездійсненими. У результаті утворюється так званий «ідеалізований об'єкт», яким може керуватися теоретичне мислення при відображенні реальних об'єктів.

Узагальнення – це процес становлення загальних властивостей і ознак предметів. Воно тісно пов'язане з абстрагуванням. Гносеологічною основою узагальнення є категорії загального та одиничного.

Індукція – логічний прийом дослідження, пов'язаний з узагальненням результатів спостереження та експерименту і рухом думки від одиничного до загального. Оскільки досвід завжди є нескінченним, тому індуктивні узагальнення мають імовірнісний характер. Індуктивні узагальнення розглядаються як дослідні істини чи емпіричні закони. Серед індуктивних узагальнень важлива роль належить науковій індукції, яка, крім формального обґрунтування, узагальнення, отриманого індуктивним шляхом, дає додаткове змістовне обґрунтування його істинності, у тому числі за допомогою дедукції (теорій, законів). Наукова індукція дає достовірний висновок завдяки тому, що акцент робиться на необхідних, закономірних і причинних зв'язках.

Дедукція – це перехід у процесі пізнання від загального до одиничного, виведення одиничного із загального; процес логічного висновку, тобто переходу за тими чи іншими правилами логіки від деяких пропозицій-посилань до їхніх наслідків (висновків). Сутність дедукції полягає у використанні загальних наукових положень для дослідження конкретних явищ. У процесі пізнання індукція та дедукція нерозривно пов'язані між собою, хоч на певному рівні наукового дослідження одна з них переважає. Під час узагальнення емпіричного матеріалу й висуванні гіпотези провідною є індукція. У теоретичному пізнанні важлива насамперед дедукція, яка дозволяє логічно впорядкувати експериментальні дані й побудувати теорію, яка спирається на логіку їх взаємодії. За допомогою дедукції і завершують дослідження.

Аналогія – установлення схожості в деяких властивостях і зв'язках між нетотожними об'єктами. На підставі виявленої схожості роблять відповідний висновок – умовивід за аналогією. Аналогія дає не достовірні, а ймовірнісні знання. У висновку за аналогією знання, отримані від розгляду певного об'єкта («моделі»), переносять на інший, менш досліджений і менш доступний для дослідження об'єкт.

Моделювання є методом дослідження об'єктів на їх моделях. У логіці і методології науки модель – це аналог певного фрагменту реальності, концептуально-теоретичних образів тощо. Форми моделювання різноманітні і залежать від використання моделей і сфери застосування моделювання.

Системний підхід – це сукупність загальнонаукових методологічних принципів (вимог), в основі яких лежить розгляд об'єктів як систем. До числа цих вимог відносять: а) виявлення залежності кожного елемента від його місця і функцій у системі з урахуванням того, що властивості цілого не можна звести до суми властивостей цих елементів; б) аналіз того, наскільки поведінка системи зумовлена як особливостями її окремих елементів, так і властивостями її структури; в) дослідження механізму взаємодії системи і середовища; г) вивчення характеру ієрархічності, притаманного певній системі; д) забезпечення всебічного багатоаспектного опису системи; є) розгляд системи як динамічної цілісності, що розвивається.

Імовірно-статистичні методи ґрунтуються на врахуванні дії множинності випадкових факторів, які характеризуються стійкою частотою. Імовірнісні методи спираються на теорію ймовірності, яку часто називають наукою про випадкове. У законах динамічного типу передбачення мають точно визначений однозначний характер. У статистичних законах передбачення носять не достовірний, а ймовірний характер. Імовірно-статистичні методи широко застосовують під час дослідження масових явищ – особливо в таких наукових дисциплінах, як математична статистика, статистична фізика, квантова механіка, синергетика та ін. [7].

Контрольні запитання для самоконтролю за темою 5

1. Сформулюйте категоріальний зміст дефініції «метод» та пояснить його зв'язок зі змістом категорії методологія (під час відповіді наведіть декілька підходів до тлумачення змісту відповідних категорій)

2. Порівняйте загальнофілософські підходи до сприйняття змісту дефініції «метод» (під час відповіді використовуйте тлумачення які були надані Ф. Беконом, Р. Декартом та ін.) з тими підходами до тлумачення відповідної категорії, які сформувались у межах сучасного наукового дискурсу (під час відповіді використовуйте тлумачення сучасних вітчизняних вчених)

3. Розкрийте зміст основних підходів до класифікації методів наукового пізнання (під час відповіді використовуйте модель загальної класифікації методів)

4. Які з методів наукового пізнання можуть бути віднесені до загальнонаукових методів? Пояснить особливості використання дослідником загальнонаукових методів наукового пізнання

5. Які з методів наукового пізнання можуть бути віднесені до так званих філософських методів? Пояснить особливості використання дослідником філософських методів наукового пізнання

6. Надайте загальну характеристику методам емпіричного дослідження. Для яких саме різновидів наукових досліджень використання емпіричних методів є найбільш виправданим? Розкрийте зміст та пояснить особливості використання таких емпіричних методів: спостереження, експеримент, порівняння, опис, вимірювання

7. Надайте загальну характеристику методам теоретичного пізнання. Для яких саме різновидів наукових досліджень використання методів теоретичного пізнання є найбільш виправданим? Розкрийте зміст та пояснить особливості використання таких методів теоретичного пізнання: формалізація, аксіоматичний метод, гіпотетико-дедуктивний метод тощо

8. Надайте загальну характеристику загальнологічним методам наукового пізнання. Для яких саме різновидів наукових досліджень використання загальнологічних методів теоретичного пізнання є найбільш виправданим? Розкрийте зміст та пояснить особливості використання таких загально логічних методів як: аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, системний підхід, імовірно-статистичні тощо

9. Відповідно до сфери ваших наукових інтересів визначте ті з методів наукового пізнання, використання яких може забезпечити всебічний розгляд визначеного вами предмету наукового пошуку (під час відповіді обґрунтуйте вибір вами тих чи інших методів)

ТЕМА 6. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Мета: з'ясувати місце та роль інформаційних ресурсів у забезпеченні наукового дослідження, а також набути навички з їх практичного використання у межах виконання конкретних завдань наукового пошуку

6.1. Документальні джерела інформації

Зміст: підходи до тлумачення категоріального змісту феномену документ; характеристика загальних та спеціальних функцій документа; властивості документа;

6.2. Види наукових документів

Зміст: підходи до класифікації документів; різновиди видань та їх загальна характеристика: книжкове видання, журнальне видання, газетне видання, листове видання, буклет, карткове видання, листівка, карткове видання, комплектне видання, аудіовізуальне видання, неопубліковане видання тощо; офіційні документи

6.3. Довідкові документи та стандарти

Зміст: різновиди довідкових документів: словники, каталоги, стандарти тощо; місце та роль довідкових документів в інформаційному забезпеченні наукового пошуку; загальна характеристика стандартів як одного з різновидів довідкових документів; різновиди стандартів; загальна характеристика словників як одного з різновидів довідкових документів; особливості роботи дослідника над аналізом понятійно-категоріального апарату

6.4. Організація експертизи наукових текстів

Зміст: загальна характеристика методу експертних оцінок; різновиди експертної оцінки; типова методика аналізу та оцінки; критерії оцінки та особливості їх використання; бібліографічний метод аналізу документів

6.5. Інформаційні та бібліографічні джерела інформації

Зміст: місце та роль інформаційних ресурсів у забезпеченні наукового дослідження; загальна характеристика інформаційних ресурсів; особливості використання бібліографічних посібників

6.6. Техніка роботи зі спеціальною літературою

Зміст: різновиди спеціальної літератури та особливості роботи; етапи вивчення наукових джерел та практика роботи з ними; практики виділення наукових фактів під час опрацювання спеціальної літератури; місце та роль цитат у підготовці наукового тексту; правила використання цитат; техніка складання огляду літературних джерел

6.7. Електронний пошук наукової інформації

Зміст: особливості організації електронного пошуку та обробки наукової інформації; загальна характеристика електронних пошукових сервісів та особливості їх використання; потенціали Google Scholar для інформаційного забезпечення наукового дослідження; рекомендації з організації електронного

пошуку наукової інформації

Рекомендована література

1. Бірта Г.О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. / Г.О. Бірта, Ю.Г. Бургу – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 142 с.

2. Гладкий С.О. Основи наукових досліджень навчально-методичний посібник для самостійного вивчення навчальної дисципліни підготовки бакалавра спеціальності 081 «Право» [електронний ресурс] / Кафедра правознавства // Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». – Режим доступу: http://www.pravo.puet.edu.ua/files/lic2016bac/ond_03.pdf

3. Данильян О.Г. Методологія наукових досліджень : підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. – Харків: Право, 2019. – 368 с.

4. Медвідь В.Ю. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навч. посіб. / В.Ю. Медвідь, Ю.І. Данько, І.І. Коблянська– Суми: СНАУ, 2020. 220 с.

5. Методологія проведення наукових досліджень у військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти: навчальний посібник / (Толок І.В., Прохоров О.А., Рижиков В.С. та ін.); за загальною редакцією І.В.Толока. – К.: ВІКНУ, 2019. – 301 с.

6.1. Документальні джерела інформації

Нижче поданий матеріал подається відповідно до сформульованих Г.О. Біртою узагальнень щодо методології організації наукових досліджень [2], а також накопиченого автором цього посібнику досвіду з підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації.

Теоретичне дослідження будь-якого соціального явища, у тому числі і документа, можна проводити в різних аспектах. Перш за все слід виявити його смислове наповнення, розглянути його як реальність, встановити його обсяг. Подібний підхід у науці називається онтологічним.

Виділити поняття документ можна тільки на основі загальнотеоретичних положень, розроблених у філософії, інформатиці, документалістиці. Відомо, що серед дослідників немає єдиної думки про те, як тлумачити цей термін, що пояснюється багатоаспектністю самого феномена. У межах наукової літератури достатньо часто можна зустріти ті з підходів до тлумачення документа, у межах яких зміст відповідного феномену подається через призму наявності таких атрибутів як – підпис, дата, печатка тощо.

Всі функції документа прийнято ділити на загальні і спеціальні. Виконання загальних функцій характерно для всіх без винятку документів, в той час як спеціальних – лише для обмеженої групи документів.

До загальних функцій варто віднести:

– соціальну – документ є соціально значущим об'єктом, оскільки

створений соціальною потребою і реалізує себе в соціальній системі;

– інформаційну – документ виступає як засіб фіксації, збереження і передачі інформації;

– комунікативну – документ виступає як засіб зв'язку між громадськими структурами і індивідами, він не просто інформує, а й інтегрує суспільну свідомість, сприяє створенню єдиної громадської думки, виробленні колективних реакцій, консолідації всього суспільства;

– культурну – документ служить засобом закріплення і передачі соціального досвіду і культурних традицій.

До спеціальних функцій відносяться:

– правова – документ є засобом закріплення і зміни правових норм і правовідносин у суспільстві. Крім того, даючи оцінку повідомляються відомостями, подіям, документ сприяє формуванню правової свідомості, виробленню соціально схвалюваних моделей поведінки, засвоєнню морально-етичних норм;

– навчальна – фіксуючи накопичений соціальний досвід, документ сприяє передачі знань від покоління до покоління, бере участь у процесі формування особистості, її соціалізації;

– пізнавальна – документ на основі фіксованого тексту дозволяє будувати найбільш узагальнені, абстрактні, теоретичні моделі реальності. Документування виступає як важливий елемент пізнання навколишнього світу, засіб фіксації його процесу і результату;

– управлінська – документ є інструментом управління, сприяє плануванню, координації і регулюванню колективної діяльності членів суспільства з метою її оптимальної організації;

– меморіальна – документ виступає як джерело історичних відомостей про розвиток суспільства, його окремих структур та особистостей. Документи є найбільш простою, зручною для відтворення та ефективною пам'яттю людей;

– облікова – супроводжуючи виробничу і господарську діяльність на всіх її етапах, документ сприяє здійсненню обліку її результатів;

– естетична – фіксуючи в структурі матеріальних носіїв результати образно-художнього освоєння дійсності, документи тим самим накопичують, зберігають і передають узагальнений естетичний досвід.

В основі формування окремих видів документів лежить їх якісна своєрідність, яка характерна для цілої групи документів. І це якісна своєрідність дозволяє цій групі документів більш оптимально виконувати соціально необхідні функції.

В історії науки було безліч спроб дослідження різноманіття документів за допомогою виявлення подібності та відмінності між ними, пошуку способів їх ідентифікації, стійких сполучень властивостей і їх угруповання у вигляді узагальненої ідеалізованої моделі.

Будь-який документ має безліч властивостей, притаманних його формі і

змісту. Наявність ідентичних властивостей у інших документів дозволяє об'єднати їх у групу, вид. У подібній групі ці властивості виходять на перший план, у зв'язку з чим можливе їх вивчення і використання в практичній діяльності. До одного виду відносяться такі групи джерел, які мають стійкі ознаки, що виникають і закріплюються в силу спільності функцій даних джерел в житті суспільства.

Визначальними видоутворюючими моментами є: соціально-функціональне призначення документа, що обумовлює факт його виникнення; матеріальна конструкція; читацька адреса; знакова природа інформації; зв'язаність (не зв'язаність) з іншими виданнями; тимчасові особливості випуску.

Оскільки властивостей в документі безліч, це зумовлює можливість його багатовимірного дослідження, при якому документ може одночасно розглядатися з точки зору різних властивостей, зараховуватися до різних видів, входити в різні групи.

Види документів з точки зору їх конструктивної форми. Конструктивна форма документа досить різноманітна. З цієї точки зору розрізняються листові документи (у вигляді одного чи декількох аркушів, стопові (кілька аркушів, не скріплені між собою, що представляють в сукупності один документ), кодекси (листи, скріплені в зошит, брошуру, книгу), стрічкові (фото-, кіно-, відеоплівки, магнітофонні стрічки), дискові (компактні диски) [2].

6.2. Види наукових документів

Нижче поданий матеріал подається відповідно до сформульованих І.В. Толокою узагальнень щодо методології проведення наукових досліджень [19], а також накопиченого автором цього посібнику досвіду з підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації.

Види документів з точки зору знакової природи інформації. Знакова природа інформації – ще одна ознака, що бере участь в видоутворенні документів. Вона визначається як форма знаків, за допомогою яких фіксується і передається основний матеріал видання: букви алфавіту, цифри і розділові знаки (для творів писемності), нотні знаки (для музичних творів), зображення графічні, художні та картографічні.

По знаковій природі інформації виділяються: письмові документи, що містять інформацію у вигляді письмового тексту (словесного, цифрового, ієрогліфічного, формульного або змішаного); нотні документи, більшу частину обсягу яких займає нотний запис музичного твору; картографічні документи (карти, атласи, глобуси); образотворчі документи, більшу частину обсягу яких займають зображення. Під зображенням розуміється відтворення мальовничого, графічного, скульптурного твору, спеціальної або художньої фотографії й інших графічних робіт; аудіальні та аудіовізуальні документи, що містять запис звуку і рухомого зображення (магнітофонні записи, кінофільми, відеофільми, компактні диски).

Письмові документи, в свою чергу, поділяються на опубліковані, які доводяться до загального відома за допомогою тиражування і після публікації отримують назву видання, і неопубліковані, не розраховані на широке поширення. Опубліковані документи прийнято називати виданнями.

Їх різновиди:

- книжкове видання – видання у вигляді блока скріплених у корінцях аркушів друкованого матеріалу будь-якого формату в обкладинці або палітурці;
- журнальне видання – видання у вигляді блока скріплених у корінці аркушів друкованого матеріалу встановленого формату, видавничо пристосоване до специфіки даного періодичного видання;
- газетне видання – видання у вигляді одного чи декількох аркушів друкованого матеріалу встановленого формату, видавничо пристосоване до специфіки даного періодичних видань;
- листове видання – видання у вигляді одного чи декількох аркушів друкованого матеріалу будь-якого формату без скріплення;
- буклет – листове видання у вигляді одного аркуша друкованого матеріалу, сфальцованих будь-яким способом у два чи більше згинів;
- карткове видання – листове видання у вигляді картки встановленого формату, віддрукованого на матеріалі підвищеної щільності;
- листівку – карткове видання, віддруковане на одній або з обох сторін;
- плакат – листове видання у вигляді одного чи декількох аркушів друкованого матеріалу встановленого формату, надруковане з одного чи обох боків аркуша, призначене для експонування;
- комплектне видання – сукупність видань, зібраних у папку, футляр, бандероль або укладених в обкладинку.

З точки зору періодичності виходу в світ всі видання підрозділяються на неперіодичні, випущені одноразово, не мають продовження, найчастіше – книги, і серіальні.

Оснoву книги становить книжковий блок – комплект скріплених зошитів або аркушів, що містить всі сторінки та комплектуючі деталі майбутнього видання, призначений для вставки в палітурну кришку.

Книжковий зошит являє собою видрукуваний і сфальцований (складений у кілька аркушів) друкований аркуш. Зошити в книжковий блок скріплюються капталом.

Каптал – це тасьма з потовщеним краєм. Вона наклеюється на верхній і нижній краї корінця обрізаного книжкового блоку. Служить для його зміцнення, а також одним з елементів оформлення книги.

Щоб зошити в процесі підготовки книжкового видання не плуталися, на кожній з них проставляється сигнатура – порядковий номер друкованого аркуша, що поміщається в нижньому полі першої смуги зошита книжкового блоку перед нормою.

Норма – це коротка, часто скорочена назва видання, П.І.Б. автора або

номер друкарського замовлення, які поміщаються в нижньому полі першої сторінки кожного зошита книжкового блоку для контролю за комплектуванням зошитів в екземпляри видання.

Книжковий блок криється палітуркою – міцним покриттям з картону, пластмаси або картонних сторонок, обтягнутих шкірою, папером, целофаном. Він служить для захисту блока від пошкодження і забруднення, для первісної інформації про видання, а також в якості елемента художнього оформлення книги. Сами палітурка складається з передньої і задньої сторонок, з'єднаних корінцем.

Корінець – це бічна сторона книжкового блоку, місце скріплення зошитів або аркушів блоку, а також прикриває цю сторону блоку частина палітурної кришки. Палітурка з'єднується з книжковим блоком за допомогою форзаців.

Форзац – складений навпіл аркуш паперу (або конструкція з двох листів, з'єднаних смужкою тканини), що скріплюють перший зошит книжкового блоку з передньою стороною палітурки і останній зошит із задньою стороною палітурки.

Книжковий блок починається з титульного аркуша. Це заглавний лист видання, який містить основні відомості про нього, що дозволяють відрізнити його від будь-якого іншого. Займана перша сторінка носить назву основного титульного аркуша, вона містить всі найбільш істотні для видання або його частини вихідні відомості. Друга сторінка – зворотна сторона титульного аркуша, іноді він теж містить вихідні відомості.

Нерідко титульний лист займає не дві, а чотири сторінки, в такому випадку він вважається складним титульним листом. Кожна сторінка носить свою назву. Перша сторінка називається авантитулі (або фортитул), вона передує титульному розвороту і має декоративнокомпозиційне призначення (може містити видавничу марку, назву серії, епіграф і т. д.). Друга сторінка – контртитул. Третя і четверта сторінка – відповідно – основний титульний лист і зворотна сторона титульного аркуша.

В залежності від того, як розташовуються вихідні дані на такому складному титульному аркуші, розрізняють розворотний, розгорнутий титульні аркуші. Якщо на другій сторінці (контртитулі) містяться відомості, що відносяться до багатотомного або серійного видання в цілому, а на третій – відомості, що характеризують окремих том багатотомного або серійного видання, то такий титульний лист називається розворотним.

Якщо на другій сторінці (контртитулі) відомості починаються і переходять на праву сторінку (основний титульний аркуш) не повторюючись, то такий титульний лист називають розгорнутим. Якщо ж на контртитулі і основному титульному аркуші паралельно відтворюються відомості на різних мовах, то такий титульний лист називається паралельним.

Іноді титульний лист передує не тільки все видання в цілому, але й окремі його структурні частини. Такий окремих аркуш або сторінка з заголовком

частини, розділ видання, заголовок твору без основного тексту друкованого твору називається шмуцтитул. У стародрукованих книгах шмуцтитул вважали додатковим титулом, що поміщається перед титульним листом для оберігання його від забруднення.

Завершують книгу випускні дані – частина вихідних відомостей, що включають дату здачі видавничого оригіналу в набір, дату підписання видання до друку, формат паперу, частку аркуша та інші виробничі і техніко-економічні дані.

Формат видання – це розміри (довжина і ширина) сторінки після обрізки книжкового блоку, які вказуються в міліметрах або у вигляді формату паперового аркуша в сантиметрах і частки, яку сторінка становить від паперового аркуша.

Характеристика серіальних видань. Серіальні – це видання, які виходять протягом часу, як правило, ізольованими випусками, що мають однакове заголовки.

Перша група серіальних видань називається періодичними – виходять через певні проміжки часу, постійним для кожного року числом номерів, однотипно оформленими, нумерованими випусками, що мають однаковий заголовок. До їх числа відносяться журнали, газети, бюлетені, календарі.

Журнали – періодичні видання, які мають постійну рубрикацію, офіційно затвержені в якості даного виду видання. Вони містять статті та реферати по різним суспільно-політичним, науковим, виробничих та іншим питанням, літературно-художні твори.

Журнали бувають: суспільно-політичні, містять статті та матеріали актуальної суспільно-політичної тематики, призначені для широких кіл читачів; наукові, містять статті та матеріали про теорію досліджень, а також статті та матеріали прикладного характеру, призначені науковцям; науково-популярні, містять статті та матеріали про основи наук, про теоретичні і експериментальні дослідження в області науки, культури і практичної діяльності, які служать поширенню знань та самоосвіти; виробничо-практичні, містять статті та матеріали з техніки, технології, економіки, організації виробництва або практичної діяльності, методичні розробки та інші матеріали, призначені працівникам певної галузі; популярні журнали, що містять статті та матеріали з питань культури, побуту, спорту, моди і т. д., призначені широкому колу читачів; літературно-художні журнали, що містять твори художньої літератури, а також публіцистичні та критичні статті та матеріали; реферативні журнали – видання, офіційно затвержені в якості журналу, містять реферати книг, статей та інших різновидів документів.

Газета – періодичне видання, що виходить через короткі проміжки часу, містить офіційні матеріали, оперативну інформацію і статті з актуальних суспільно-політичних, наукових та іншим питанням, а також літературні твори і рекламу. Серед газет виділяються: загальнополітичні газети, систематично

висвітлюють питання внутрішньої і зовнішньої політики країни, а також міжнародного життя; спеціалізовані газети, систематично висвітлюють окремі проблеми громадського життя, науки, техніки, культури та інших галузей діяльності і адресовані певній категорії читачів. Розрізняють загальнодержавні, обласні, міські, районні, багатотиражні газети, а також спеціальний газетний випуск – видання, підготовлене виїзною або громадською редакцією основної газети для оперативного доведення інформації до читачів, має поточний та валовий номери, рік, дату видання, що виходить протягом обмеженого терміну.

Періодичними виданнями вважаються також календарі – періодичні довідкові видання, що містять послідовний перелік днів, тижнів, місяців даного року, а також інші відомості різного характеру. Розрізняють: таблиць-календар, який представляє собою календар-щорічник у вигляді листового видання, що містить перелік днів року, розташованих за місяцями у формі таблиці, а також відривний / перекидний календар, календар книжкового типу, календар знаменних дат і т. д.

До серіальних видань відносяться також так звані триваючі видання – виходять через невизначені проміжки часу по мірі накопичення матеріалу, однотипно оформленими, нумерованими випусками, що мають загальний заголовок. Це, як правило, збірники праць, що випускаються науково-дослідними установами та вищими навчальними закладами під загальним заголовком.

Ще один різновид видань – бюлетені – бувають як періодичними, так і триваючими. Це видання, що випускаються оперативно, містять короткі офіційні матеріали з питань, що входять до кола ведення організації, що випускає його.

Розрізняють: нормативний бюлетень, який містить матеріали нормативного, директивного чи інструктивного характеру, що видається, як правило, яким-небудь державним органом; довідковий бюлетень, що містить які-небудь довідкові матеріали, розташовані в порядку, зручному для їх розшуку; рекламний бюлетень, що містить викладені в привабливій формі відомості про вироби, послуги, заходи з метою створення попиту на них; бюлетень-хроніка, що містить повідомлення, що відображають діяльність видавничої організації; бюлетень-таблиця, що містить фактичні дані цифрового чи іншого характеру, розташовані у формі таблиці; статистичний бюлетень, що містить оперативні статистичні дані, що характеризують певну область життя і діяльності суспільства.

Неопубліковані документи. До неопублікованих документів, що збираються і зберігаються у фондах науково-технічних бібліотек, відносяться матеріали, які створюються в процесі роботи різних організацій, науково-дослідних установ і залишаються в рукописі або тиражуються в невеликій кількості екземплярів. Особлива цінність неопублікованих документів обумовлена їх достовірністю, точністю і повнотою відомостей, що містяться в

них, актуальністю та оперативністю.

До них відносяться науково-технічні звіти, переклади, дисертації та автореферати до них, опис алгоритмів і програм, проекти і кошториси, депоновані рукописи, креслярсько-конструкторська документація, матеріали конференцій, нарад, семінарів, інформаційні карти, аналітичні огляди, акти державних випробувань, описи рацпропозицій, паспорта виробів, матеріали виставок, протоколи експериментів, вишукувальна документація, лабораторні журнали, маршрутні карти, заявки на винаходи, промислові зразки і товарні знаки, ліцензійні договори, карти технічного рівня та якості і т. д.

Ці матеріали існують, як правило, в одиничних екземплярах, підготовлених у вигляді окремих листків, зброшурованих матеріалів, а також добірок неопублікованих матеріалів, що зберігаються в папках.

Різкої межі між опублікованими та неопублікованими документами немає. Це дозволило ввести у науковий обіг термін – проміжні форми публікації. До них відноситься, наприклад, препринт – випереджаючий випуск відбитків статей та інших друкованих матеріалів для розсилки та іншим зацікавленим особам, зазвичай невеликим тиражем, до офіційного виходу в світ.

Є ще група документів, які принципово не підлягають тиражуванню в силу їх функціонального призначення. Вони необхідні для прийняття конкретних управлінських рішень, містять вихідні фактичні відомості, показники, параметри, призначені для складання нових узагальнених документів управління (адміністративно-господарська, організаційно-розпорядча, планово-економічна, фінансово-бухгалтерська, технологічна документація).

Аудіовізуальний документ – це документ, що містить текстову, образотворчу і (або) звукову інформацію, відтворення якої вимагає застосування відповідного обладнання.

Ця група документів включає: фоновий документ – аудіовізуальний документ на стрічковому чи дисковому носії, який містить звукову інформацію; відеодокумент – аудіовізуальний документ на стрічковому чи дисковому носії, який містить інформацію, зафіксовану на ньому за допомогою відеозапису; кінодокументи – аудіовізуальний документ на плівковому носії, що містить зафіксовані на ньому за допомогою кінематографічної техніки предмети у вигляді послідовно розташованих фотографічних зображень (в звуковому фільмі – також звукову інформацію); фотодокумент – аудіовізуальний документ, що містить інформацію, зафіксовану на ньому за допомогою фотографічної техніки; предмети у вигляді окремих фотозображень. Різновидом фотодокумента вважається документ на мікроформах – на плівковому або іншому носії, який для виготовлення і використання потребує відповідного збільшення за допомогою мікрографічної техніки.

Види документів з точки зору цільового призначення. Цільове призначення – це характеристика видання з точки зору виконуваної ним суспільної функції. В залежності від цільового призначення, обслуговуваної

сфери діяльності документи поділяються на наукові, науково-популярні, навчальні, довідкові, виробничі, офіційні, патентні, літературно-художні.

Наукові документи містять результати теоретичних чи експериментальних досліджень, розкривають шляхи і характер наукових пошуків, описують методику та хід ведення досліджень, простежують історію найважливіших відкриттів, а також науково підготовлені до публікації пам'яток культури й історичні документи.

Для них характерна наявність описового фактичного матеріалу, отриманого з наукових спостережень і експериментів; теоретичного матеріалу, що включає гіпотези, наукові теорії і закони, а також світоглядне тлумачення наукових законів і теорій.

Орієнтовані такі документи на вчених, фахівців даної галузі. Тому їх текст найбільш складний для сприйняття. Для нього характерне використання численних наукових термінів без пояснень обсягу їх поняття.

Порядок викладу матеріалу в подібного роду документах диктується логікою самого наукового дослідження.

Більша частина наукових документів є опублікованими, тобто виданнями. Серед них виділяються: повні зібрання творів класиків науки і техніки; вибрані праці видатних учених; монографії – наукові видання, що містять повне і всебічне дослідження однієї проблеми або теми і належать одному або декільком авторам; тематичні збірники, що складаються і з статей різних авторів і присвячених викладу декількох питань певної теми. На відміну від монографії такі видання не висвітлюють теми в цілому, а детально розглядають окремі її сторони, що є найбільш актуальними або особливо значущими; матеріали з'їздів, конференцій, симпозіумів, містять опубліковані до початку наукових форумів матеріали попереднього характеру (анотації, реферати, доповіді, тези, повідомлення), а також підводять їх підсумки (рекомендації, рішення).

Велике число наукових документів відноситься і до групи неопублікованих. Серед них особливе місце займають дисертації та автореферати до них.

Дисертація являє собою кваліфікаційну наукову роботу в певній галузі науки, що має внутрішню єдність, що містить сукупність наукових результатів, наукових положень, висунутих автором для прилюдного захисту і свідчать про особистий внесок автора в науку і його якостях як ученого.

До дисертацій пред'являються особливі вимоги. Вона повинна бути фундаментальною науковою працею, завершеним науковим дослідженням, містить нові знання, сформульовані і обґрунтовані наукові концепції. Дисертації повинні містити критичний огляд з досліджуваної теми, узагальнюючий досвід інших, попередніх наукових досліджень, що дає уявлення про ступінь вивченості наукової проблеми.

Це наукове дослідження представляють в спеціалізованій раді на здобуття

наукового ступеня доктора або кандидата наук, де дисертацію піддають експертизі і багатоступінчастій перевірці. Дисертації друкуються в одиничних екземплярах, але викладені в них ідеї і факти вважаються офіційно введеними в науковий обіг. Процедура їх публічного захисту передбачає попереднє ознайомлення з науковим внеском дисертанта широкою науковою громадськістю.

Для цієї мети служить автореферат – виклад основних положень дисертації, складене самим автором, який публікується обмеженим тиражем (100-150 примірників). В авторефераті викладаються основні ідеї та висновки дисертанта, показується внесок автора в проведені дослідження, ступінь новизни і практична значущість результатів. Він володіє всіма правами видання, хоча на його обкладинці поміщається гриф «На правах рукопису».

До неопублікованих наукових документів відносяться депоновані рукописи. Суть депонування полягає в передачі на зберігання рекомендованих науковою радою установ і організацій рукописів в спеціальні інформаційні органи, на які покладено функції зберігання подібних матеріалів по галузі.

Це – розраховані на вузьке коло фахівців закінчені наукові роботи, публікація яких у вигляді журнальних статей або монографій з тих чи інших причин недоцільна. Інформація про зміст рукописів поширюється за допомогою публікації реферативної інформації про них. При необхідності будь-який споживач може отримати копію потрібного рукопису. Депоновані рукописи володіють всіма правами опублікованих робіт і захищені авторським правом.

У число неопублікованих наукових документів входять препринти – наукові видання, що містять матеріали попереднього характеру, опубліковані до виходу в світ видання, в якому вони можуть бути поміщені.

Звіти про результати закінчених науково-дослідних і дослідно-конструкторських роботах служать важливим джерелом науково-технічної інформації і також відносяться до неопублікованих наукових документів. Деякі з них розмножуються типографським способом, хоча й не вважаються публікаціями в повному розумінні слова.

За змістом вони повинні включати оцінку сучасного стану розв'язуваної проблеми, обґрунтування вибору прийнятого напрямку дослідження, методи вирішення, аналіз та узагальнення існуючих результатів, характер і зміст виконаних теоретичних досліджень, оцінку повноти вирішення поставленого завдання, достовірності отриманих результатів, їх порівняння з аналогічними результатами вітчизняних і зарубіжних робіт.

До науково-популярних документів в широкому сенсі цього слова може бути зараховане досить велике коло творів друку. У вузькому сенсі слова – це сукупність творів друку, в яких популяризуються наукові знання, теорії, закони. Але текст цих документів містить, як правило, лише основні елементарні питання теорії.

За своїм цільовим призначенням науково-популярні документи призначені

для читачів, які не є фахівцями в даній області. Тому виклад матеріалу в них ведеться ясною і доступною мовою, уникаючи складних термінів і теоретичних конструкцій, з великою кількістю пояснювально-ілюстративного матеріалу.

Порядок викладу матеріалу залежить від того, для яких цілей і яким категоріям читачів цей матеріал призначений. У виданнях для початкової самоосвіти, для осіб, які мають поверхневе уявлення про розкриття кола питань, матеріал розташовується в логічній послідовності – від простого до складного. У виданнях для поглибленого вивчення, для розширення теоретичних уявлень читачів матеріал розташовується в іншій логічній послідовності – від загального до приватного.

Офіційні документи – це видання, опубліковані від імені державних або громадських організацій, відомств, установ і підприємств.

Серед офіційних видань особливе місце належить правовим документам, що регулюють життя держави і обов'язковим для виконання у всіх сферах його розвитку усіма соціальними структурами і інститутами, а також населенням країни.

На основі законів готуються окремі відповідні їх статтям підзаконні акти, серед яких значна роль належить наказам. Іншими найважливішими різновидами правових актів є постанови, розпорядження, положення, звернення, заяви, накази, роз'яснення, інструкції та інструктивні листи, вказівки, міжнародні договори.

Важливим різновидом офіційних документів є партійні документи – програми, статuti, маніфести, декларації і т. д. різних політичних партій та громадських організацій, що направляють і регулюють їх діяльність і обов'язкові для виконання в рамках даних суспільних структур.

На рівні окремої установи, організації, підприємства випускаються організаційно-розпорядчі документи. Вони містять правила, норми, положення, що встановлюють статус організації, її компетенцію, структуру, штатну чисельність і посадовий склад, функціональний зміст діяльності організації в цілому, її підрозділів і працівників, їх права, обов'язки, відповідальність.

До організаційно-розпорядчих документів відносяться статут організації, положення про організацію, положення про структурні підрозділи, колегіальних і дорадчих органах установи, регламенти колегіальних і дорадчих органів, апарату управління і керівництва, штатний розклад, накази, інструкції по окремих видах діяльності, посадові інструкції працівників, правила, пам'ятки.

Організаційно-розпорядчі документи містять положення, обов'язкові для виконання. Вони реалізують норми адміністративного права і є правовою основою діяльності установи [19].

6.3. Довідкові документи та стандарти

Нижче поданий матеріал подається відповідно до сформульованих О.Г.

Данильяном узагальнень щодо методології наукових досліджень [8], а також накопиченого автором цього посібнику досвіду з підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації.

Довідкові документи призначені для отримання коротких (але достатніх для тієї чи іншої мети) фактичних даних з певного питання. Довідкові документи акумулюють відомості щодо певної системи. З точки зору порядку розташування матеріалу всі довідкові документи поділяються на словники та довідники. Для словника характерний алфавітний спосіб розташування матеріалу, а для довідника – систематичний (тематичний). Основні вимоги, які до них пред'являються: повнота зібраного фактичного матеріалу, особлива конструкція, що дозволяє швидкий пошук необхідних даних. Мова довідкових документів відрізняється деякою сухістю, стислістю, викликаною необхідністю помістити великий фактичний матеріал в обмеженому обсязі.

Розрізняють такі групи довідкових документів: універсальні і галузеві енциклопедії – видання, що містять в узагальненому вигляді основні відомості з однієї або всіх галузях знань практичної діяльності, викладені у вигляді коротких статей, розташовані в алфавітному чи систематичному порядку; виробничо-технічні довідники – видання, що носять прикладний, практичний характер, мають систематичну структуру або побудовані за алфавітом заголовків статей; тлумачні словники – мовні словники, що роз'яснюють значення слів якої-небудь мови, що дають їх граматичну та стилістичну характеристику, приклади вживання та інші відомості; термінологічні словники видання, що містять терміни з певної області знання або теми та їх визначення; двомовні і багатомовні словники – словники, що містять перелік мовних одиниць з їхніми характеристиками або перекладом на іншу мову; нормативні довідники – видання, що містять комплекс норм, правил, вимог до об'єктів промислового виробництва; статистичні довідники – видання, що містять систематизований перелік статистичних матеріалів; біографічні довідники – видання, що містять відомості про життя та діяльність осіб; біобібліографічні довідники – видання, що містять біографічні відомості про певних осіб, списки їхніх праць та літератури, що висвітлює їхнє життя і діяльність; путівники – видання, що містять відомості про який-небудь географічний пункт або культурно-просвітницьку установу, які розташовані в зручному для огляду порядку; довідники, розраховані на окремі групи споживачів.

Навчальні документи обслуговують такі галузі суспільної практики, як освіта і виховання. До них відносяться ті видання, які за своїм змістом і викладом відповідають потребам в освіті і пристосовані для цілей навчання в різного типу навчальних закладах.

Текст навчальних документів, як правило, включає: основні теоретичні положення тієї чи іншої галузі знання і їх докази; необхідний фактичний матеріал, пояснювально-ілюстративний матеріал, практичні вказівки різного ступеня детальності і обґрунтованості, в залежність для мости від категорії

учнів.

Основними групами навчальних видань є підручники і навчальні посібники. Підручник – видання, що містить систематизований виклад навчальної дисципліни (її розділу, частини), відповідне навчальній програмі, і офіційно затверджене в якості даного виду видання. Навчальний посібник – видання, яке доповнює або частково (повністю) замінює підручник, офіційно затверджене в якості даного виду видання. Навчальний посібник викладає матеріал у методично обґрунтованій системі і послідовності, але на відміну від підручника воно не обов'язково відповідає програмі, часто висвітлюючи лише деякі теми або, навпаки, значно виходячи за її рамки. Особливий різновид навчальних видань – збірники задач (вправ). Вони не викладають курсу систематично, а служать засобом більш свідомого і міцного закріплення вже відомого знання учнями. У дану групу входять також: наочні посібники, зміст в яких передається в основному за допомогою зображення; хрестоматії – видання, що містять літературно-художні, історичні та інші твори чи уривки з них, що становлять об'єкт вивчення навчальної дисципліни; практикуми, містять практичні завдання і вправи, що сприяють засвоєнню пройденого; практичні керівництва, розраховані на самостійне оволодіння якими-небудь навичками.

Ряд навчальних документів призначений не тільки для здобувачів освіти, але і для викладачів. Перш за все, це навчальна програма – документ, що визначає зміст, обсяг, а також порядок вивчення і викладання якої-небудь навчальної дисципліни (її розділу, частини). Навчально-методичні посібники містять матеріали з методики викладання дисципліни (її розділу, частини) або методикою виховання.

Виробничі документи відрізняє суто прикладний характер змісту, для якого властиве поєднання інструктивно-нормативних і довідкових даних. Документи цього виду дуже різноманітні за складом, цільовим призначенням, сферами використання.

Основу цієї видової сукупності документів складають видання в допомогу оволодінню професією, професійного вдосконалення та обміну передовим досвідом, а також виробничо-практичні видання, що містять відомості з технології та організації виробництва. Ці видання, що роз'яснюють сутність виробничих процесів, містять опис принципів дії, пристрої, особливості обслуговування і ремонту машин та механізмів, а також виклад методів обробки сировини і виготовлення продукції.

Виділяється група документів, що регламентують виробничі процеси. Розроблений технологічний процес (виготовлення, обробки, збирання, контролю виробів, методів і прийомів) оформляється комплексом технологічних документів, які розкривають методи, засоби та порядок здійснення технологічного процесу в цілому.

До складу технологічної документації в повному обсязі входять

технологічні специфікації, маршрутні і операційні карти, карти ескізів і схем, карти розкрою матеріалів, технологічні інструкції, відомості стандартного устаткування, відомості нестандартного обладнання та відомості нормалізованого інструменту.

Вони містять опис технологічних процесів виготовлення і ремонту виробу, рекомендують поділ технологічного процесу на операції. Сюди ж примикає експлуатаційна документація, що регламентує режими експлуатації устаткування (порядок використання, техніку безпеки, контроль за процесом).

Ще одну групу виробничих документів становить документація на матеріальні ресурси, засоби праці і обладнання. Інвентаризація природних ресурсів здійснюється в так званих кадастрах (ведуться водний, вітрові, земельні кадастри). Сюди ж примикає документація на родовища корисних копалин.

У промисловості важливою формою документації на засоби праці та обладнання є паспорти, що дають характеристику заводів, цехів, окремих машин, устаткування та продукції, що випускається. Вони містять описи системи пристрою, принципу дії та перелік деталей машин, приладів, устаткування і мають характер припису з монтажу, зберігання, транспортування, експлуатації. Документація на обладнання носить характер креслярсько-конструкторських матеріалів. Важливою групою документів є типові будівельні проекти, відомості технічного оснащення.

Промислові каталоги – це переліки виробів, що випускаються промисловими підприємствами або продаються торговельними організаціями. Вони містять, як правило, технічні характеристики (розміри, продуктивність, споживана потужність і т. д.), виробу або групи виробів, зображення їх і вказівки по експлуатації. Промислові каталоги широко використовуються при виборі обладнання для підприємств, цехів, лабораторій, при перевірці технічних характеристик готової продукції, проектуванні і конструюванні зразків промислових виробів.

Промислові каталоги зазвичай не містять цін на промислові вироби. Ці відомості містяться у виданнях, що до них примикають, – у прейскурантах (прайс-листах), що представляють собою перелік пропонованих до продажу виробів, матеріалів і устаткування, а також побутових послуг із зазначенням цін. Їх відмінна риса – оперативність і недовговічність. Зі зміною цін прейскуранти замінюються новими.

Велику групу становлять так звані нормативно-виробничі видання. Ці видання, встановлюють норми і вимоги до виробів, технологічних процесів, системам управління. Вони мають обов'язковий чи рекомендаційний характер для регулювання виробничої діяльності в межах країни, конкретного відомства, галузі, окремого підприємства.

Перш за все, в цю групу входять стандарти. Стандартизація – це діяльність, спрямована на розробку і встановлення вимог, норм, правил, характеристик, як

обов'язкових для виконання, так і рекомендованих.

Мета стандартизації – досягнення оптимального ступеня впорядкування в тій або іншій області за допомогою широкого і багаторазового використання встановлених положень, вимог, норм.

Об'єктом стандартизації зазвичай називають продукцію, процес або послугу, для яких розробляють ті чи інші вимоги, характеристики, правила, параметри. Стандарт – це нормативний документ, затверджений визнаним органом, спрямований на досягнення оптимального ступеня упорядкування в певній галузі. У стандарті встановлюються для загального і багаторазового використання загальні принципи, правила, характеристики, що стосуються різних видів діяльності або їх результатів [8].

Нижче поданий матеріал подається відповідно до сформульованих Г.О. Бірною узагальнень щодо методології організації наукових досліджень [2], а також накопиченого автором цього посібнику досвіду з підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації.

Процес розробки стандарту включає п'ять стадій: стадія пропозиції, на якій збираються нові пропозиції про предмет розробки; підготовча стадія, результатом якої є випуск робочого проекту; стадія розгляду робочого проекту; стадія схвалення і доопрацювання робочого проекту; стадія опублікування.

Кожен стандарт переглядається принаймні раз на п'ять років, щоб встановити, чи підлягає він доопрацюванню, скасуванню або затвердженню для використання наступні п'ять років. Цей захід забезпечує постійне оновлення стандартів.

Стандарт може містити такі структурні елементи: титульний аркуш; передмова; зміст; введення; найменування; область застосування; нормативні посилання; визначення; позначення та скорочення; вимоги; додатки; бібліографічні дані.

Титульний аркуш, передмова, найменування та вимоги є обов'язковими елементами, всі інші – факультативні. Позначення державного стандарту складається з індексу (ДСТУ), реєстраційного номера і відокремлених тире двох останніх цифр року його затвердження.

В залежності від об'єкта стандартизації виділяються:

– основоположні стандарти, які розробляються з метою сприяння взаєморозумінню, технічній єдності та взаємозв'язку діяльності в різних галузях науки, техніки і виробництва. Цей вид документів встановлює такі організаційні принципи і положення, вимоги, правила і норми, які розглядаються як загальні для цих сфер і повинні сприяти виконанню цілей, загальних як для науки, так і для виробництва. У цілому вони забезпечують їх взаємодію при розробці, створенні та експлуатації продукту таким чином, щоб виконувалися вимоги щодо охорони навколишнього середовища, безпеки продукту чи процесу для життя, здоров'я та майна людини;

– стандарти на продукцію, які встановлюють вимоги або до конкретного

виду продукції, або до груп однорідної продукції;

– стандарти на роботи, які встановлюють вимоги до конкретних видів робіт, здійснюваним на різних стадіях життєвого циклу продукції: розробки, виробництва, експлуатації, зберігання, транспортування, ремонту, утилізації;

– стандарти на методи контролю (випробувань, вимірювань, аналізу), які рекомендують застосовувати методики, що найбільшою мірою забезпечують об'єктивність оцінки.

Наукові поняття позначаються спеціальними словами – термінами. Терміни складають основу наукової мови. Термін – це слово або стійке словосполучення, якому приписано певне наукове чи спеціальне поняття. Термін не називає поняття, як звичайне слово, а поняття приписується терміну, надається йому. Зміст поняття, позначеного терміном, може бути зрозуміле тільки через дефініцію – коротке логічне визначення, яке встановлює суттєві відмітні ознаки предмета або значення поняття, тобто зміст і межі.

Терміни повинні мати ряд особливостей: системністю – термін повинен бути завжди пов'язаний з іншими термінами даної предметної області; повинні мати свою дефініцію; моносемічністю – однозначністю тлумачення значення в межах однієї предметної галузі, однієї наукової дисципліни; відсутністю експресії та стилістичної нейтральністю.

Але терміносистема будь-якої науки відрізняється великим динамізмом. Спостерігається активний процес виникнення нових термінів. Йде їх кількісне нарощування. Відбувається радикальна перебудова понятійного апарату, яка пов'язана з висунуванням на перший план термінів, які займали раніше не настільки високі щаблі в ієрархії. Значення раніше маловикористовуваного і яке містить в собі незначний обсяг поняття може незмірно розширюватися у зв'язку зі зміною суспільних умов.

У терміносистему включається і аббревіатура термінів – слова, утворені з назв початкових літер чи початкових звуків слів, що входять у вихідне словосполучення, або з усічених частин слів. Останнім часом число аббревіатур значно зросло, що свідчить про розвиток терміносистеми.

У практиці терміновживання нерідкі випадки, коли термін отримує нове значення при збереженні старого. Полісемія терміна двояка. З одного боку, це відображає більш поглиблений погляд на предмет, з іншого – призводить до розмивання поняття і спотворення значення терміну.

Зустрічається і синонімія термінів – позначення одного і того ж поняття кількома термінами. Фахівці виділяють так звані хибно орієнтовані терміни – терміни, що суперечать сутності понять, що позначаються ними.

Терміносистема будь-якої науки отримує сильний вплив з боку суміжних наук. Потік термінологічних запозичень значно зростає, що цілком відповідає сучасній тенденції інтеграції наук. Взаємопроникнення термінів різних термінологічних систем – процес об'єктивний.

Термінологічні дослідження перетворилися на один з найважливіших

напрямів. У різних наукових текстах понятійний апарат має різну ступінь розробленості і є своєрідним показником рівня розвитку науки.

Відставання понятійного апарату – серйозна перешкода на шляху просування науки вперед.

Оскільки внутрішня форма слів, а значить, і терміна, проявляється, насамперед, у початковий період найменування речей та явищ, виникає природна необхідність аналізувати терміни з урахуванням їх генезису в історії. Термінологічний аналіз дозволяє розкрити сутність і смислове значення сучасних термінів шляхом дослідження історії їх виникнення та розвитку, розкрити взаємодію термінів, встановити місце кожного з них у понятійному апараті, виділити групи споріднених термінів.

Аналіз термінів складається з чотирьох взаємозалежних етапів.

Перший етап – цільове вивчення (у першому наближенні) термінів, які складають тематичну групу, що цікавить дослідника. Воно полягає в виявленні термінів і відповідних їм понять, виділення базового (ключового) терміна і термінів, підпорядкованих йому. Останні важливо показати в такому зв'язку, який склався в практиці їх використання. Вже на цьому початковому етапі з'являються окремі зауваження, припущення про неточність або нелогічності окремих термінів і їх визначень. Усі сумніви беруться на замітку. Для виявлення сучасних термінів і їх визначень використовують літературу по темі дослідження, різні термінологічні словники та довідники, рецензії, огляди, праці. Терміни виписуються на картках.

Другий етап передбачає етимологічний аналіз, мета якого – з'ясування первинного значення слова (або сполучення слів), що став терміном. Слово, на основі якого утворився термін, розглядається в мовному середовищі, що послужило його першоджерелом.

Третій етап – дослідження зміни термінів і відбиваних ними понять з моменту входження їх в терміносистему науки, тобто вивчення процесу формування, розвитку понять всередині науки.

Перетворившись в термін, слово стає частиною терміосистеми і всередині неї зазнає еволюцію разом з іншими термінами, відчуває їх вплив. Так само еволюціонує і зафіксоване в конкретному терміні поняття. Це означає, що вивчати термін потрібно у всіх його зв'язках і опосередкування з урахуванням законів розвитку всієї системи. Такий підхід носить назву контекстуального аналізу. Він вимагає від дослідника вміння визначати характер вживання терміна в текстах, написаних у різний час, усвідомлювати специфічне його значення в мові конкретного твору, звертати увагу на смислову та емоційну експресивність текстів.

На четвертому етапі дослідник знову повертається до своєї терміносистеми, уточнює її склад з врахуванням нових матеріалів, отриманих на попередніх етапах, дає чітке формулювання кожному поняттю.

Нормалізація терміносистеми вирішується за допомогою термінологічних

словників, які встановлюють строго однозначну систему понять і термінів і сприяють впорядкуванню термінології, забезпечення її стабільності.

Значний вплив на відбір термінів для вживання, їх формулювання і визначення надала стандартизація – якісно новий напрямок термінологічної роботи. За минулі десятиліття розроблені і діють кілька термінологічних стандартів, що включають терміни, обов'язкові для застосування в документації всіх видів, навчальної та довідкової літератури. Нормування терміносистеми спрямоване на досягнення єдності терміновживання в кожній конкретній області.

Контент-аналіз – метод кількісного вивчення змісту документа. Сутність цього методу полягає в підрахунку частоти зустрічаємості в тесті одиниць: знаків, комбінацій знаків, букв, слів, термінів, словосполучень, прізвищ окремих осіб. Після підрахунку виділені одиниці шикуються в порядку убування частоти їх використання у тексті, тобто формується тезаурус. Результати підрахунку дозволяють побачити те, що розсіяне в тексті і на перший погляд не видно.

Найбільш складний і відповідальний етап полягає в тому, що дослідник намічає ті смислові одиниці, наявність (або відсутність) яких цікавить його в досліджуваному тексті. Оскільки один і той же смисловий зміст може бути виражений за допомогою різних мовних засобів, то слідом за виділенням смислових одиниць дослідник повинен сформулювати їх конкретні емпіричні індикатори (показники), тобто формалізувати одиниці.

І, нарешті, вирішується питання про одиницю рахунку – нею може бути не тільки частота згадок, але і такі величини, як кількість рядків, відданих даній смисловій одиниці, або площа газетної шпальти. У підсумку всіх цих підготовчих процедур формується система чітких правил, тобто певний алгоритм, за допомогою якого і аналізується зміст розглянутого тексту.

Існує декілька різновидів контент-аналізів в залежності від мети дослідження і вибору показників. Наприклад, використовується семантичний контент-аналіз. Він орієнтований на виявлення сенсу тексту. В якості показників для підрахунку вибираються смислові одиниці, укладені в словах, словосполученнях і висловлюваннях. У літературознавстві використовується лінгвістичний контент-аналіз.

Кожен літературний текст характеризується своїми особливостями: довжиною абзаців і фраз, порядком слів у реченнях, словосполученнями які найбільш часто зустрічаються. Кожен показник може служити одиницею для підрахунку, статистична обробка яких дозволяє зробити обґрунтовані висновки: хто написав цей текст, до якого жанру він відноситься.

Будь-який автор може бути охарактеризований з цього боку, з точки зору довжини слів і пропозицій, улюблених словосполучень і стилістичних оборотів. У спірних випадках, коли авторство невідомо чи приписується відразу декільком особам, такий аналіз дозволяє довести приналежність тексту

конкретному автору, якщо результати контентаналізу збігаються з результатами аналізу інших текстів даної особи.

Існує категорія текстів, які називаються науковими. Для них пропонується свій контент-аналіз. У наукових текстах прийнято посилатися на того, у кого автор запозичив що-небудь (ідею, метод, факт), з якими він згоден або не згоден [2].

6.4. Організація експертизи наукових текстів

Нижче поданий матеріал подається відповідно до сформульованих І.В. Толоком узагальнень щодо методології проведення наукових досліджень [19], а також накопиченого автором цього посібнику досвіду з підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації.

Метод експертних оцінок застосовується в аналізі і рішенні погано формалізованих задач, в яких взаємозв'язки причин і наслідків не цілком ясні, а значення і якість параметрів, що цікавлять дослідника не піддаються безпосередньому виміру. Крім того, експертні оцінки і взагалі експертиза незамінні в задачах прогнозування, вирішення яких звичайно спирається на зразкові, оціночні дані.

Організація експертизи передбачає здійснення наступних основних етапів: відбір фахівців на роль експертів; розробка анкети, що нормалізує процедуру оцінки і полегшує подальшу обробку результатів; проведення колективного опитування та узгодження отриманих результатів.

Експертиза спирається на залучення висококваліфікованих фахівців з проблем, викладених у текстах документів. Підставою для визнання тих чи інших матеріалів цінними є уявлення експертів про корисність документів у науково-практичній діяльності. У якості бази для порівняння, тобто еталонів оцінки, виступають професійні знання, кругозір експертів, їх уявлення про шляхи розвитку певних галузей і напрямів науки і техніки.

Центральне поняття в експертних оцінках – це експертиза, тобто власне процес опитування експертів, збір і первинний аналіз експертної інформації. Є пряма експертиза, при якій питання, що цікавлять задаються експертам безпосередньо, і непряма, при якій відповіді на такі питання визначаються в результаті обробки інших відповідей.

В експертній оцінці можна виділити індивідуальну та колективну експертизу. У першому випадку еталоном оцінки виступають досвід, знання, кругозір і інтуїція досвідченого конкретного експерта. Приклад подібних оцінок – активно застосовуване в редакційно-видавничій практиці рецензування рукописів. Коли еталоном оцінки виступають колективні знання, досвід спеціально підібраної групи експертів, можна говорити про колективну експертну оцінку.

Представляється правомірним виділити також методи експертизи, підставами оцінок в яких виступає потенційна корисність, а еталоном –

професійні знання, досвід та інтуїція суб'єктів оцінки, і методи експертизи, підставами оцінок в яких виступає встановлена корисність, а еталоном – спеціально створювані шкали і ранжовані переліки ознак, що вказують на значимість документів (тип, вид документа, його обсяг, тираж).

Встановлення потенційної корисності потребує залучення в ролі суб'єктів оцінки осіб, що володіють відповідними знаннями та досвідом, тобто висококваліфікованих фахівців, що спеціалізуються в даній області (їх прийнято називати експертами).

Вимоги до експертів: вони повинні володіти необхідним запасом професійних знань; бути здатними вирішувати нові завдання; усвідомлювати очевидні проблеми і передбачати майбутнє розглянутих об'єктів або явищ; вміти протиставляти упередженням власну думку, бачити проблему з різних точок зору; мати досвід проведення експертизи.

Але для того, щоб результати оцінки та порівняння умов у всіх випадках були досить обґрунтованими і надійними, досвіду та інтуїції окремих експертів недостатньо, потрібна стандартна методика аналізу та оцінки.

Створення такої методики базується: на виборі з безлічі існуючих і можливих характеристик найбільшої кількості найважливіших, найбільш інформативних; на визначенні порівняльної вагомості, значущості обраних характеристик, їх ранжуванні за ступенем впливу на процеси і результати.

Використовуючи запитання анкет, експерти визначають властивості інформації, що міститься в документах – новизну, повноту, актуальність, достовірність. Крім цього, експертиза здійснюється на основі загальних критеріїв оцінки походження, змісту, зовнішніх особливостей документа.

Критеріями оцінки змісту можна назвати значимість подій, явищ, предметів і фактів, розкритих в документах; значення зафіксованої в них інформації, її повторюваність в інших документах; цільове призначення, різновиди конкретного документа.

До критеріїв оцінки зовнішніх особливостей документа відносяться особливості передачі тексту, матеріальної основи носія інформації, його фізичного стану, способу передачі інформації.

Крім того, для кожної групи документів існують і власні специфічні критерії їх оцінки: значимість інформації для розвитку науки, техніки, виробництва, новизна поставлених завдань і запропонованих рішень, пріоритетність авторства, економічна ефективність, соціальна значущість, комплектність і повнота викладу.

Бібліографічний метод вивчення документів.

До методів, націлених на вивчення кількісної сукупності документів, відносяться бібліографічний і наукометричний методи. Сукупність документів прийнято вивчати в статиці і динаміці. При вивченні документів в статиці виникає поняття – масив документів, при вивченні в динаміці говорять про потік.

Масив документів – це певний незмінний в часі безліч об'єктів – документів. Масив характеризується кількістю, яка виражається одиницею видань, публікацій, одиницею зберігання. Масиви утворюють фонди бібліотек, архівів, книжкових зібрань. При дослідженні масивів властивості документів, його складових, вивчають як стабільні, що встановилися на даний момент.

Потік документів – змінюване в часі безліч об'єктів, що перебувають у русі, динаміці. Потік характеризується інтенсивністю, котра виражається кількістю одиниць видань, публікацій в одиницю часу (місяць, рік).

Якщо масиви – це реальність, то потік існує тільки в уяві дослідника, так як зібрати рухомі документи і візуально їх охарактеризувати неможливо. Тому змодельовати потік документів, уявити його в візуально сприйнятній формі дає можливість тільки бібліографічний метод.

Бібліографічний метод вивчення документів полягає в їх описі за стандартною методикою, характеристиці змісту у вигляді анотації або реферату, тобто в створенні бібліографічної інформації, а також в її угрупованні за різними ознаками і оформленні у вигляді бібліографічного посібника. Бібліографічна інформація, взята в сукупності, дзеркально відображає документальні потоки та масиви, несе в собі їхні якісні особливості, служить моделлю процесів, що відбуваються в них, робить зримими приховані тенденції.

Цей метод вивчення документів має широке застосування в суспільстві. На його основі здійснюється державна реєстрація і ведеться статистика творів друку, розробляються численні документально-інформаційні пошукові масиви. Будь-яке наукове дослідження починається з аналізу потоку документів з досліджуваної теми та завершується складанням бібліографічного списку.

Бібліографічний метод включає в себе якісний відбір документів, припускаючи формулювання відповідних критеріїв, орієнтацію на запити, інтереси і смаки потенційного споживача.

Способи угруповання бібліографічної інформації, вибудовують її в різній послідовності (систематичній, тематичній, логічній, хронологічній, алфавітній, мовній), дозволяють по-різному охарактеризувати досліджуваний потік або масив, висунувши на перший план ту чи іншу ознаку, визначивши місце кожного документа.

Встановивши місце окремих документів у потоці, виявилось можливим судити про їх актуальність, новизну, достовірність та повноту зафіксованої інформації, оперативності її відображення в текстових повідомленнях.

Бібліографічному моделюванню піддаються як потоки, так і масиви документів. В останньому випадку бібліографічною моделлю масивів можна вважати каталоги і картотеки, що відображають фонди бібліотек, архівів та інших великих зібрань творів друку. Вони служать засобом орієнтації в фондах, вказуючи на місце кожного документа.

Але найбільшою мірою наукомістким виявилось бібліографічне

моделювання потоків документів. Дослідження бібліографічних моделей потоків по різних галузях знань дозволяє виявити принципово нове знання, що і лягло в основу наукометричного методу [19].

6.5. Інформаційні та бібліографічні джерела інформації

Нижче поданий матеріал подається відповідно до сформульованих Г.О. Біртою узагальнень щодо методології організації наукових досліджень [2], а також накопиченого автором цього посібнику досвіду з підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації.

Інформаційні ресурси – це сукупність даних, організованих для ефективного отримання достовірної інформації. Бібліотечно-бібліографічні ресурси – це інформаційний, матеріально-технічний та кадровий потенціал, яким володіють бібліотеки для здійснення своїх функцій.

У найзагальніших рисах інформаційно-бібліографічні ресурси – це сукупність різноманітних джерел інформації про документи, факти та інше, які використовуються для задоволення потреб суспільства та окремих його членів (споживачів інформації).

Важливою складовою цих ресурсів є інформаційна продукція, яка включає документи, інформаційні масиви, бази даних та інформаційні послуги, створені в результаті функціонування інформаційних систем. Інакше кажучи, інформаційна продукція – це результат діяльності певної інформаційної системи (наприклад, інформаційного центру, призначеного спеціально для зберігання, обробки, пошуку, розповсюдження і надання інформації всім, хто її потребує).

Бібліографічна продукція – це різновид інформаційної продукції з бібліографічною інформацією, тобто з бібліографічними записами документів.

Поняття бібліографічна продукція – узагальнююче. Бібліографічна продукція – це документально зафіксована бібліографічна інформація, що є одночасно і результатом процесів її підготовки, і засобом обслуговування споживачів (читачів).

Під поняттям бібліографічна продукція йдеться насамперед про бібліографічні посібники, кожне з яких представляє собою впорядковану безліч бібліографічних записів (документів).

Так як потреби в бібліографічній інформації і у суспільства в цілому, і в окремих його громадян різноманітні і визначаються безліччю факторів, то це враховують бібліотечні та інформаційні центри, що займаються підготовкою (виробництвом) бібліографічних посібників. В результаті створюються бібліографічні посібники, що розрізняються формою подання (традиційні та електронні), методичними особливостями і структурою, цільовим призначенням, змістом та іншими якостями.

Традиційні (друковані) бібліографічні посібники.

Базовими типами бібліографічних посібників є бібліографічний покажчик,

бібліографічний список і бібліографічний огляд.

Бібліографічний покажчик – це бібліографічний посібник значного обсягу зі складною структурою і науково-довідковим апаратом. Він відображає документи та інші матеріали, що розкривають або вузьку, конкретну тему (проблему), або широку, багатоаспектну, а в ряді випадків – навіть галузь знання або галузь науки.

Це і обумовлює складність його структури (наявність розділів, підрозділів), впливає на угруповання бібліографічних записів і порядок їх розташування в середині кожного ділення. Бібліографічні покажчики в більшості своїй мають науково-довідковий (довідково-пошуковий) апарат, основними елементами якого є передмова, зміст і допоміжні покажчики. Останні відображають відомості про документи в іншому аспекті з відсилання до відповідних бібліографічних записів.

Бібліографічний список – це бібліографічний посібник з простою структурою. Такий посібник включає бібліографічні записи на матеріалах по вузькій темі або питанню, воно невелике за обсягом і нескладне по структурі і тому не має довідково-пошукового апарату. Одним з варіантів бібліографічного списку є пам'ятка читачеві.

Бібліографічний огляд – це бібліографічний посібник, що являє собою чітку розповідь. У бібліографічних оглядах характеристика творів доповнюється необхідними поясненнями і фактичними відомостями. Цільове і читацьке призначення, зміст теми та інші особливості визначають кількість творів, про яких дається інформація в огляді, його структуру.

Обов'язковими елементами бібліографічного огляду є вступна частина, аналітична частина та висновки (заклучна частина). Варіантами бібліографічних оглядів можуть бути бесіди і розповіді про книги, мета яких – зацікавити певні групи читачів, допомогти у виборі найбільш цікавої і доступної літератури з актуальних тем і питань, творів письменників (вітчизняних і зарубіжних).

Переходячи від простого до складного, від конкретних питань до більш загальних, читач отримує певний обсяг знань.

У деяких бібліографічних посібниках поєднуються елементи різних типів. Такими є, наприклад, методичні рекомендації, адресовані в першу чергу працівникам публічних бібліотек.

Види бібліографічних посібників. Головна ознака, що враховується при підготовці бібліографічних посібників в різних центрах, це їх суспільне призначення (мета, з якою вони створюються і будуть використовуватися). За цією ознакою розрізняють посібники національної бібліографії, в тому числі державні бібліографічні покажчики (вони виключно важливі для суспільства в цілому), спеціальні бібліографічні посібники – науково-допоміжні, професійно-виробничі, рекомендаційні (вони необхідні науковцям, фахівцям-практикам, іншим групам читачів у навчальній діяльності, для розвитку пізнавальних

інтересів і здібностей), видавничі та книготорговельні бібліографічні посібники (інформують про наміченої до випуску або вийшла з друку продукції видавництва, про асортимент наявної в продажу літератури).

Залежно від змісту відбиваних документів створюються такі види бібліографічних посібників, як: універсальні; багатогалузеві; тематичні; персональні; країнознавчі; краєзнавчі.

Універсальні посібники відображають документи по всіх галузях знання і областям практичної діяльності, в тому числі і художню літературу, а багатогалузеві – документи по кількох областях знання. Галузеві посібники включають бібліографічні записи документів по одній галузі знання (галузі науки, практичної діяльності).

Тематичні посібники інформують про документи з певної теми, а персональні – про літературу. Краєзнавчо-бібліографічний посібник відображає документи про одну чи декількох країнах, а краєзнавче – про яку-небудь місцевість в країні (наприклад, місто).

Велике значення має не тільки інформація про новинки, але і відомості про документи, які видані у минулі роки (за певний проміжок часу – кілька років, десятиліть, а іноді і століть).

Крім того, необхідна інформація також і про видання, які намічені до випуску. Тому при підготовці бібліографічних посібників враховується і хронологічна ознака, за якою розрізняють поточні, ретроспективні і перспективні бібліографічні посібники.

Бібліографічні посібники можуть відображати документи з різною повнотою: реєстраційні – з максимальною повнотою, а вибірккові – з урахуванням якогось критерію.

Кожен бібліографічний посібник – це впорядкована множина бібліографічних записів. Упорядкованість досягається завдяки застосуванню відповідного виду бібліографічного угруповання, у зв'язку з чим створюються різні види бібліографічних посібників: алфавітні, хронологічні, систематичні та інші. Пояснення тут вимагають насамперед систематичні бібліографічні посібники, в яких бібліографічні записи групуються в логічній системі на основі прийнятої схеми класифікації (ББК, УДК та ін.)

Склад елементів бібліографічних записів в бібліографічних посібниках може бути різним: в одних вони обмежуються заголовком і бібліографічним описом, в інших додатково наводяться анотації, а в реферативних всі або більшість бібліографічних записів супроводжуються рефератами первинних документів.

Будь-який бібліографічний посібник можна розглядати в різних аспектах і відповідно відносити до тих чи інших видів. При цьому важливо навчитися розглядати різні ознаки бібліографічних посібників не ізольовано, а в їх взаємозв'язку.

Бібліографічні посібники можуть мати самостійну видавничополіграфічну

форму, а можуть бути складовою частиною якогось небібліографічного видання (книги, журналу, газети) або служити додатком до нього.

Бібліографічні посібники можуть бути неперіодичними, разовими виданнями (у вигляді книг і брошур, листівок і буклетів, однотомних і багатотомних видань, серій) і періодичними (у вигляді щотижневих, щомісячних, щоквартальних, піврічних видань: газет, журналів, періодичних збірників бібліографічного змісту). Багато з них є підписними виданнями.

Бібліографічні видання в картковій формі – це друковані картки на книги, статті з газет і журналів, рецензії, які використовуються в бібліотеках для організації традиційних каталогів та картотек.

Друкована картка на книгу містить бібліографічний запис, що включає заголовок, бібліографічний опис, предметну рубрику, класифікаційні індекси, авторський знак, а також відомості спеціального (службового) характеру – порядковий номер картки в комплекті, інвентарний і реєстраційний номери.

Друкована картка на статтю містить аналітичний бібліографічний опис, предметну рубрику, класифікаційний індекс, спеціальні відомості, з яких дуже важливим є зазначення дати підготовки картки до випуску.

Друковані картки на рецензії містять об'єднані бібліографічні записи – на твори, що рецензуються і на присвячені їм рецензії, опубліковані в газетах і журналах. Бібліографічні публікації – це несамотійні форми бібліографічних посібників: бібліографічні списки, покажчики та огляди. Будучи складовою частиною інших видань, вони, як правило, мають те ж цільове і читацьке призначення та відображають ту ж тематику, що й видання, в якому вони публікуються [2].

6.6. Техніка роботи зі спеціальною літературою

Нижче поданий матеріал подається відповідно до сформульованих Г.О. Біртою узагальнень щодо методології організації наукових досліджень [2], а також накопиченого автором цього посібнику досвіду з підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації.

Наукові дослідження базуються на досягненнях науки, тому не випадково кожна стаття, брошура, книга включає в себе посилання на попередні дослідження.

Доповідь, реферат, курсова (дипломна) робота мають бути пов'язані з інформаційними матеріалами і містити огляд літератури за тематикою дослідження, а це вимагає від дослідника наполегливої праці з науковою літературою.

Уміти працювати з книгою – це означає швидко розбиратися в її структурі, правильно оцінювати і фіксувати в зручній формі все, що здається цікавим і потрібним для виконання наукового дослідження.

Вважається, що вивчення літератури з обраної теми слід починати із загальних робіт, щоб мати уявлення щодо основних питань, близьких до теми

дослідження, а потім вести пошук нових видань спеціальної літератури.

При чому на першому етапі слід охопити якомога більше джерел, а потім поступово «відсіювати» зайві видання. Однак продуктивнішою є методика, за якою від самого початку роботи свідомо обмежується коло джерел, а вивчення починається саме з тих, що мають безпосереднє відношення до теми наукового дослідження. Як показує досвід, надмірне коло джерел інформації на довгий час гальмує вирішення конкретної наукової проблеми.

Особливо важлива власна організація роботи, яка повинна відповідати головній ідеї наукової організації праці – максимальний ефект при мінімальній витраті часу. Це означає, що в будь-якій роботі необхідно відпрацювати такі методи, які б дозволили виконати то й же обсяг робіт за більш короткий відрізок часу. Навчитися раціональному використанню свого бюджету часу однаково важливо і студенту, і науковому досліднику.

Рекомендаційно можна зорієнтуватись на наступне: перед початком роботи потрібно зосередити увагу на предметні вивчення. Для цього пропонується відволікатися від усіх поточних турбот і переключитися на зміст і мету виконуваної роботи. Зосередженню уваги сприяє наведення порядку на своєму робочому місці.

Після цього потрібно зразу ж дати увазі інтенсивне навантаження, звичка до довгого розкачування на початку роботи є шкідливою.

У процесі заняття рекомендується рішуче відкрити всі побічні думки та асоціації, думати лише про роботу. При цьому поступово створюються сприятливі умови для зосередження.

Етапи вивчення наукових джерел інформації можна поділити на: загальне ознайомлення з вирішенням наукової проблеми; побіжний перегляд відібраної літератури і систематизація її відповідно до змісту роботи і черговості вивчення, опрацювання; читання за послідовністю розміщення матеріалу; вибіркоче читання окремих частин; виписування потрібного матеріалу для формування тексту науково-дослідної роботи; критичне оцінювання записаного, редагування і чистовий запис як фрагмент тексту наукової роботи (статті, монографії, курсової (дипломної) роботи, дисертації тощо).

Можлива дещо інша методика опрацювання літературних джерел. Аркуш паперу ділять пополам вертикальною рисою. З лівої сторони записують зміст прочитаного, а з правої – свої зауваження з виділенням особливо значущих визначень, формулювань. Слід указувати не лише бібліографічний опис джерел, а й шифри предметних рубрик, які відповідають розділу наукової роботи; не випадково завжди говориться про необхідність читання «з олівцем у руках». Ведення записів при читанні літератури є обов'язковим, воно сприяє кращому засвоєнню прочитаного. Головне – зафіксувати уявлення про дане джерело інформації і по можливості передбачати майбутню потребу в даних, які містяться в книзі і в межах розумного взяти із неї все, що може знадобитися в подальшій роботі.

Існують практичні прийоми, які спрямовані на те, щоб записи в процесі читання відбирали найменше часу і щоб потім ними можна було легко скористатися. Якщо книга особиста, то записи можна робити прямо на полях, маючи при цьому свою систему умовних позначок.

Зазвичай застосовують три групи знаків: знаки окремих висловів у тексті (підкреслення, знаки оклику); знаки нерозуміння, заперечення – хвилясте підкреслення, запитальні знаки, слова: для чого? Як? Звідки це? Або посилання на іншу сторінку тексту? – знаки доповнення – для фіксування додаткової інформації, пропозицій читача (пунктирна лінія, записи типу: «див. також»).

Якщо ж книга чужа чи бібліотечна, безумовно, робити в ній якісь позначки є ознакою відсутності культури. Тут потрібно використовувати записи в робочих зошитах, а краще - на окремих аркушах чи картках.

Зазвичай виписують лише найбільш суттєве для даної книги чи статті і те, що викликає певну професійну цікавість та особистий інтерес.

У процесі опрацювання джерел слід відбирати лише наукові факти. Науковий факт – це елемент, який лежить в основі наукового пізнання, відображає об'єктивні властивості процесів та явищ: новизну, точність та об'єктивність і достовірність. Слід відбирати найавторитетніші джерела, що містять останні дані, точно вказувати, звідки взято матеріал.

Особливою формою фактичного матеріалу є цитати – це дослідний уривок твору, чийсь вислів, що органічно вписується в текст наукової роботи як підтвердження чи заперечення певної думки. Тут потрібна особлива старанність, бо будь-яка недбалість у виписках даних повертається втратою додаткового часу на уточнення думки автора. Часто буває так, що окремі думки передаються своїми словами без дослівного виписування цитат.

Виходячи з їх змісту, автор здійснює аналіз і синтез, будує систему обґрунтованих доказів.

Цитати використовуються і для підтвердження окремих суджень, які висловлює дослідник. При цитуванні джерел слід дотримуватись правил:

– текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;

– цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручення думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

– кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело, ставиться порядковий номер за переліком літературних джерел з виділенням у квадратних дужках;

- при непрямому цитуванні (переказі думки), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, конкретним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело;
- цитати мають органічно «вписуватись» в контекст наукової роботи.

Досить складною роботою при виконанні наукового дослідження огляд літератури з проблем. Щоб уникнути примітивності і помилок в аналізі літератури слід уважно систематизувати погляди вчених в такому порядку: сутність даного явища, процесу (позиція декількох авторів збігається в такому-то аспекті); що становить зміст даного процесу чи явища (його компоненти, ланцюги, стадії, етапи розвитку); погляди вчених з приводу шляхів вирішення даної проблеми на практиці (хто і що пропонує); які труднощі, виявлені в попередніх дослідженнях, трапляються в практиці; які чинники, умови ефективного розвитку процесу чи явища в даній галузі виділені вченими.

Огляд джерел дає змогу визначити новий напрям наукового дослідження, його значення для розвитку науки і практики, актуальність теми.

Огляд літературних джерел дає можливість виявити професійну компетентність дослідника, його особистий внесок у розробку теми порівняно з уже відомими дослідженнями. Вивчення літератури здійснюється не для запозичення матеріалу, а для обдумування знайденої інформації і вироблення власної концепції, що може стати самостійною публікацією автора [2].

6.7. Електронний пошук наукової інформації

Нижче поданий матеріал подається відповідно до сформульованих С.О. Гладким узагальнень щодо методології організації наукових досліджень [6], а також накопиченого автором цього посібнику досвіду з підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації.

В мережі Інтернет існує величезна кількість інформації, більша частина якої організована невпорядковано та розподілена між багатьма сайтами. Значна кількість організацій (в тому числі й офіційних) розташовує нормативну інформацію на власних сайтах. Тому для ефективного пошуку інформації в мережі Інтернет існують спеціальні сайти, які називають пошуковими системами. Вони використовують пошукових роботів для збору інформації з сайтів та подальшої ефективної обробки за системою, аналогічною до побудови індексу цитування наукової літератури. На даний час основними пошуковими системами є <http://www.google.com>

Перевагами пошукової системи Google вважають точність пошуку визначених фраз, великий обсяг проіндексованої інформації (декілька мільярдів проіндексованих сторінок), можливість перекладу запитів користувача на іншу мову за допомогою супровідного сервісу <http://translate.google.com/>. Під час пошуку можна налаштувати додаткові базові фільтри, наприклад: «Сторінки українською мовою».

Пошук наукової інформації в мережі – трудомісткий і складний процес.

Проблема початківців – відсутність навичок диференціації авторитетних і неавторитетних джерел.

Авторитетними джерелами для наукової роботи є праці вчених, монографії, статті. Такі джерела завжди мають вказівку на автора та видання (бібліографічний опис або зазначені назва збірки, номер, сторінки).

До неавторитетних джерел відносимо: реферати, курсові, дипломні, публіцистичні статті, матеріали, у яких не зазначений автор та вихідні дані.

Щоб оволодіти методами пошуку інформації доцільно:

1. Використовувати різні системи пошуку інформації (Google, META, Yahoo! та інші). Перевагу можна надавати Google, а також спеціальним системам пошуку наукової інформації Google Академія – <http://scholar.google.com.ua/> Пошукові системи наукової інформації: BASE: Bielefeld Academic Search Engine – одна з найбільших у світі пошукових систем, спеціалізованих на пошуку наукових документів відкритого доступу в Інтернеті. Оператором BASE є бібліотека університету Білефельд (Німеччина). BASE збирає, нормалізує та індексує дані серверів репозитаріїв за допомогою «Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting» (OAI-PMH). На додаток до метаданих OAI, BASE індексує вибрані веб-сайти і локальні дані бібліотек. Усе це разом можна шукати через один інтерфейс. Google Scholar – система, орієнтована на пошук наукової літератури за різними галузями знань та різними джерелами. OAIster – зведений каталог мільйонів записів, що надає відкритий доступ до цифрових ресурсів. OAIster «збирає» описову інформацію (метадані) з колекції відкритого доступу по всьому світу, використовуючи OAI-PMH (the Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting). Сьогодні OAIster включає в себе більше 25 137 мільйонів записів, представляє цифрові ресурси від більш ніж 1157 учасників.

SCImago Journal & Country Rank – аналітичний портал, на якому представлені наукові показники по журналах та країнах. Аналіз базується на інформації, що міститься в базі даних Scopus® (Elsevier B.V.).

WorldWideScience.org – глобальна наукова пошукова система, яка здійснює пошук інформації по національних та міжнародних наукових базах даних та порталах.

Під час пошуку потрібно формулювати запити на основі ключових слів, проглядати значну кількість матеріалів, не обмежуватися першими у списку вибірки. Слід ураховувати, що найпопулярнішими в мережі є реферати, а наукові статті із збірників можна знайти, якщо ретельно шукати (витратити час).

2. Слід навчитися користуватися інтернет-каталогами. Робота з ними також вимагає вправності, але якщо правильно сформулювати запит, то можна укласти пристойний список джерел. Далі, знаючи вже імена дослідників та назви їх праць, можна звертатися у бібліотеки, шукати якщо не самі книги, то цитати з них у працях інших авторів. Окрім того, можна замовити відповідну

літературу у сканованому вигляді (таку послугу надає Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського).

3. Доцільно попрацювати зі збірками наукових праць в мережі Інтернет. Для цього обираються збірки певного напрямку, вивчається їх зміст, обираються статті, що є близькими до теми дослідження.

4. Можна опрацювати збірки наукових праць в електронній бібліотеці НТУ «ХП».

Головні бібліотечно-бібліографічні ресурси науково-юридичних досліджень: 1) Верховна Рада України : Парламентські ЗМІ. – Режим доступу: https://www.rada.gov.ua/newscenter#press_review 2) Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>; 3) Національна парламентська бібліотека України – Режим доступу до електронних ресурсів : [https://vue.gov.ua/Національна парламентська бібліотека України](https://vue.gov.ua/Національна_парламентська_бібліотека_України) 4) Репозитарій НТУ «ХП»: вебсайт. – Режим доступу : <http://repository.kpi.kharkov.ua> [6]

Контрольні запитання для самоконтролю за темою 6

1. Розкрийте зміст основних підходів до формулювання категорії «документ». В чому саме конкретизуються загальні і спеціальні функції документів?

2. Які різновиди документів ви знаєте? Надайте загальну характеристику кожному з різновидів наукових документів.

3. Для чого використовуються довідкові документи? Які різновиди довідкових документів існують? Визначте місце та роль довідкових документів у забезпеченні наукової діяльності.

4. Для чого використовуються навчальні документи? Які різновиди навчальних документів існують? Визначте місце та роль навчальних документів у забезпеченні наукової діяльності здобувача вищої освіти.

5. Які різновиди нормативно-правових документів існують? Визначте місце та роль нормативно-правових документів у забезпеченні наукової діяльності.

6. Які різновиди стандартів Ви знаєте? Визначте місце та роль стандартів у забезпеченні наукової діяльності вченого.

7. Що таке терміносистема та для чого саме вона використовується? Розкрийте зміст основних етапів аналізу термінів

8. Що таке контент-аналіз та для чого його використовують у дослідженні? Надайте характеристику кожному з різновидів контент-аналізу

9. Розкрийте зміст методу експертних оцінок та поясніть особливості його використання у межах наукового дослідження.

10. З якою метою проводиться експертиза наукового дослідження та які вимоги висуваються до експертів? За якими критеріями може бути проведена експертиза процесу та результатів наукового дослідження.

11. Розкрийте зміст бібліографічного методу та пояснить особливості його використання у науковому дослідженні

12. Які інформаційні ресурси є найбільш доступними для використання дослідником під час проведення наукового пошуку? Оцініть потенціали кожного з різновидів інформаційних ресурсів для забезпечення наукового дослідження.

13. Що таке бібліографічна продукція та чим саме вона може бути корисною досліднику під час проведення наукового пошуку? Які різновиди бібліографічної продукції мають найбільший потенціал для забезпечення наукового дослідження?

14. Розкрийте зміст етапів техніки роботи зі спеціальною літературою. Яких правил слід дотримуватись при цитуванні думок інших дослідників?

15. Які вимоги висуваються до огляду літературних джерел?

16. Розкрийте особливості використання потенціалів електронного пошуку наукової інформації? Які потенціали має Google Scholar (Google Академія) для організації та проведення наукового дослідження?

17. Оцініть потенціали відомих вам електронних пошукових систем для інформаційного забезпечення наукового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнов В.Х. Методологія соціально-економічного пізнання: навч. посібник / В.Х. Арутюнов, В.М. Мішин, В.М. Свінціцький. – К.: КНЕУ, 2005. – 353 с.
2. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. / Г. О. Бірта, Ю.Г. Бургу – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 142 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
4. Всеукраїнський форум «Україна 30. Освіта і наука»: популяризація науки як основа розвитку суспільства [електронний ресурс] / Новини від 31.05.2021 // Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/vseukrayinskij-forum-ukrayina-30-osvita-i-nauka-populyarizaciya-nauki-yak-osnova-rozvitku-suspilstva>
5. Галян О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч.-метод. видання. / О.В. Галян. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. – 26 с.
6. Гладкий С.О. Основи наукових досліджень навчально-методичний посібник для самостійного вивчення навчальної дисципліни підготовки бакалавра спеціальності 081 «Право» [електронний ресурс] / Кафедра правознавства // Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». – Режим доступу: http://www.pravo.puet.edu.ua/files/lic2016bac/ond_03.pdf
7. Гуторов О.І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник / О.І. Гуторов; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва – Х.: ХНАУ, 2017. – 272 с.
8. Данильян О.Г. Методологія наукових досліджень: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. – Харків: Право, 2019. – 368 с.
9. Дворецька Г.В. Соціологія праці: навч. посібник / Г.В. Дворецька. – К.: КНЕУ, 2001. – 244 с.
10. Зайченко І.В. Педагогіка: підручник / І.В. Зайченко. – К.: Видавництво Ліра-К, 2016. – 608 с.
11. Зайчук О.В. Теорія держави та права. Академічний курс: підручник / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – Київ: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
12. Іванюта П.В. Методологія державного управління національної економіки / П.В. Іванюта // Економіка та держава. – 2010. – № 8. – С. 100-102.
13. Конверський А.Є. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студ.; за ред. А.Є. Конверського. К.: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
14. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. – 206 с.
15. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових

досліджень: Курс лекцій. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 124 с.

16. Медвідь В.Ю. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навч. посіб. / В.Ю. Медвідь, Ю.І. Данько, І.І. Коблянська– Суми: СНАУ, 2020. 220 с.

17. Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С.Е. Важинський, Т.І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. – 260 с.

18. Методологія наукових досліджень. Тексти лекцій для студентів галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 051 – Економіка, освітньої програми “Економіка довкілля та природних ресурсів” денної форми навчання / Укладачі: Дерій Ж.В., Зосименко Т.І. – Чернігів: ЧНТУ, 2018. – 113 с.

19. Методологія проведення наукових досліджень у військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти: навчальний посібник / (Толок І.В., Прохоров О.А., Рижиков В.С. та ін.); за загальною редакцією І.В.Толока. – К.: ВІКНУ, 2019. – 301 с.

20. Методологія та організація наукових досліджень (галузі знань: 05 – соціальні та поведінкові науки, 07 – управління та адміністрування): навч. посіб. / Л. Г. Липич, С. М. Бортнік, І. Г. Волинець та ін. ; за заг. ред. Л. Г. Липич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 220 с.

21. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін. ; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). – К. : ВПЦ "Київський університет", 2018. – 607 с.

22. Методологія та організація наукових досліджень: конспект лекцій / укладач: д-р техн. наук, проф. О. М. Коробочка – Дніпродзержинськ : Вид-во ДДТУ, 2015. – 99 с.

23. Мороз С.А. Забезпечення якості вищої освіти: механізми управління та практика їх використання: монографія / С. А. Мороз – Харків: НУЦЗУ, Львів: Видавництво ПП «Новий Світ-2000», 2022. – 438 с.

24. Мороз С.А. Механізми публічного управління у сфері забезпечення якості вищої освіти в Україні: дис. ...доктора наук з держ. упр.: 25.00.02 / Мороз Світлана Анатоліївна. – Миколаїв, 2023. – 534 с.

25. Основи методології та організації наукових досліджень: уавч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.

26. Основи наукових досліджень у соціальній роботі: уавч. посіб. / М.М. Букач, Т.С. Попова, Н.В. Клименюк; за ред. М.М. Букача. – Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 284 с.

27. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / (Н.В. Гнаевич, Т.В. Гончарук, М. І. Гурик та ін.); за заг. ред. Т. В. Гончарук. – Тернопіль, 2014. – 272 с.

28. Отич О.М. «Три кити» науки: наукове пізнання – наукове дослідження

- наукове знання / О. Отич // Післядипломна освіта в Україні. – 2016. – №2. – С. 3–10.
29. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; За ред. З. Н. Курлянд. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 495 с.
30. Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [електронний ресурс] / Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 // Верховна Рада України. Законодавство. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п#Text>
31. Петренко Л. М. Теорія і методика розвитку інформаційно-аналітичної компетентності керівників професійно-технічних навчальних закладів: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Петренко Лариса Михайлівна; Нац. акад. пед. наук; Ін-т проф.-техн. освіти. – К., 2014. – 409 с.
32. Петрук О.М. Обґрунтування синергетичного підходу у дослідженні фінансового контролю / О.М. Петрук, Н.Г. Виговська // Аудит, аналіз і контроль. – 2010. – №4. – [Електронний ресурс]: // –Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/oif_apk/2010_4/23_Petruk.pdf
33. Про наукову і науково-технічну діяльність / Закон України № 848-VIII від 26.11.2015 // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 3. – Ст. 25
34. Ракітянська Л.М. Наукові підходи як теоретико-методологічне підґрунтя педагогічних досліджень / Л.М. Ракітянська // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 2018. – Вип.163. – С. 124–129
35. Рассоха І.М. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» для студентів 5 курсу денної форми навчання освітнього-кваліфікаційного рівня «магістр» спеціальностей 8.050106, 8.03050901 “Облік і аудит”, 8.050201 “Менеджмент організацій”, 8.03060101 “Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)” / І.М. Рассоха; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2011. – 76 с.
36. Сич Т.В. Сутність поняття методологія дослідження у сучасній науковій думці / Т.В. Сич // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2016. – IV (46). – Issue : 97. – P. 52–55
37. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ: Учеб. пособие / Ю. П. Сурмин. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
38. Федорова Н.Є. Теоретико-методологічний аналіз розвитку соціально-економічних систем у контексті прогресу / Н.Є. Федорова, Г.М. Пилипенко // Вісник НГУ. Серія економічна. – № 3(55), 2016. С. 9–21
39. Філінюк В.А. Повсякденне життя селянства правобережної України в період центральної ради: дис. ...кандидата іст. наук: 07.00.01 / Філінюк Вадим Анатолійович. – Кам’янець-Подільський, 2016. – 291 с.

40. Фільштейн Л.М. Методи та техніка наукових досліджень / Л.М. Фільштейн, П.А. Колісніченко // Наука – виробництву: наук. конф. студентів і магістрантів, 14 квітня 2016 р. – Кіровоград, 2016. – С. 47-48
41. Чернілевський Д.В. Методологія наукової діяльності: Навчальний посібник / за ред. професора Д.В. Чернілевського. – Вінниця: Вид-во АМСКП, 2010. – 484 с.
42. Чмиленко Ф.О. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» / Ф.О. Чмиленко, Л.П. Жук. – Д.: РВВ ДНУ, 2014. – 48 с.
43. Швець Ф.Д. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / Ф.Д. Швець. – Рівне: НУВГП, 2013. – 208 с.
44. Шишкіна Є.К., Носирєв О.О. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Харків: Діса плюс, 2014. 200 с.
45. Яненко І.Г. Роль освіти і науки для економічного росту і розвитку суспільства / І.Г. Яненко // Економіка та держава. – 2015. – №7. – С. 6-9.
46. Wojko E. Methodology and organization of scientific researches in the field of social-humanitarian and behavioural sciences / Wojko Elena, Voronkova Valentyna, Nikitenko Vitalina // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2018. – Вип. 72. – Р. 23-35.
47. Denison E.F. Accounting for United States Economic Growth, 1929-1969/ E.F. Denison. - Washington: Brookings Institution Press, 1974. – 355 p.
48. Marshall A. Principles of Economics / A. Marshall. – New York: Cosimo Classics, 2006. – 344 p.
49. Schultz T. Capital Formation by Education / Theodore W. Schultz // Journal of Political Economy. – 1960. - Vol. 68. – P. 571-583
50. Schultz T.W. The Economic Value of Education / T.W. Schultz – New York: Colambia University Press, 1963. – 92 p.
51. The dependency of an individual's and state well-being on higher education quality: analysis of Ukrainian students' and employers' opinion / (Moroz S., Moroz V., Kalagin Y. and other) // Financial and credit activity: Problems of Theory and Practice. – 2022. – Vol. 5 No. 46. – P. 283-299. – Access mode: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3803/3675>

ТЕМА 8. НАУКОВА ПУБЛІКАЦІЯ: ПОНЯТТЯ, ФУНКЦІЇ ТА ОСНОВНІ ВИДИ

Мета: досягти розуміння змісту наукової публікації як різновиду інтелектуальної та творчої діяльності вченого; розглянути зміст класифікації наукових публікацій та з'ясувати категоріальні особливості (характеристики) кожної з них.

План

1.1. Визначення наукової публікації як результату інтелектуальної та творчої діяльності дослідника. Функції наукової публікації

Зміст: розглянуто тлумачення наукової публікації як різновиду результату наукової творчості вченого та визначено її основні функції.

1.2. Різновиди наукових публікацій та їх загальна характеристика

Зміст: розглянуто існуючу класифікацію наукових публікацій з визначенням категоріальних особливостей кожного з їх різновидів; надано характеристики основних класифікаційних груп.

Список літератури

1. Абракітов В. Е. Основи наукових досліджень» (для студентів 4 курсу денної форми навчання галузь знань 1702 «Цивільна безпека» напряму підготовки 6.170202 «Охорона праці») : курс лекцій. Харків : ХНУМГ, 2014. 130 с.

2. Вимоги до опублікованої монографії, що подається на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.09.2019 р. № 1220. Офіційний вісник України. 2019. № 81. С. 65

3. Кулешов С. Г. Загальне документознавство : навч. посіб. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 123 с.

4. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

5. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. Офіційний вісник України. 2016. №2. С. 19–24.

6. Стукан І.О. Психологія сприйняття наукових видань. *Інноваційний потенціал світової науки – XXI сторіччя*: матеріали восьмої між нар. наук.-

практ. конф. (м. Запоріжжя, 08–13 жовтня 2014 року). URL: http://nauka.zinet.info/konf_28.php

7. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2003. 240 с.

8.1. Визначення наукової публікації як результату інтелектуальної та творчої діяльності дослідника. Функції наукової публікації

У науково-методичній літературі існує порівняно велика кількість тлумачень категорії «наукова публікація». Разом з тим, існуючи визначення не є тотожними, адже кожне з них акцентує увагу на тому чи іншому аспекті прояву змісту відповідної категорії. Розглянемо зміст деяких з існуючих визначень феномену наукової публікації, а також функції які вона виконує.

Наукова публікація (в перекладі з латинського – *publicato* – оголошую всенародно, оприлюднюю):

– це доведення інформації до громадськості за допомогою преси, радіомовлення, телебачення; розміщення в різних виданнях (газетах, книгах, підручниках) [7]. Головні функції публікацій: оприлюднення результатів наукової роботи; сприяння встановленню пріоритету автора при аналогічних за змістом наукових статтях; свідчення про особистий внесок дослідника в розробку наукової проблеми; підтвердження достовірності основних результатів і висновків наукової роботи, її новизни та наукового рівня, оскільки після виходу в світ публікація стає об'єктом вивчення й оцінки широкою науковою громадськістю; підтвердження факту апробації та впровадження результатів і висновків дисертації; відображення основного змісту, наукового рівня та новизни дослідження; забезпечення первинною науковою інформацією суспільства, повідомлення про появу нового наукового знання, передача його у загальне користування [1, с.101];

– це текст, який було опубліковано у науковому виданні з дотриманням академічних стандартів побудови і оформлення тексту [4];

– це опублікований опис наукового дослідження, що містить аналіз сутності певної наукової проблеми, методи і результати її дослідження, науково обґрунтовані висновки. Такі видання одночасно виконують кілька функцій: підсумку результатів теоретичних чи експериментальних досліджень одного або цілої групи вчених; стимулу подальших наукових досліджень у зазначеній проблематиці; закріплення результатів наукового пізнання; передачі знань наступним поколінням і групам споживачів [6];

– це видання результатів теоретичних і (або) експериментальних

досліджень, а також підготовлених науковцями до публікації пам'яток культури, історичних документів та літературних текстів. Публікації виконують кілька функцій: оприлюднюють результати наукової роботи; сприяють встановленню пріоритету автора; свідчать про особистий внесок дослідника у розробку наукової проблеми; забезпечують первинною науковою інформацією суспільство, сповіщають наукове товариство про появу нового наукового знання; передають індивідуальний результат у загальне надбання [3].

Приймаючи до уваги вище наведене можемо констатувати, що наукова публікація – це оприлюднені у виданні наукового змісту (науковому виданні) остаточні або поточні результати роботи дослідника над розв'язанням питань науково-теоретичного або науково-практичного змісту. Оприлюднення наукового тексту автором здійснюється з метою: інформування наукової громадськості про досягнуті у межах наукового пошуку результати або про стан наукового дослідження з фіксацією поточних висновків; фіксації авторства отриманих під час розв'язання наукових проблем або вирішення наукових завдань результатів.

Для більш детального розуміння змісту категорії «наукова публікація», слід звернути увагу на діалектику поєднання термінів «публікація» та «наука». Автори академічного тлумачного словника під публікацією розуміють: 1) друкування, видання якого-небудь твору, тексту; 2) те, що надруковано, видано. Іншими словами «публікація» може сприйматися на рівні дії – «друкування» або оприлюдненого результату творчої діяльності – «те, що видано». Очевидно, що в контексті предмету нашої безпосередньої уваги, саме друге тлумачення має найбільшу цінність. Виникає питання, які з результатів творчої діяльності ми можемо вважати науковими? Формулювання відповіді, скоріше за все, повинно відбуватись з прийняттям до уваги тлумачення такої категорії як наукова діяльність. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначає наукову діяльність через інтелектуальну творчу діяльність, спрямовану на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження [5]. Цікаво, що в старій редакції цього закону тлумачення наукової діяльності законодавцем відбувалось без акцентування уваги на її різновидах.

Повертаючись до розуміння змісту категорії наукової діяльності слід акцентувати увагу, з одного боку, на науковій новизні отриманих під час наукової діяльності результатів або нових шляхів у їх використанні (змістовним концептом є саме *новизна*), а з іншого – на діяльності яка має ознаки інтелектуальної творчості (автор публікації повинен зробити *власний внесок* у

розвиток відповідної наукової проблематики). Отже, науковою публікацією може вважатись оприлюднена інтелектуальна робота дослідника, яка містить ознаки наукової новизни та результати творчого переосмислення автором існуючих наукових положень.

8.2. Різновиди наукових публікацій та їх загальна характеристика

Державний стандарт України 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» визначає видання як документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений шляхом друкування, тиснення або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення і відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативних документів щодо видавничого оформлення і поліграфічного виконання.

Наукові видання можуть бути класифіковані за двома основними групами, а саме:

1) науково-дослідні (монографія (наукова праця, присвячена дослідженню однієї теми); науковий реферат (автореферат) – коротке викладення автором змісту наукового дослідження, дисертаційної роботи перед поданням її до захисту; інформативний реферат – коротке письмове викладення однієї наукової праці, що стисло висвітлює її зміст (як правило він акцентує увагу на нових повідомленнях); тези доповідей, а також матеріали наукової конференції (неперіодичний збірник підсумків конференції, доповідей, рекомендацій та рішень); збірники наукових праць (збірники матеріалів досліджень наукових статей, виконаних у наукових установах, навчальних закладах));

2) джерелознавчі або наукові документальні видання, які містять пам'ятки культури та історичні документи, що пройшли текстологічне опрацювання, мають коментарі, вступи, статті, допоміжні покажчики тощо.

Розглянемо основні види навчальних неперіодичних видань за інформаційними ознаками (згідно з ДСТУ 3017-95)

– монографія – це наукове книжкове видання повного дослідження однієї проблеми або теми, що належить одному чи декільком авторам;

– автореферат дисертації – це наукове видання у вигляді брошури авторського реферату проведеного дослідження, яке подається на здобуття наукового ступеня;

– препринт – це наукове видання з матеріалами попереднього характеру, які публікуються до виходу у світ видання, в якому вони мають бути вміщені;

– тези доповідей (повідомлень) наукової конференції (з'їзду, симпозіуму)

– це науковий неперіодичний збірник матеріалів попереднього характеру, таких як анотації, реферати доповідей чи повідомлень, опублікованих до початку конференції;

– матеріали конференції (з'їзду, симпозіуму) – це неперіодичний збірник підсумків конференції, доповідей, рекомендацій та рішень;

– збірник наукових праць – збірник матеріалів досліджень, виконаних у наукових установах, навчальних закладах чи товариствах;

– посібник – це видання, призначене на допомогу в практичній діяльності чи оволодінні навчальною дисципліною;

– наочний посібник – це видання, зміст якого передається, в основному, зображувальними засобами;

– практичний посібник – це виробничо-практичне видання, призначене практичним працівникам для оволодіння знаннями та навичками при виконанні будь-якої роботи, операції, процесу;

– навчальний посібник – це навчальне видання, що доповнює або частково (повністю) замінює підручник та офіційно затверджене як таке;

– навчальний наочний посібник – навчальне образотворче видання матеріалів на допомогу у вивченні, викладанні чи вихованні;

– навчально-методичний посібник – це навчальне видання з методики викладання навчальної дисципліни (її розділу, частини) або з методики виховання;

– практичний poradnik – це видання, розраховане на самостійне оволодіння будь-якими виробничо-практичними навичками;

– підручник – це навчальне видання з систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі та офіційно затверджене як таке;

– хрестоматія – це навчальне видання літературно-художніх, історичних та інших творів чи уривків з них, які є об'єктом вивчення;

– методичні рекомендації (методичні вказівки) – це навчальне або виробничо-практичне видання роз'яснень з певної теми, розділу або питання навчальної дисципліни, роду практичної діяльності, з методикою виконання окремих завдань, певного виду робіт, а також заходів;

– курс лекцій – це навчальне видання повного викладу тем навчальної дисципліни, визначених програмою;

– текст лекцій – це навчальне видання викладу матеріалу певних розділів навчальної дисципліни;

– конспект лекцій – це навчальне видання стислого викладу курсу лекцій

або окремих розділів навчальної дисципліни;

– навчальна програма – це навчальне видання, що визначає зміст, обсяг, а також порядок вивчення і викладання певної навчальної дисципліни чи її розділу;

– практикум – це навчальне видання практичних завдань і вправ, що сприяють засвоєнню набутих знань, умінь і навичок;

– словник – це довідкове видання упорядкованого переліку мовних одиниць (слів, словосполучень, фраз, термінів, імен, знаків), доповнених відповідними довідковими даними;

– енциклопедія – це довідкове видання зведення основних відомостей з однієї чи усіх галузей знання та практичної діяльності, викладених у коротких статтях, розташованих за абеткою їхніх назв або в систематичному порядку (*Примітка*. Розрізняють: універсальну (загальну), спеціалізовану (галузеву), регіональну (універсальну або спеціалізовану) енциклопедії);

– енциклопедичний словник – це енциклопедія, статті якої викладені у стислій формі та розташовані за абеткою їхніх назв;

– мовний словник – це словник переліку мовних одиниць з їхніми характеристиками або перекладом іншою (іншими) мовою (мовами);

– тлумачний словник – це мовний словник, що пояснює значення слів певної мови, дає граматичну, стилістичну характеристики, приклади застосування та інші відомості;

– термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знання;

– довідник – це довідкове видання прикладного характеру, побудоване за абеткою назв статей або в систематичному порядку (*Примітка 1*. За цільовим призначенням розрізняють: науковий, громадсько-політичний, виробничо-практичний, навчальний, популярний, побутовий та інші довідники; *Примітка 2*. За характером Інформації можна виділити довідники: статистичний, біографічний, бібліографічний тощо);

– інформаційний листок – це реферативне неперіодичне видання відомостей щодо передового виробничого досвіду або науково-технічного досягнення;

– науково-художнє видання – це літературно-художнє видання, основою якого є опис наукових фактів та фактів з історії науки.

Вище наведені тлумачення визначають лише загальні риси змісту відповідних дефініцій, що не сприяє підвищенню рівня деталізації окремих характерних рис того чи іншого різновиду публікації. З огляду на цей факт

вважаємо за потрібне навести більш розгорнуте тлумачення деяких з вище наведених визначень.

Наукова монографія (від грец. Μονος – «один, єдиний» і γραφειν – «писати») – наукова праця у вигляді відносно об'ємної за своїм обсягом книги, у межах якої автор або колектив авторів досліджують обрану наукову проблематику на поглибленому рівні. Монографія фіксує науковий пріоритет, забезпечує первинною науковою інформацією суспільство, слугує висвітленню основного змісту і результатів наукового, дисертаційного дослідження [7, с. 191]. Як правило, у монографії узагальнюється і аналізується зміст наукової літератури з обраної проблематики, з'ясовуються точки зору вчених, до кола наукових інтересів яких входили відповідні наукові питання, а також висувуються нові гіпотези, теорії, концепції. Монографія зазвичай супроводжується великими бібліографічними списками, примітками, додатками, поясненнями тощо. Слід звернути увагу, що принцип наукової новизни є бажаним, але не обов'язковим елементом змісту монографії. Зміст монографії може охоплювати як нові так і вже відомі для відповідної галузі наукових знань напрями наукового пошуку. Доречи, саме критерій наукової новизни може бути використаний для характеристики відмінності монографії від дисертації. Нагадаємо, що для дисертації елемент наукової новизни є обов'язковим елементом її змісту. Крім того, дисертація виконується особисто автором, в той час як авторство монографії може належати авторському колективу, інколи навіть без розмежування особистого внеску кожного з його учасників. Інколи, ми можемо зустріти не зовсім коректну інтерпретацію змісту слова «монографія», в основу якої покладено припущення про те, що автором монографії є одна людина («моно» – один). Разом з тим, слід розуміти, що використання змісту форми «моно» встановлює не кількість авторів, а характеризує обсяги охоплення (специфіку) автором (колективом авторів) напрямів розгляду наукової проблематики. Іншими словами, зміст монографії має відносно вузьку спрямованість, а форма «моно» має відношення до «єдиного писання» (обрання у межах наукової проблематики відносно вузького напрямку дослідження; організація наукового пошуку у межах єдиного наукового дискурсу; наявність єдиного погляду на зміст наукового дослідження та методи досягнення мети).

У разі якщо монографія не виконана у вигляді наукової публікації опрацьованої для забезпечення процедури здобуття наукового ступеня, то її обсяг, як правило, не регулюється. Це пов'язано з тим, що монографія є результатом «творчої, інтелектуальної діяльності» автора (колективу авторів, а

отже регламентування її структури, обсягів тощо окремими нормами не є доцільним. Разом з тим, аналіз практики видання монографій свідчить, що її обсяг перевищує п'ять друкованих аркушів (приблизно 120 сторінок формату А4 написаних чотирнадцятим шрифтом Times New Roman через полуторний інтервал). Перед виданням, рукопис монографії проходить процедуру рецензування. У якості рецензентів, як правило, запрошуються вчені (не менше двох) яки мають науковий ступінь та є фахівцями за профілем змістовного спрямування монографії. Відомості про рецензентів в обов'язковому порядку вказуються у вихідних даних монографії. Вважається, що рецензентів має бути не менше двох. У разі, якщо відомості про рецензентів не вказані у вихідних даних книги, таке видання не вважається науковим.

При поданні наукової монографії у вигляді наукової праці, яка є засобом висвітлення основного змісту дисертації (кваліфікаційна наукова праця), а також однією з основних публікацій за темою дисертаційного дослідження, здобувач при підготовки монографії до друку, повинен дотримуватись певних вимог.

Опублікована монографія, що подається на здобуття наукового ступеня доктора наук, повинна [2]:

- бути надрукованою без співавторів;
- містити узагальнені результати наукових досліджень автора, опубліковані раніше в наукових фахових виданнях України або інших держав, у кількості відповідно до підпункту 2.1 пункту 2 наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 17.10.2012 №1112;
- мати обсяг основного тексту для здобуття наукового ступеня доктора наук у галузі гуманітарних та суспільних наук не менше 15 авторських аркушів, а в галузі природничих та технічних наук – не менше 10 авторських аркушів;
- містити відомості про рецензентів – не менше двох докторів наук, фахівців за спеціальністю дисертації;
- містити інформацію про рекомендацію до друку вченої ради наукової установи або вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації;
- випускатися тиражем не менше 300 примірників;
- мати міжнародний стандартний номер книги ISBN;
- надсилатися до фондів визначених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 17.10.2012 №1112 бібліотек України.

Опублікована монографія, що подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата наук), повинна [2]:

- бути надрукованою без співавторів;

– містити узагальнені результати наукових досліджень автора, опубліковані раніше в наукових фахових виданнях України та інших держав, у кількості 12 публікацій;

– мати обсяг основного тексту для здобуття наукового ступеня кандидата наук у галузі гуманітарних та суспільних наук не менше 8 авторських аркушів, а в галузі природничих та технічних наук – не менше 6 авторських аркушів;

– містити відомості про рецензентів – фахівців за спеціальністю дисертації, один з яких повинен бути доктором наук;

– містити інформацію про рекомендацію до друку вченої ради наукової установи або вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації;

– випускатися тиражем не менше 300 примірників;

– мати міжнародний стандартний номер книги ISBN;

– надсилатися до фондів визначених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 17.10.2012 №1112 бібліотек України.

Вище наведені вимоги сприяють усвідомленню змісту ще двох характеристик які визначають відмінність монографії від дисертаційної роботи, а саме: 1) структура та правила оформлення монографії, на відміну від дисертації, не регламентується будь-якими нормами; 2) дисертація є рукописом, який оформлюється та зберігається в обмеженій кількості примірників у визначених бібліотечних установах. Монографія – це наукове видання, яке пройшло відповідне редакційно-видавниче опрацювання, та виготовлене друкарським способом. Обов'язкова кількість примірників монографії значно перевищує встановлену кількість рукописів дисертації.

Наукова стаття – є одним із видів публікацій, в якій подаються проміжні або кінцеві результати, висвітлюються конкретні окремі питання за темою дослідження, фіксується науковий пріоритет автора, що робить її матеріал надбанням фахівців [7, с. 192]. Наукова стаття подається до редакції в завершеному вигляді відповідно до вимог, які публікуються в окремих номерах журналів або збірниках у вигляді пам'ятки автору. У межах вітчизняних наукових традицій найбільш прийнятним обсягом наукової статті вважається обсяг публікації на рівні 0,5 – 0,7 авт. арк., в той час як світова практика передбачає значно більший обсяг наукової публікації (1,2 – 1,6 авт. арк.). Рукопис статті повинен мати повну назву роботи прізвище та ініціали автора, анотацію (на окремій сторінці), список використаної літератури. Структура статті та вимоги до її змісту будуть розглянуті у межах інших тем навчальної дисципліни «Методика написання наукових текстів та вимоги до їх підготовки».

Завдання для самостійної роботи студентів

1. Вимоги які висуваються до основних різновидів наукових публікацій (підручник; навчально-методичний посібник; навчальний посібник; текст лекцій; конспект лекцій; курс лекцій; методичні вказівки; автореферат дисертації; тези доповіді тощо).

2. Одиниці обліку друкованої продукції та особливості їх використання для виміру обсягу наукових публікацій (обліково-видавничий аркуш; авторський аркуш; друкований аркуш).

3. Різновиди наукових журналів та їх загальна характеристика.

4. Вихідні відомості наукової публікації та загальна характеристика їх змісту (відомості про авторів; заголовок видання (назва); надзаголовні дані; підзаголовні дані; нумерація; шифр зберігання видання; індекс УДК; індекс ББК; авторський знак; макет анотованої каталожної картки; знак охорони авторського права; міжнародний стандартний номер ISBN).

5. Вимоги які висуваються до реферату, доповіді, виступу.

ТЕМА 9. АЛГОРИТМ ПІДГОТОВКИ НАУКОВОЇ ПУБЛІКАЦІЇ ТА ЇЇ СТРУКТУРА

Мета: досягти розуміння змісту та послідовності дій автора наукової публікації щодо підготовки її рукопису до друку у науковому виданні; з'ясувати логіку структурування наукового тексту в контексті існуючих норм та правил.

План

2.1. Алгоритм підготовки наукової публікації

Зміст: визначено послідовність та зміст дій щодо підготовки рукопису наукової статті до публікації; з'ясовано нормативні витрати часу на підготовку наукової публікації.

2.2. Структура наукової статті

Зміст: розглянуто зміст норм щодо структури та змісту наукової публікації на прикладі наукової статті; з'ясовано логіку розбудови наукової статті та її змісту.

Список літератури

1. Мороз С. А., Бука І. С., Бука С. А., Мороз В. М. Оцінювання якості вищої освіти студентами як елемент системи державного контролю за якістю надання освітніх послуг закладами вищої освіти (на прикладі опитування студентів Балтійської Міжнародної Академії, Латвія). *Вісник НУЦЗУ (Серія «Державне управління»)*. 2018. Вип. 2 (9). С. 282–295.

2. Мороз С. А., Домбровська С. М., Мороз В. М. Рейтинг науково-педагогічних працівників, як складова системи державного управління якістю вищої освіти. *Вісник НУЦЗУ (Серія «Державне управління»)*. 2017. Вип. 2 (7). С. 294–309.

3. Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України. Постанова Президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 р. № 7-05/1. Бюлетень ВАК України. 2003. №1. С. 2.

4. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2003. 240 с.

9.1. Алгоритм підготовки наукової публікації

Алгоритм підготовки наукової публікації буде нами розглянутий на прикладі підготовки наукової статті.

Для розуміння обсягів роботи автора над підготовкою рукопису наукової статті вважаємо за необхідне навести норми часу які встановлені для відповідного різновиду наукової діяльності. Нагадаємо, що розрахунок часу на виконання методичної, наукової, виховної та організаційної роботи викладача, регламентується наказом МОН України від 07.08.2002, № 450 «Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів», а також внутрішніми документами ВНЗ. Відповідно до існуючих норм для написання та подання наукової статті до редакційної колегії наукового видання передбачено до 80 годин. У разі якщо наукова стаття виконується у співавторстві передбачені нормами 80 годин розподіляються між співавторами відповідно до внеску кожного з учасників наукової співпраці. Для порівняння, для:

- написання та підготовки до видання монографій передбачена норма на рівні до 100 годин на один друкований аркуш;

- виконання наукового дослідження (частина науково-технічного звіту планового наукового дослідження та подані до друку наукові статті. Кількість статей визначається програмою та планом держбюджетної НДР) передбачена норма на рівні до 600 годин;

- підготовки наукової, науково-технічної або науково-методичної доповіді на конференціях, симпозіумах, семінарах (міжнародних, вітчизняних, інших) передбачена норма на рівні 30 годин.

Наведені вище норми часу на підготовку та розміщення наукової статті не передбачають класифікацію статей на статті які розміщуються у: зарубіжних рецензованих виданнях; виданнях включених до міжнародних наукометричних баз даних; фахових виданнях тощо. Отже, незалежно від того, чи розміщена стаття у виданні яке включено до наукометричної бази Scopus, чи оприлюднена у нефаховому виданні ВНЗ, наприклад, III рівня акредитації, норми розрахунку часу встановлюють 80 годин. Слід звернути увагу на той факт, що цей час розраховано лише для «написання та подання наукової статті». Іншими словами, витрати часу на підготовку матеріалів до аналізу у межах наукової публікації повинні розглядатися за межами 80 годин. Скоріше за все, відповідний напрям наукової роботи дослідника включено до «виконання наукового дослідження», адже наукова стаття презентує його поточні або

підсумкові результати. Саме тут, ми хочемо зосередити увагу на тому факті, що написання статті є фінальною частиною проведеного наукового дослідження. Суттєвою вадою більшості з наукових статей, особливо молодих вчених, є їх так звана відірваність від наукового пошуку та як наслідок – втрата наукової новизни. Стаття повинна висвітлювати результати наукового дослідження, тривалість якого, можливо, виходе за межі декількох років. З метою розуміння змісту вище наведеної тези можемо запропонувати порівняти кількість статей, наприклад, одного з нобелівських лауреатів, з кількістю статей одного з відомих вітчизняних вчених. Очевидно, що кількість наукових публікацій останнього в десятки разів перевищувати кількість публікацій вченого, здобутки якого визнані на найвищому міжнародному рівні. Отже, *робота над текстом статті повинна розпочинатися не з формулювання змісту її окремих структурних частин, а з організації та проведення авторського наукового дослідження*. Безумовно, у разі виконання цієї вимоги, час на написання статті автором значно перевищить встановлені відповідними нормами розрахунки, але з іншого боку, проведене дослідження може стати підґрунтям для написання відразу декількох наукових статей. Наприклад, автор цих строк за результатами проведеного свого часу дослідження «Оцінка рівня розвитку трудового потенціалу особистості», в організації якого на території Європейського Союзу взяли участь кафедра менеджменту Інституту транспорту та зв'язку (Латвія, м. Рига) та кафедра індустріального менеджменту Інституту прикладних наук Савонія (Фінляндія, м. Куопіо), опрацював більше двадцяти наукових публікацій та підрозділ в одноосібно написану монографію. Крім того, проведене дослідження стало підґрунтям для написання наукових статей контрагентами автора з Латвії та Фінляндії. Таким чином, проведене дослідження може розглядатися на рівні потужного джерела для розбудови змісту наукових публікацій.

Другий етап підготовки наукової статті пов'язаний з вибором її змістовного спрямування. У межах проведеного дослідження, автор обирає окремий напрям та зосереджується на аналізі змісту його відповідної частини. Обраний для аналізу напрям наукового дослідження повинен не лише відповідати науковим інтересам автора, наприклад, корелюватися з окремим підрозділом дисертаційного дослідження, а і бути актуальним за своїм змістом та значущим, з огляду на очікувані результати, для відповідної галузі науки. Вважаємо, що дотримання принципу актуальності тематичного спрямування наукової статті, повинно забезпечуватись ще на рівні визначення змісту наукового дослідження, адже актуальне за своїм змістом наукове дослідження –

забезпечує актуальність публікації за його результатами.

Третій етап підготовки наукової статті пов'язаний з організацією аналізу результатів проведеного дослідження через призму безпосередньої наукової уваги автора. На цьому етапі автор повинен усвідомити мету написання наукової статті та визначити обов'язкові до виконання у її межах завдання. Цим етапом власне і завершується підготовка автора до безпосереднього написання наукової статті.

Четвертий етап підготовки наукової статті може розглядатися на рівні основного, адже саме у його межах розкривається інтелектуальний потенціал автора та його здатність до творчого пошуку та обґрунтування його результатів. Досить розповсюдженою помилкою молодих вчених є факт початку роботи над текстом наукової статті відразу з четвертого (основного) етапу, що значно збільшує ризики втрати наукової новизни. Четвертий етап, з огляду на необхідність виваженого та змістовно обумовленого структурування наукового тексту, є досить відповідальним та складним напрямом в організації роботи автора над текстом наукової статті. Деталізація роботи автора, у межах основного етапу роботи над текстом наукової статті, буде розглянута нами нижче.

П'ятий етап підготовки наукової статті умовно можна поділити на три частини, а саме: 1) пошук наукового видання на сторінках якого передбачається розміщення наукової публікації та з'ясування редакційних вимог, що висуваються до рукопису, а також переліку супроводжувальних документів (заявка на друк; ліцензійний договір; рецензії; витяг з протоколу кафедри про рекомендацію статті до друку; розширена анотація статті англійською мовою; квитанція про оплату редакційно-видавничих послуг тощо); 2) доопрацювання наукової статті відповідно до конкретних редакційних вимог, а також підготовка супроводжувальних документів; 3) підготовка статті і супроводжувальних документів до відправлення на адресу редакційної колеґії (роздрукування статті; заповнення заявки; отримання рецензій тощо) та їх відправка. Через два тижні після відправлення статті, автор може поцікавитись у відповідального секретаря обраного наукового видання про факт надходження до редакції пакету документів, а також про приблизний час розгляду редколегією поданої статті. Практика свідчить, що приблизний час від подання статті до її оприлюднення в середньому дорівнює 6 місяців (від 9–11 місяців для зарубіжних наукових видань та видань включених до авторитетних наукометричних баз даних до 2–4 місяців для пересічних вітчизняних наукових видань). Тривалість часу очікування пов'язана з проходженням поданою

статтею процедури рецензування (так зване сліпе подвійне рецензування). Загальний механізм руху статті у межах редакційної колегії наукового видання має такий вигляд:

1) стаття надходить на адресу редакційної колегії, після чого відповідальний секретар перевіряє її оформлення на відповідність встановленим вимогам, а також перевіряє документи які її супроводжують. Далі стаття перевіряється на наявність у її змісті некоректно оформлених запозичень (перевірка на плагіат). Крім того, відповідальний секретар з'ясовує факт дотримання автором статті вимоги щодо унікальності наукової публікації (стаття не повинна була бути оприлюднена раніше). При виявленні недоліків щодо якості поданих матеріалів, відповідальний секретар наукового видання повідомляє про це автору та з'ясовує його можливості (бажання) щодо виправлення помилок та визначає строки їх усунення;

2) головний редактор призначає двох рецензентів для оцінювання якості рукопису наукової статті. Відповідальний секретар наукового видання спрямовує на адресу обраних рецензентів електронну версію наукової статті але без позначення П.І.Б. автора та його наукового ступеню, вченого звання тощо. Іншими словами, рецензент не має уявлення про те, хто є автором поданої на рецензію статті. Таке рецензування називають «подвійне сліпе». Кожен рецензент оцінює якість поданого рукопису та формулює висновок (прийняти до друку; запропонувати автору перепрацювати окремі частини рукопису (конкретно вказується, що саме на думку рецензента слід виправити або покращити); відхилити статтю). У разі якщо висновки рецензентів суперечать один одному, головний редактор призначає третього рецензента, висновок якого буде мати вирішальне значення. Результати рецензування відповідальний секретар наукового видання повідомляє автору та з'ясовує його можливості (бажання) щодо прийняття до уваги рекомендацій рецензентів за напрямом покращення змісту рукопису наукової статті. Після усунення автором виявлених недоліків, рукопис статті направляється рецензентам для підтвердження факту виконання рекомендацій;

3) за наявності позитивного рішення рецензентів відповідальний секретар наукового видання подає проект рішення рецензентів на затвердження головному редактору та включає подану статтю до змісту чергового випуску наукового журналу.

Кожен з вище наведених етапів потребує часу, що у кінцевому випадку й обумовлює тривалість часу від моменту подання статті до її оприлюднення.

9.2. Структура наукової статті

Постанова Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 р. № 7-05/1 зобов'язує авторів дотримуватись правил структурування наукового тексту у межах статті, яка подається до редколегії наукового фахового видання. Нижче ми наводимо зміст відповідної постанови.

Постанова

Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 р.
№ 7-05/1 [3]

Необхідною передумовою для внесення видань до переліку наукових фахових видань України є їх відповідність вимогам пункту 7 постанови президії ВАК України від 10.02,1999 р. 1-02/3 Про публікації результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та їх апробацію. Однак окремі установи-засновники таких видань не дотримуються вимог до складу редакційної колегії видань, не організовують належним чином рецензування та відбір статей до друку, не надсилають свої наукові видання до бібліотек, перелік яких затверджено постановою президії ВАК України від 22.05.1997 р. 16/5, тим самим обмежуючи можливість наукової громадськості знайомитися із результатами дисертаційних досліджень, У зв'язку з цим президія Вищої атестаційної комісії України **ПОСТАНОВЛЯЄ:**

1. Попередити установи-засновники наукових фахових видань, що у разі відсутності видань у фондах визначених ВАК бібліотек вони будуть вилучені з переліку наукових фахових видань України, в яких дозволяється друкувати результати дисертаційних досліджень.

2. Установам-засновникам фахових видань оновити склади редакційних колегій так, щоб більшість у них становили фахівці, основним місцем роботи яких є установа-засновник фахового видання.

3. Редакційним колегіям організувати належне рецензування та ретельний відбір статей до друку. Зобов'язати їх приймати до друку у виданнях, що виходитимуть у 2003 році та у подальші роки, *лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи:*

– постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано

розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

4. Спеціалізованим ученим радам при прийомі до захисту дисертаційних робіт зараховувати статті, подані до друку, починаючи з лютого 2003 року, як фахові лише за умови дотримання вимог до них, викладених у п.3 даної постанови.

5. Встановити обов'язковим подання до ВАК України разом із клопотанням про внесення видання до переліку фахових також копії свідоцтва про державну реєстрацію друкованого засобу у Державному комітеті інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України.

6. Зобов'язати установи, які є засновниками фахових видань, протягом 2003 року надсилати до ВАК України один контрольний примірник видання із супровідним листом.

7. Експертним радам ВАК України провести до 1 січня 2004 року аналіз наукового рівня публікацій у фахових виданнях і подати президії ВАК України пропозиції щодо внесення відповідних змін до переліку фахових видань.

Приймаючи до уваги вище наведене можемо констатувати той факт, що рукопис статті повинен мати: авторство (П.І.Б.); повну назву роботи (назва має бути короткою, однозначною, конкретною, точно відобразити тематичну спрямованість наукової статті; формулювання назви наукової статті повинна мати пряму кореляцію з метою дослідження); анотацію та ключові слова (оформлення цих елементів, як правило, подається українською, російською та англійською мовами); розширену анотацію англійською мовою (обсяг розширеної анотації визначається редакційними вимогами конкретного наукового видання); список використаної літератури, оформлення якого здійснюється у тому числі і в форматі References. Слід звернути увагу, що назва статті, так само як і анотація до неї, включаючи ключові слова, повинні дублюватися англійською мовою.

Звернемо увагу на особливості оформлення структурних елементів наукової статті та їх приблизний обсяг [4, с. 193–194]:

- 1) вступ (постановка наукової проблеми, актуальність, зв'язок з

найважливішими завданнями, що постають перед Україною, значення для розвитку певної галузі науки і практики – 1 абзац або 5–10 рядків);

2) основні дослідження і публікації з проблеми, за останній час, на яких спирається автор, виділення раніше не вирішених питань, яким присвячена стаття (0,5–2 сторінки);

3) формулювання мети статті (постановка завдання) – висловлюється головна ідея даної публікації, яка суттєво-відрізняється від сучасних уявлень про проблему, доповнює або поглиблює вже відомі підходи; звертається увага на введення до наукового обігу нових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей або уточнення відомих раніше, але недостатньо вивчених. Формулювання мети статті повинно мати зв'язок зі змістом таких структурних частин наукової публікації, як постановка наукової проблеми та огляд основних публікацій з відповідної теми (1 абзац, або 5–10 рядків). При формулюванні мети статті автор може використовувати такі слова, як: дослідити, визначити, здійснити опис, узагальнити, систематизувати, експериментально перевірити тощо;

4) виклад змісту власного дослідження – основна частина статті. В ній висвітлюються основні положення і результати наукового дослідження, особисті ідеї, думки, отримані наукові факти тощо (5–6 сторінок). Подання змісту основної частини повинно розбудовуватися за принципами «від відомого до невідомого», «від простого до складного»;

5) висновок, в якому формулюється квінтесенція отриманих автором результатів, а також рекомендації та їх значення для теорії і практики наукової думки тощо (1/3 сторінки).

Наведені вище розподіли обсягів структурних частин наукової статті є досить умовними, адже цілком зрозуміло що дотримання принципу творчості не передбачає жорстку регламентацію. Разом з тим, автор наукової статті повинен усвідомлювати місце та роль кожної з структурних одиниць наукової статті та формувати їх обсяг відповідно до принципу розумної достатності.

Класичний приклад оформлення змісту наукової статті можна розглянути на прикладі статті Мороз В.М. «Рейтинг науково-педагогічних працівників, як складова системи державного управління якістю вищої освіти» [2] або статті Мороз С.А. «Оцінювання якості вищої освіти студентами як елемент системи державного контролю за якістю надання освітніх послуг закладами вищої освіти (на прикладі опитування студентів Балтійської Міжнародної Академії, Латвія)» [1].

Завдання для самостійної роботи студентів

1. Ознайомитись з практикою дотримання правил структурування наукових публікацій на прикладі наукових статей які були оприлюднені у фахових виданнях України.

2. Ознайомитись з методикою написання наукової статті та з'ясувати порядок отримання витягу з протоколу засідання кафедри щодо рекомендації рукопису наукової статті до публікації у фаховому науковому виданні.

3. З'ясувати відмінності у структуруванні змісту наукової статті від монографії та тез доповіді. Ознайомитись з алгоритмом написання тез доповідей (типова структура тез; алгоритм написання тез; вимоги щодо оформлення тез; типові помилки які допускаються молодими вченими під час підготовки тез). Методика підготовки наукової доповіді.

4. Розглянути методичні рекомендації щодо організації та проведення наукового дослідження (науково-дослідної роботи) (визначення категорії «науково-дослідна робота»; джерельна база НДР та її структура; особливості оформлення НДР тощо).

5. Ознайомитись з алгоритмом написання монографії та особливостями її структурування.

ТЕМА 10. ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Мета: розглянути норми та правила подання рукопису наукової публікації на розгляд редакційної колегії наукового фахового видання; з'ясувати перелік наукових фахових видань України з педагогічної та психологічної галузі наукового знання.

План

3.1. Типовий зміст вимог до оформлення та подання наукових публікацій (на прикладі міжнародного електронного наукового фахового видання «Інформаційні технології і засоби навчання»)

Зміст: на прикладі вимог редакції науково-практичного журналу «Інформаційні технології і засоби навчання» розглянуто зміст норм та правил подання рукопису наукової публікації на розгляд редакційної колегії.

3.2. Перелік фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата наук та ступеня доктора філософії (на прикладі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»)

Зміст: з'ясовано перелік наукових фахових видань України в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата наук та ступеня доктора філософії к (галузь науки: Публічне управління та адміністрування).

Список літератури

1. Керівництво для авторів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/submissionguide> (дата звернення: 15.07.2022)

2. О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець. Міжнародні стилі цитування та посилання в наукових роботах : методичні рекомендації. Київ : УБА, 2016. 117 с.

3. Про рішення з питань присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань та внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 7 квітня 2022 року № 320 : Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 530. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-rishen->

10.1. Типовий зміст вимог до оформлення та подання наукових публікацій (на прикладі міжнародного електронного наукового фахового видання «Інформаційні технології і засоби навчання»)

Вимоги

до рукописів статей, що подаються до міжнародного електронного наукового фахового видання «Інформаційні технології і засоби навчання» [1]

1. Загальна інформація про наукове видання

Міжнародне електронне наукове фахове видання «Інформаційні технології і засоби навчання» висвітлює науково-практичні питання побудови і використання комп'ютерно орієнтованого освітнього середовища; ІКТ навчального, наукового та управлінського призначення; новітніх ІКТ- засобів освітньої діяльності.

Журнал внесено до "Переліку наукових фахових видань України". Міністерством освіти і науки України електронному фаховому виданню присвоєно категорію «А» у галузі знань 01 *Освіта/Педагогіка* за спеціальностями – 011, 012, 013, 014, 015, 016, 017, а також 12 *Інформаційні технології*, за спеціальністю 126 (Наказ МОН України №1412 від 18.12.2018).

Тематика: ІКТ навчання, ІКТ підтримки педагогічних досліджень, ІКТ управління в освіті, комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання.

Наукова сфера: педагогічні науки

Мова рукопису: українська, англійська

Періодичність публікації: шість випусків на рік

Рік заснування: 2006 УДК 37:004

Рейтинги: 1 місце у Топ 100 «Найкращі публікації – українська» (Google Scholar)

Засновники: Інститут цифровізації освіти НАПН України; ДЗВО "Університет менеджменту освіти" НАПН України; Інститут модернізації змісту освіти.

2. Галузь та проблематика

Міжнародне електронне наукове фахове видання «Інформаційні технології і засоби навчання» висвітлює науково-практичні питання побудови і використання комп'ютерно орієнтованого освітнього середовища; ІКТ

навчального, наукового та управлінського призначення; новітніх ІКТ- засобів освітньої діяльності.

Видання «Інформаційні технології і засоби навчання» створено з метою надання можливостей науково-педагогічній спільноті щодо висвітлення результатів сучасних наукових досліджень та досвіду кращих освітянських практик у відкритому електронному Інтернет-просторі; створення умов для публіцистичного обговорення та апробації теоретичних і практичних науково-методичних розвідок та організації, перебігу та результатів педагогічних експериментів.

3. Розділи журналу

- Методологія, теорія, філософія та історія використання ІКТ в освіті
- ІКТ і засоби навчання у дошкільній освіті
- ІКТ і засоби навчання у загальній середній освіті
- ІКТ і засоби навчання у професійній освіті
- ІКТ і засоби навчання у закладах вищої освіти
- ІКТ і засоби навчання в системі післядипломної педагогічної освіти
- ІКТ підтримки психолого-педагогічних досліджень
- ІКТ управління освітою
- Підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників з використання ІКТ
- Відкритий інформаційно-освітній простір, інформаційна безпека та захист даних

4. Індексування журналу

- Наукометричні бази даних: Web of Science (ESCI), США; Google Академія, США; Open Ukrainian Citation Index (OUCI), Ukraine
- Реферативні бази даних: OpenAIRE, ЄС; Directory of Open Access Journals, Швеція; PKP Index, Канада; Academic Journals Database, Швейцарія; Національна реферативна база даних «Україніка наукова», Україна; Український реферативний журнал «Джерело», Україна; The search in public archives of Ukraine
- Каталоги: ULRICHSWEB™ Global Serials Directory, США; WorldCat, США; ERIH PLUS, Норвегія; BASE, Німеччина; IndexCopernicus, Польща; Library Hub Discover, Велика Британія; Information Matrix for the Analysis of Journals (MIAR), Іспанія; Journals for Free, Португалія; InfoBase Index, Індія; Eurasian Scientific Journal Index, Казахстан; Research Bible, Японія
- Архівування: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Україна

5. Процес рецензування

До журналу приймаються статті теоретичного та методологічного характеру з вищезазначеної наукової проблематики. Рукопис, що не задовольняє тематиці або вимогам видання, може бути відхилений одразу виконавчим редактором.

Редакція підтримує світові стандарти прозорості процесу експертного оцінювання, тому практикує подвійне анонімне рецензування рукописів: автору та рецензенту не повідомляються імена один одного. Попередньо всі їх персональні дані видаляються з текстів статей та властивостей файлів.

Статті, подані до журналу, надсилаються на рецензування двом незалежним експертам. Рецензенти ознайомлюються з анотацією статті, після чого погоджуються або відмовляються рецензувати даний матеріал. У разі відмови – призначаються інші.

Рецензенти опрацьовують матеріал та оцінюють його науковий рівень, заповнюючи «Форму рецензування», де вказують свої зауваження. Додатково експерти можуть завантажити файли з виправленим рукописом або матеріалами, що можуть бути використанні при доопрацюванні статті.

Після заповнення основної «Форми рецензування» рецензенти обирають одну із запропонованих рекомендацій: прийняти подання – подання готове до публікації і приймається без змін; необхідно виправити – приймається, якщо автор врахує вказані зауваження; повернути на повторне рецензування – необхідне доопрацювання і повторне рецензування; відправити в інше видання – за тематикою подання підходить іншому виданню; відхилити подання – подання не задовольняє вимогам видання; дивіться коментарі – не задовольняє жодна з попередніх рекомендацій.

Після завершення процесу рецензування вся відповідна інформація надсилається автору. Автор доопрацьовує рукопис та завантажує в систему журналу його нову версію. Якщо рукопис не було повернуто протягом 2-х місяців або про причини затримки не повідомлено редакції, він знімається з черги і видаляється.

Рецензенти повторно розглядають доопрацьований рукопис та надають рекомендацію щодо можливості його подальшої публікації.

Процедура апеляції:

– якщо автор не погоджується із певними зауваженнями рецензента, він має право надіслати до редакції апеляцію у форматі «зауваження рецензента – коментар автора». Даний документ надсилається рецензентові та, спільно з редакцією, приймається відповідне рішення щодо рукопису.

– у випадку, коли рецензенти обирають взаємопротилежні резолюції щодо представленого рукопису (прийняти / відхилити), редакція сконтактує з ними та спільно розглядає всі зауваження для узгодження позиції щодо подальшої публікації даного матеріалу. Якщо рішення прийняти не вдається, редакція призначає незалежного експерта.

6. Загальні вимоги до оформлення статті

- мова рукопису: українська, англійська.
- обсяг основного тексту статті – від 0.5 др. арк. (20 000 символів з пропусками) до 1,25 др. арк. (50 000 символів з пропусками). Файл не повинен перевищувати 2 Мб;
- текст має бути набраний у текстовому редакторі MS Word;
- параметри сторінки: формат А4, всі поля – 2,5 см, без колонтитулів та нумерації сторінок;
- шрифт основного тексту Times New Roman, звичайний, рядки без переносів;
- параметри абзацу: вирівнювання – за шириною; міжрядковий інтервал – 1; відступ першого рядка – 1 см; інтервал між абзацами – 0 мм.;
- пороговий відсоток оригінальності тексту в частині викладу основних результатів дослідження та огляді джерел, що не враховує стандартизовані академічні кліше та бібліографію, за результатами перевірки на текстові збіги має становити не менше 80-85%.

7. Оформлення структурних елементів статті (подано вибірково)

Основний текст статті (шрифт звичайний, 12 пт) повинен складатися з таких розділів:

1. ВСТУП (ОБОВ'ЯЗКОВИЙ РОЗДІЛ) (окремий абзац, відступи: перед 24, після – 12, напівжирний шрифт, 12 пт, прописними літерами, вирівнювання по лівому краю); постановка проблеми; аналіз останніх досліджень і публікацій: як результат аналізу джерел обов'язково виокремлюються раніше невирішені частини загальної проблеми, яким присвячена стаття; посилання на джерела подаються у квадратних дужках, наприклад [10]; сторінки відділяються комою [3, с. 35] – 3-є джерело 35-а сторінка; у разі цитування кількох джерел одночасно, необхідно перерахувати кожен номер окремо, у своїх власних дужках, через кому або тире: [3], [4], [5], [6] або [3] – [6]; мета дослідження

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ (НЕОБОВ'ЯЗКОВИЙ РОЗДІЛ)

3. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ (НЕОБОВ'ЯЗКОВИЙ РОЗДІЛ)

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ (ОБОВ'ЯЗКОВИЙ РОЗДІЛ)

5. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (ОБОВ'ЯЗКОВИЙ РОЗДІЛ)

ФІНАНСУВАННЯ (НЕОБОВ'ЯЗКОВИЙ РОЗДІЛ)

(організація, установа, приватна особа, грант тощо, яка фінансує наукове дослідження)

ПОДЯКА (НЕОБОВ'ЯЗКОВИЙ РОЗДІЛ)

Використання посилань у тексті роботи, розділи «Список використаних джерел» і «References (translated and transliterated)» оформлюються відповідно до бібліографічного стилю IEEE.

Список використаних джерел (мовою оригіналу):

– підзаголовок «Список використаних джерел» (окремий абзац, відступи: перед 24, після – 12, напівжирний шрифт, 12 пт, прописними літерами, вирівнювання по лівому краю) оформлюється відповідно до стилю IEEE;

– джерела нумеруються й організовуються в переліку посилань у порядку їх згадування в тексті порядковий номер зазначається у квадратних дужках перед бібліографічним описом;

– список використаних джерел рекомендуємо складати з не менш ніж 10 і не більш ніж 30 найменувань (шрифт – 10пт);

– самоцитування авторів подання за списком використаних ними джерел не може перевищувати 15% від загальної кількості джерел;

– у списку джерел кількість публікацій у виданнях, що індексуються у Scopus/WoS, рекомендовано не менше 40% від загальної кількості. Автор повинен продемонструвати свою обізнаність у дослідженнях наукової спільноти не тільки у вітчизняному науково-освітньому просторі;

– переконайтеся, що кожне цитоване у тексті посилання є у Списку використаних джерел та References (translated and transliterated), а кожне гіперпосилання – активне;

– за наявності, у вебпосиланнях зазначайте DOI.

8. Рекомендації з оформлення посилань в наукових роботах: Стиль Інституту інженерів електротехніки та електроніки (IEEE style) [2]

IEEE стиль передбачає використання посилань у тексті роботи щоразу, коли ви цитуєте джерело, будь то парафраз або цитата. Парафраз. Не береться в лапки. Цитата. Береться в лапки. У тексті з цитованою інформацією у квадратних дужках вказується порядковий номер, який також відображається у списку використаних джерел.

Наприклад: "...end of the line for my research [13]." "The theory was first put

forward in 1987 [1]." "Scholtz [2] has argued that....." За Брауном [1]..., а Шольц [2] стверджує, що ... Як зазначалося раніше [2]... Ця теорія була вперше висунута в 1987 році [1].

Вищенаведені посилання вказують на те, що інформація, яка міститься в реченні розташована у праці зі списку використаних джерел під номером, зазначеним у квадратних дужках При цитуванні кількох джерел одночасно, необхідно перерахувати кожен номер окремо, в своїх власних дужках, через кому або тире

*Наприклад: Several recent studies [3], [4], [5], [6] have suggested that...
Several recent studies [3] - [6] have suggested that...mupe.*

За потреби сторінковий інтервал (номери сторінок з цитованою інформацією) вказується у дужках після порядкового номера.

Наприклад: [3, с. 5-10] [3, гл. 2, с. 6-21]

Якщо те саме джерело цитується у праці вдруге, порядковий номер той самий.

Упорядкування списку використаних джерел

Список використаних джерел розміщується в кінці роботи на окремій сторінці. Він надає інформацію, необхідну для того, щоб знайти і отримати будь-яке джерело, процитоване в тексті документа. Кожне джерело, процитоване в роботі має з'явитися у списку використаних джерел. Так само, кожен запис у списку використаних джерел має бути згаданим в тексті роботи.

Назва списку використаних джерел – Посилання. Заголовок вирівнюється по центру або по лівому краю. Джерела нумеруються та організуються в переліку посилань у порядку їх згадування в тексті. Порядковий номер зазначається у квадратних дужках перед бібліографічним описом.

*Наприклад: [1] Д. Леховицький, "Оцінка енергетичних спектрів відображення в імпульсних доплерівських метеорадіолокаторах", Вісті вищих навчальних закладів. Радіоелектроніка, т. 12, № 58, с. 3-30, 2015.
[2] R. L. Myer, "Parametric oscillators and nonlinear materials", in *Nonlinear Optics*, P. G. Harper and B. S. Wherret, Eds. San Francisco, CA, USA: Academic, 1977, pp. 47-160.*

Правила бібліографічного опису для списку використаних джерел. Якщо в публікації зазначено не більше шести авторів (редакторів, якщо автор відсутній), то в посиланні необхідно вказати їх усіх через кому; перед останнім автором ставиться кома та зазначається слово «та» (див. бібліографічний опис книг з 1-6 авторами).

Якщо в публікації зазначено більше 6 авторів (редакторів, якщо автор

відсутній), то необхідно вказати першого автора і «та ін.» (див. бібліографічний опис книг з 7 і більше авторами).

Назви журналів, конференцій, організацій, видавництв, наукових установ необхідно зазначати скорочено. Перелік скорочень можна дізнатися за посиланням: англomовні: www.ieee.org/documents/ieeecitationref.pdf (Abbreviations for IEEE); україномовні: http://dndims.com/upload/files/DSTU_3582_2013.pdf (ДСТУ 3582:2013). Необхідно скорочувати назви місяців у датах звернення/публікації тощо (відповідно до мовних правил певної країни).

9. Приклади оформлення бібліографії

References повинен бути оформлений символами латинського алфавіту за стандартами Modern Language Association (MLA).

Правильне оформлення References (списку використаних джерел за цими стандартами) – необхідний аспект у підготовці рукопису статті, що подається до Вісника.

Оптимальна кількість цитованих робіт в авторських наукових статтях – до 20 джерел. Бажано цитувати оригінальні роботи, опубліковані протягом останніх 5-7 років у вітчизняних і зарубіжних періодичних наукових виданнях, а також високо цитовані джерела, які містяться в Scopus, Web of Science та інших наукометричних базах, визнаних МОН України. У список використаних джерел не включаються неопубліковані роботи.

За можливості може бути надана додаткова інформація про статті, які мають номер DOI та ін., посилання на який повинно перевірятися.

Кожне джерело слід поміщати з нового рядка під порядковим номером, який вказується в самому тексті статті арабськими цифрами у квадратних дужках з конкретизацією сторінок джерела, якщо він має такі. У списку використаних джерел усі вони розміщуються в алфавітному порядку.

Важливо, що джерела українською, російською та іншими мовами, що використовують символи кирилиці, необхідно обов'язково транслітерувати. Транслітерацію можна здійснити автоматично на сайті <http://translit.net/>.

Якщо Ви використовували переклад будь-якої статті, посилання краще приводити на оригінальну публікацію.

Автор несе відповідальність за правильність даних, наведених у списку використаних джерел.

Вимоги та приклади оформлення References:

9.1. Посилання на статтю періодичного видання. У бібліографічному описі кожного такого джерела слід вказувати всіх авторів, відокремлюючи їх

один від одного комою та пробілом. Ініціали вказуються після прізвища і розділяються знаками пунктуації, зокрема комою. Повні імена авторів не наводяться. У разі 4 і більше авторів ставиться «Et al.» після перших чотирьох прізвищ. Якщо авторів менше 4, то «Et al.» не використовується.

Після переліку авторів ставиться крапка, пробіл і відкриваються лапки ("). Потім наводиться назва публікації англійською мовою повністю, без скорочень, а також через пробіл транслітерується символами латинського алфавіту у квадратних дужках, якщо в оригіналі вона із символами кирилиці.

Після назви статті ставиться крапка, закриваються лапки (") і ставиться пробіл.

Зазначається (курсивом) назва періодичного видання англійською мовою або транслітерується символами латинського алфавіту, якщо в оригіналі вона із символами кирилиці.

Після назви видання ставиться пробіл і наводиться інформація про видання: номер видання, що відокремлюється пробілом, якщо необхідно, у круглих дужках вказується номер тому, потім зазначається рік видання в дужках, після них ставиться двокрапка і вказується діапазон сторінок. Для статей у кінці оформленого посилання через крапку вказується, його носій (Print).

Крім того, у кінці посилання може наводитися додаткова інформація про статті – номер DOI та інше.

Якщо стаття в електронному виданні, то слід зазначити дату звернення до цього джерела і відповідну URL-адресу.

Приклади:

Shobdоеva, N.V. "Investments in improving the quality of human capital [Investicii v povyshenie kachestva chelovecheskogo kapitala]". Izvestija BGU 6 (62) (2008): 5–7. Print.

Ewers C. D. "Educational Planning within the Framework of Economic Planning." International Review of Education 10 (1964): 129-140. Print.

Moroz, S.A., Dombrovska, S.M. and Moroz, V.M. "Rating the scientific-pedagogical staff, as a part of the system of state management of higher education quality [Rejtyng naukovo-pedagogichnyh pratsivnykiv, yak skladova systemy dergavnogo upravlinnja yakisty vyshchoj osvity]." Visnik Natsionalnogo universitetu civil'nogo zahystu Ukrainy 2 (7) (2017): 294–309. Print. doi:10.5281/zenodo.1038888.

Krasnyakov, Ye. "Factors influencing the processes of formation and implementation of state policy in the field of education of Ukraine [Chynnyky

vplyvu na protsesy formuvannya ta zdiysnennya derzhavnoyi polityky v haluzi osvity Ukrainy]." *Viche* 2 (2011). Web. 15 Sept. 2017 <<http://www.viche.info/journal/2381/>>.

9.2. Посилання на книгу (монографію, словник, навчальний посібник тощо). Необхідно вказувати авторів, відокремлюючи їх один від одного комою і пробілом. Ініціали вказуються після прізвища і розділяються комою. Повні імена авторів не наводяться. Автори першого і другого порядків розділяються комою і пробілом. У разі 4 і більше авторів ставиться «*Et al.*» після перших чотирьох прізвищ. Якщо авторів менше 4, то «*Et al.*» не використовується.

Назва книги (курсивом): наводиться переклад і транслітерація символами латиниці у квадратних дужках. Якщо книга видана англійською мовою, то її назва в квадратні дужки не береться.

Після назви книги ставиться крапка і пробіл, і вказується номер видання (у форматі 1st, 2nd, 3rd, 4th і т.п.), а також додаткова інформація про видання: виправлене (rev.), доповнене (enl.), стереотипне (repr.) та ін.

Зверніть увагу, що перше видання вказується лише в тому випадку, якщо достовірно відомо про подальші перевидання, і Ви цитуєте саме перше видання.

Місце видання – вказується місто. Після зазначення місця публікації ставиться двокрапка і пробіл, і вказується видавництво транслітерацією латиницею або його англійська назва. Після видавництва ставиться кома і пробіл, і конкретизується рік видання, після цього ставиться крапка і пробіл.

Для книги в кінці посилання в круглих дужках вказується її носій (Print). Якщо книга у відкритому доступі в мережі Інтернет, то слід зазначати дату звернення до такого електронного джерела і відповідну URL-адресу.

Приклади:

Nyemets', K. A., Virchenko, P. A. and Kulyeshova, H. O. Education system of the Kharkiv region: socio-geographical aspect [Systema osvity Kharkivs'koyi oblasti: suspil'noheohrafichnyy aspect]. Kharkiv, 2014. Print.

Boin, A., Ekengren, M. and Rhinard, M. The European Union as Crisis Manager. New York: Cambridge University Press, 2013. Print.

Nelson, R. and Couto, C. Small Animal Internal Medicine. 5th ed. New-York: Mosby, 2014. Print. Dictionary of the Ukrainian language [Slovnyk ukrayins'koyi movy]. Kyiv: Naukova dumka, 1980. Print.

Surmin, Yu.P., Bakumenko, V.D. and Mykhnenko A.M. Encyclopedic Dictionary of Public Administration [Entsyklopedychnyy Slovnyk z Derzhavnoho Upravlinnya]. Kovbasyuk, Yu.V., Troshchyns'kij, V.P. and

Surmin, Yu.P. (ed.). Kyiv: NADU, 2010. Print.

Munich Security Report 2017 «Post-Truth, Post-West, Post-Order?». Rep. N.p., Web. 17 Feb. 2017.
<<https://www.securityconference.de/en/discussion/munich-security-report/munich-security-report-2017/>>.

9.3. Посилання на матеріали конференції (тези). Необхідно вказувати авторів, відокремлюючи їх один від одного комою і пробілом. Ініціали вказуються після прізвища і відділяються комою. Повні імена авторів не наводяться. Після переліку авторів ставиться крапка і пробіл.

Назва публікації наводиться (курсивом) англійською мовою, а також транслітерується у квадратних дужках, якщо в оригіналі джерело із символами кирилиці. Після назви тез ставиться крапка і пробіл, і вставляється сполучна фраза – «Proc.», а також зазначається назва збірки матеріалів конференції. Ця назва, а також конференції наводяться англійською мовою, а також транслітерація у квадратних дужках, якщо в оригіналі вона із символами кирилиці. Після назви ставиться крапка і пробіл.

Слід указати максимально повні відомості щодо конференції: місце проведення, дату тощо. Після цього зазначається місто видання і назва видавництва транслітерацією латиницею або англійська назва. Після вказівки видавництва ставиться кома і пробіл. Рік видання, після нього ставиться крапка і пробіл, і потім вже сторінки.

Для матеріалів конференції в кінці сформованого на них посилання вказується їх носій (Print).

Якщо тези у відкритому доступі в мережі Інтернет, то слід (за аналогією з статтею) зазначити дату звернення до такого електронного джерела і відповідну URL-адресу.

Приклади:

Levishchenko, M.S. Actuality of communication games application in teaching English in higher educational institutions of MIA [Aktual`nist` vykorystannja komunikatyvnyh igor u navchanni anglijs`koj movy v vyshchih navchal`nyh zakladah systemy MVS]. Proc. of IA Specialists' and Law Experts' Foreign Language Training [Inshomovna pidhotovka pratsivnykiv OVS ta fakhivtsiv iz prava], National Academy of Internal Affairs. Kyiv: NAIA, 2015. 83-86. Print.

9.4. Посилання на Інтернет-публікацію, у т.ч. на правовий документ. Указується назва (курсивом) англійською мовою, якщо необхідно, то і транслітерація (за аналогією із статтею), потім ставиться крапка і пробіл. Після чого вставляється сполучна фраза «Web.» і вказується дата, з якої даний

матеріал доступний на зазначеній web-сторінці. Потім крапка, пробіл і повна Інтернет-адреса сторінки, що можливо також не з дужками, а із сполучною фразою «Available to:», але в такому випадку після цієї фрази також використовується сполучна фраза «Accessed:».

Приклади:

Sweden will compensate 60% of the cost of home-based energy storage [Shveciya kompensuvatyme 60% vartosty domashnih system zberigannya energiji]. Web. 16 Apr. 2016.

<<http://www.epravda.com.ua/news/2016/11/23/612034/>>.

World Energy Council. Web. 05 Apr. 2017. <http://www.worldenergy.org/document/ethiopia_june_30_v_gbeddy_security.pdf>. The International Energy Agency. Available to: <http://www.iea.org>. Accessed: 05 Apr. 2017.

Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. The Constitution of Ukraine. N.p., 28 June 1996. Web. 14 Feb. 2018.

<<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>>.

9.5. Посилання на дисертації або їх автореферати. За аналогією з посиланням на статтю і книгу – указується через кому прізвище (-а) та ініціали автора (-ів), потім назва англійською в лапках і транслітерація у квадратних дужках, якщо в оригіналі використовуються символи кирилиці, крім того, місце видання (можливо із зазначенням міста), а також сполучна фраза – «Abstract», рік, сторінки і носій.

Приклади:

Bashtannyk, A.G. "Regulation Mechanisms of the Public Authorities` Activity in the Context of Decentralization [Mehanizmy reguluvannja dijalnosti organiv dergavnoj vlady v umovah decentralizacii]." Diss. Lviv Regional Institute for Public Administration. Abstract, (2017): 20. Print.

Olenychenko, Y.A. "Mechanisms of public administration in the field of safety of solid household waste management [Mekhanizmy derzhavnogo upravlinnya u sferi bezpeky povodzhennya z tverdymy pobutovymy vidchodamy]." Abstract Diss. ... PhD in Public Administration. Kharkiv, (2017): 178. Print.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ АНОТАЦІЙ

УДК 378.018.43

Мороз Світлана Анатоліївна

кандидат наук з державного управління, старший науковий співробітник
навчально-науково-виробничого центру

Національний університет цивільного захисту України, Харків, Україна

ORCID ID 0000-0002-2696-1278

ra_ekma@yahoo.com

Мороз Володимир Михайлович

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами ім. акад. І.А.Зязюна

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
Харків, Україна

ORCID ID 0000-0003-0796-5035

moroz.volodymyr.d.sc@gmail.com

ДИСТАНЦІЙНА ФОРМА НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ ДУМКИ СТУДЕНТІВ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. У статті висвітлено результати опитування студентів вітчизняних закладів вищої освіти щодо проблематики якості та перспектив розвитку дистанційної форми навчання, а також ефективності її використання на різних рівнях вищої освіти. Опитування студентів було проведено у 2019 році у межах авторського проекту «Оцінка якості вищої освіти». Окремі наукові результати реалізації цього проекту були висвітлені у межах інших публікацій авторів, а отже презентовані у межах цієї статті висновки повинні сприйматись через призму змісту раніше оприлюднених статей. Опрацьовані за результатами опитування здобувачів вищої освіти висновки були сформульовані на підставі узагальнення думки опитаних під час експертних інтерв'ю респондентів та аналізу відповідей студентів на питання анкети «Відношення до дистанційної освіти та оцінювання її якості». В анкетуванні прийняло участь 544 респонденти з Харківської, Полтавської, Сумської, а також підконтрольних Україні частин Донецької та Луганської областей. Фокус наукової уваги дослідників було зосереджено на з'ясуванні та аналізі думки студентів щодо: здатності дистанційної форми освіти у майбутньому випередити за рівнем своєї популярності серед студентів традиційні форми навчання; ефективності використання дистанційної форми навчання на різних рівнях вищої освіти, а також в системах підвищення кваліфікації та масових інформаційних курсів; перспектив використання дистанційної форми освіти на рівні самостійного інструменту здобуття фаху в системі підготовки фахівців з вищою освітою; наявності у студентів або у знайомих їм осіб досвіду використання дистанційної форми навчання для здобуття професійного фаху. Отримані за результатами аналізу відповідей студентів узагальнення дозволили сформулювати висновки щодо шляхів вдосконалення державної політики у

галузі вищої освіти за напрямом підвищення рівнів популярності дистанційної форми навчання у якості одного з самостійних інструментів здобуття фаху та ефективності використання інформаційно-комунікативних технологій в системі підготовки конкурентоспроможних фахівців.

Ключові слова: дистанційна освіта; інформаційно-комунікаційні технології; якість вищої освіти; опитування студентів; державна політика у сфері вищої освіти.

Svitlana A. Moroz

Candidate of sciences (Public Administration), Senior Research Officer of Training Research and Production Center

National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-2696-1278

ra_ekma@yahoo.com

Volodymyr M. Moroz

Doctor of sciences (Public Administration), Full Professor, Professor of Department of pedagogy and psychology of social systems management

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-0796-5035

moroz.volodymyr.d.sc@gmail.com

**DISTANCE FORM OF EDUCATION IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM:
ANALYSIS OF STUDENT'S THOUGHTS AND STATE POLICY IMPROVEMENT
DIRECTIONS**

Abstract. The article gives the results of the survey of students studying in domestic Institutions of Higher Education on the problems of quality and prospects for development of distance learning, as well as the effectiveness of its usage at different levels of higher education. The student survey was conducted in 2019 within the framework of the author's project "Assessment of Higher Education Quality". Some of the scientific results of this project were presented in other publications by the authors, and therefore the conclusions presented in this article should be perceived through the prism of the content of previously published articles. Based on the results of the survey of higher education applicants, the conclusions were formulated basing of the generalized opinion of respondents obtained during expert interviews of respondents and analysis of students' answers to the questionnaire "Attitude to distance education and evaluation of its quality". 544 respondents from Kharkiv, Poltava, Sumy, as well as parts of Donetsk and Luhansk regions controlled by Ukraine participated in the survey. The focus of scientific attention of researchers was focused on finding out and analyzing students' opinions about: an ability of distance education to outpace traditional forms of education in the future in terms of its popularity among students; the effectiveness of using distance education on different levels of higher education, as well as in systems of advanced training and mass information courses; the prospects of using distance education at the level of an independent tool for obtaining a specialty in the system of training specialists with higher education; whether students or people they know have experience in using distance learning to obtain a

professional specialty. The generalizations obtained from the analysis of students' responses allowed us to formulate conclusions on ways of improvement of the state policy in the sphere of higher education with the direction to increase the popularity of distance learning as one of the independent tools for obtaining a profession and the effectiveness of using information and communication technologies in the system of training competitive specialists.

Keywords: distance learning; information and communication technologies; higher education quality; survey of students; state policy in the sphere of higher education.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ ЛІТЕРАТУРИ ТА ЙОГО ДУБЛЮВАННЯ У ФОРМАТІ *REFERENCES*

Список літератури:

[1] В.Р. Сіденко "Нові глобальні виклики та їх вплив на формування суспільних цінностей", *Український соціум*, №1(48), с. 7-21, 2014.

[2] Кабінет Міністрів України, *Постанова від 11.03.2020 № 211. "Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19"*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19>

[3] Міністерство освіти і науки України, *Наказ від 16.03.2020 № 406 "Про організаційні заходи для запобігання поширенню коронавірусу COVID-19"* [Електронний ресурс]. Доступно: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizacijni-zahodi-dlya-zapobigannya-poshirennyu-koronavirusu-s-ovid-19>

[4] В.Г. Кремень, *Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати*. К.: Грамота, 2005.

[5] Національна академія педагогічних наук України, *Пріоритетні напрями наукових досліджень НАПН України на 2018–2022 рр.* [Електронний ресурс]. Доступно: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1315/>.

[6] В.Ю. Биков, "Інновації в організації досліджень та розробок у галузі інформаційно-комунікаційних технологій в освіті у світлі викликів ХХІ сторіччя", *Актуальні проблеми психології*, том. VIII: Психологічна теорія і технологія навчання, вип. 10, с. 55-74, 2019.

[7] В.Ю. Биков, О.О. Гриценчук та Ю.О. Жук, "Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України. Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології", кол. монографія. Академія педагогічних наук України, Інститут засобів навчання, К.: Атіка, 2005.

[8] А.М. Гуржій, Р.С. Гуревич, М.Е. Кадемія та В.О.

Уманець, "Інформаційно-комунікаційні технології в професійно-технічній освіті", монографія, Вінниця : Нілан лтд., 2016.

[9] Л.В. Кравцова, Т.В. Зайцева та Н.Г. Камінська, "Аналіз ефективності системи дистанційного навчання в процесі перевірки компетенцій", *Інформаційні технології в освіті*, вип. 32, с. 74-85, 2017.

[10] В.М. Кухаренко, С.М. Березенська та К.Л. Бугайчук, "Теорія та практика змішаного навчання", монографія, Харків: «Міськдрук», НТУ «ХП», 2016.

References:

[1] Sidenko, V.R. (2014) *New Global Challenges and Their Impact on the Formation of Public Values*, ", Ukrainskyi sotsium, No.1 (48), p. 7-21. (in Ukrainian)

[2] Cabinet of Ministers of Ukraine, Resolution of 21.03.2020 No. 211. "On Prevention of COVID-19 Coronavirus Spread in Ukraine." [Electronic resource]. Available: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyuna-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19> (in Ukrainian)

[3] Ministry of Education and Science of Ukraine, Order dated 16.03.2020 No. 406 "On Organizational Measures to Prevent COVID-19 Coronavirus" [Electronic resource]. Available: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizacijni-zahodi-dlya-zapobigannya-poshirennyu-koronavirusu-s-ovid-19> (in Ukrainian)

[4] Kremen, V.H. (2005) *Education and Science in Ukraine - Innovative Aspects. Strategy. Realization. Results*. K.: Hramota (in Ukrainian)

[5] Priority directions of scientific researches of National Academy of Educational Sciences of Ukraine for 2018-2022. (2018) [online]. Available: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1315/> (in Ukrainian)

[6] Bykov, V.Yu. (2019) *Innovations in the organization of research and development in the field of information and communication technologies in education in the light of the challenges of the XXI century*, Aktualni problemy psykholohii, tom. VIII: Psykholohichna teoriia i tekhnolohiia navchannia, vyp. 10, s. 55-74 (in English)

[7] Bikov, V.Yu., Gritsenchuk, O.O., Zhuk, Yu.O. (2005) "Distance learning in Europe and the USA and prospects for Ukraine. Information support of the educational process: innovative tools and technologies", col. monograph. Akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut zasobiv navchannia, K.: Atika (in Ukrainian)

[8] Hurzhii, A.M., Hurevych, R.S., Kademiia, M.E., Umanets, V.O. (2016) "Information and Communication Technologies in Vocational Education", monograph,, Vynnytsia : Nilan ltd. (in Ukrainian)

[9] Kravtsova, L.V., Zaitseva, T.V., Kaminska, N.H. (2017) *Analysis of the*

Effectiveness of the Distance Learning System in the Competency Testing, Informatsiini tekhnolohii v osviti, vyp. 32, s. 74-85 (in Ukrainian)

[10] Kukharenko, V.M., Berezenska, S.M., Buhaichuk, K.L. (2016) "Theory and Practice of Blended Learning", monograph, Kharkiv: "Miskdruk", NTU "KhPI" (in Ukrainian)

Звертаємо увагу, що при оформленні тексту статті і списку літератури треба використовувати лапки з англійського формату “ ”

10.2. Перелік фахових видань з психологічних та педагогічних наук

Наказом МОН України від від 06.06.2022 № 530 «Про рішення з питань присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань та внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 7 квітня 2022 року № 320» [3] оновлено список друкованих (електронних) періодичних видань, що включаються до Переліку наукових фахових видань України. Нижче ми подаємо ту частину відповідного списку (витяг), зміст якого пов'язано з переліком друкованих (електронних) періодичних видань, що включаються до Переліку наукових фахових видань України з психологічних та педагогічних наук.

Таблиця 3 – Список друкованих періодичних видань, що включаються до Переліку наукових фахових видань України з спеціальності 281 – Публічне управління і адміністрування (подано вибірково)

№	Назва видання	Засновник (співзасновники)	Галузь науки, код (шифр) спеціальності або галузь знань	Дата включення (внесення змін), категорія
1	2	3	4	5
1	Marketing and management of innovations	Сумський державний університет	економічні спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292	28.12.2019 «А»
2	Банки і системи банку Banks and bank systems	ТОВ «Консалтингововидавнича компанія «Ділові перспективи»	економічні (08.00.02, 08.00.03, 08.00.04, 08.00.08, 08.00.09) спеціальності– 051, 071, 072, 073, 075,	07.11.2018 «А»

1	2	3	4	5
			076, 281	
3	Державні та муніципальні фінанси Public and Municipal Finance Видання перенесено з категорії «Б» (наказ від 01.02.22 №89)	ТОВ «Консалтингововидавнича компанія «Ділові перспективи»	економічні (08.00.08) спеціальності – 051, 071, 072, 073, 281	01.02.2022 «А» (з 07.11.2018 «Б»)
4	Інноваційний маркетинг Innovative Marketing Видання перенесено з категорії «Б» (наказ від 17.03.20 №409)	ТОВ «Консалтингововидавнича компанія «Ділові перспективи»	економічні (08.00.04) спеціальності – 051, 073, 075, 281	17.03.2020 «А» (з 07.11.2018 «Б»)
5	Public Policy and Accounting	Державний університет «Житомирська політехніка»	економічні спеціальності – 071 державне управління спеціальності – 281	27.09.2021 «Б» 30.11.2021 «Б»
6	Актуальні проблеми державного управління	Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України	державне управління спеціальності – 281	28.12.2019 «Б»
7	Актуальні проблеми державного управління	Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України	державне управління спеціальності – 281	09.02.2021 «Б»
8	Актуальні проблеми економіки	ПАТ «ВНЗ «Національна академія управління»	економічні спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292	28.12.2019 «Б»
9	Актуальні проблеми розвитку економіки регіону	Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»	економічні спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 281, 292	24.09.2020 «Б»
10	Аспекти публічного управління	Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України	державне управління спеціальності – 281	02.07.2020 «Б»

Таблиця 4 – Список друкованих періодичних видань, що включаються до Переліку наукових фахових видань України з спеціальності 054 – Соціологія (подано вибірково)

№	Назва видання	Засновник (співзасновники)	Галузь науки, код (шифр) спеціальності або галузь знань	Дата включення (внесення змін), категорія
1	2	3	4	5
1	Migration & Law	ВНЗ «Національна академія управління», ТОВ «Інститут сучасних освітніх технологій»	політичні соціологічні державне управління спеціальності – 052, 054, 281 юридичні спеціальності – 081, 262, 293	07.04.2022 «Б» 06.06.2022 «Б»
2	Актуальні проблеми філософії та соціології Current Problems of Philosophy and Sociology	Національний університет «Одеська юридична академія»	філософські політичні соціологічні спеціальності – 033, 052, 054	26.11.2020 «Б»
3	Вісник Львівського університету. Серія соціологічна	Львівський національний університет імені Івана Франка	соціологічні спеціальності – 054	02.07.2020 «Б»
4	Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	політичні соціологічні юридичні спеціальності – 052, 054, 081	24.09.2020 «Б»
5	Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	філософські політичні соціологічні спеціальності – 033, 052, 054	02.07.2020 «Б»
6	Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»	Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна	соціологічні спеціальності – 054	17.03.2020 «Б»
7	Габітус Habitus	Приватна установа «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»	соціологічні психологічні спеціальності – 053, 054	17.03.2020 «Б»

1	2	3	4	5
8	Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації	Класичний приватний університет	соціальні комунікації спеціальності – 061 соціологічні спеціальності – 054	02.07.2020 «Б» 24.09.2020 «Б»
9	Наукові записки НаУКМА. Соціологія NaUKMA Research Papers. Sociology	Національний університет «КиєвоМогилянська академія»	соціологічні спеціальності – 054	17.03.2020 «Б»
10	Перспективи. Соціальнополітичний журнал	ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»	філософські соціологічні спеціальності – 033, 054	02.07.2020 «Б»

Повний перелік наукових фахових видань розміщено на офіційному сайті Міністерства і освіти України.

Завдання для самостійної роботи студентів

1. Ознайомитись з повним переліком наукових фахових видань з психологічних та педагогічних наук.
2. Відповідно до власних вподобань та порад наукового керівника сформуванати власний список наукових видань до редакційної колегії яких бажано подати рукопис наукової статті.
3. Ознайомитись з вимогами які висуваються до рукописів обраними у якості пріоритетних науковими виданнями.
4. З'ясувати порядок подання рукопису наукової статті до редакційних колегій обраних наукових видань.
5. Відповідно до тематичного спрямування дисертаційного дослідження розпочати роботу над підготовкою рукопису наукової статті до подання на адресу редакційної колегії одного з фахових видань.

ТЕМА 11. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ: ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОДАННЯ В ФОРМАТІ REFERENCES

Мета: досягти розуміння змісту норм та правил оформлення бібліографічного опису у списку використаних джерел; з'ясувати особливості подання списку використаних джерел у форматі «References»

План

4.1. Порядок оформлення бібліографічного опису у списку джерел

Зміст: розглянуто правила оформлення бібліографічного опису у списку використаних джерел; визначено особливості подання бібліографічного опису для кожного різновиду наукової публікації.

4.2. Правила оформлення списку літератури (References) траслітерованого у романському алфавіті (латиниця)

Зміст: з'ясовано зміст норм та правил щодо оформлення списку використаних джерел у форматі «References» та розглянуто особливості його подання у межах наукової статті.

Список літератури

1. Правила оформлення списку літератури (References) траслітерованого у романському алфавіті (латиниця) : правила для авторів. *Демографія та соціальна економіка*. URL: <http://dse.org.ua/Vymogi.html> (дата звернення: 15.06.2022)

2. Приклади оформлення списку літератури згідно ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» з урахуванням правок (код УКНД 01.140.40). Бібліотека Поліського національного університету. URL: http://lib.znau.edu.ua/jirbis2/images/phocagallery/2017/Pryklady_DSTU_8302_2015.pdf (дата звернення: 25.06.2022)

11.1. Порядок оформлення бібліографічного опису у списку джерел

Норми бібліографічного опису представляють собою, так би мовити, красу наукового етикету. Їх дотримання вказує на звичку до науки, а їх порушення виявляє вискочку і неука і часто кидає ганебну тінь на роботу,

здавалося б, пристойну на перший погляд...» (Умберто Еко)

Норми щодо оформлення посилань, так само як й правила складання бібліографічного опису (списку використаних у науковій роботі джерел) встановлені державним стандартом ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання». Цей стандарт набув чинності 01.07.2016 р. Розглянемо приклади оформлення списку літератури згідно ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» з урахуванням правок (код УКНД 01.140.40)

Таблиця 5 – Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводять у науковій публікації або кваліфікаційній роботі [2]

Характеристика джерела	Приклад оформлення
1	2
Книги	
Один автор	Скидан О. В. Аграрна політика в період ринкової трансформації : монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2008. 375 с.
Два автора	Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом : навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ, 2005. 308 с.
Три автора	Скидан О. В., Ковальчук О. Д., Янчевський В. Л. Підприємництво у сільській місцевості : довідник. Житомир, 2013. 321 с.
Чотири автори	Методика нормування ресурсів для виробництва продукції рослинництва / Вітвіцький В. В., Кисляченко М. Ф., Лобастов І. В., Нечипорук А. А. Київ : Укراгропромпродуктивність, 2006. 106 с. Основи марикультури / Грициняк І. І. та ін. Київ : ДІА, 2013. 172 с.
П'ять і більше авторів	Екологія : навч. посіб. / Б. В. Борисюк та ін. Житомир, 2003. 174 с. Методи підвищення природної рибопродуктивності ставів / Андрущенко А. І. та ін. ; за ред. М. В. Гринжєвського. Київ, 1998. 124 с.
Колективний автор	Органічне виробництво і продовольча безпека : зб. матеріалів доп. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф. / Житомир. нац. агрокол. ун-т. Житомир : Полісся, 2015. 648 с.
Багатотомне видання	Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть : у 4 т. / гол. ред. В. В. Моргун. Київ : Логос, 2001. Т. 2. 636 с. Фауна України У 40 т. Т. 36. Інфузорії. Вип. 1. Сукторії (Ciliophora, Suctorea) / І. В. Довгаль. Київ: Наукова думка, 2013. 271 с.
За редакцією	Доклінічні дослідження ветеринарних лікарських засобів / за ред. І. Я. Коцюмбаса. Львів : Тріада плюс, 2006. 360 с.
Автор і перекладач	Котлер Ф. Основи маркетингу: навч. посібник / пров. з англ. Ст Б. Боброва. Київ, 1996. 698 з. Брігхем Є. В. Основи фінансового менеджменту / пер. з англ. В. Біленького та ін. Київ : Молодь, 1997. 998 с.

1	2
Частина видання	
Розділ книги	Саблук П. Т. Напрямки розвитку економіки в аграрній сфері виробництва. <i>Основи аграрного підприємництва</i> / за ред. М. Й. Маліка. Київ, 2000. С. 5–15.
Тези доповідей, матеріали конференцій	<p>Зінчук Т. О. Економічні наслідки впливу продовольчих органічних відходів на природні ресурси світу. <i>Органічне виробництво і продовольча безпека</i> : зб. матеріалів доп. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир : Полісся, 2014. С. 103–108.</p> <p>Скидан О. В., Судак Г. В. Розвиток сільськогосподарського підприємництва на кооперативних засадах. <i>Кооперативні читання: 2013 рік</i> : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 4–6 квіт. 2013 р. Житомир : ЖНАЕУ, 2013. С. 87–91.</p>
Статті з продовжуючих та періодичних видань	<p>Якобчук В. П. Стратегічні пріоритети інноваційного розвитку підприємництва в аграрній сфері. <i>Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. Економіка</i>. 2013. Вип. 148. С. 31–34.</p> <p>Масловська Л. Ц., Савчук В. А. Оцінка результативності і ефективності виробництва органічної агропродовольчої продукції. <i>Агросвіт</i>. 2016. № 6. С. 23–28.</p> <p>Акмеологічні засади публічного управління / Є. І. Ходаківський та ін. <i>Вісник ЖНАЕУ</i>. 2017. № 1, т. 2. С. 45–58.</p> <p>Dankevych Ye. M., Dankevych V. Ye., Chaikin O. V. Ukraine agricultural land market formation preconditions. <i>Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis</i>. 2017. Vol. 65, №. 1. P. 259–271.</p>
Книги	Ілляшенко С. М., Шипуліна Ю. С. Товарна інноваційна політика : підручник. Суми : Університетська книга, 2007. 281 с. URL: ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf (дата звернення: 10.11.2017).
Законодавчі документи	<p>Про стандартизацію : Закон України від 11 лют. 2014 р. № 1315. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1315-18 (дата звернення: 02.11.2017).</p> <p>Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : проект / М-во аграр. політики та продовольства України. URL: http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822 (дата звернення: 13.10.2017).</p>
Електронні ресурси	
Періодичні видання	<p>Клітна М. Р., Брижань І. А. Стан і розвиток органічного виробництва та ринку органічної продукції в Україні. <i>Ефективна економіка</i>. 2013. № 10. URL: http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvnaekonomika&s=ua&z=2525 (дата звернення: 12.10.2017).</p> <p>Neave H. Deming's 14 Points for Management: Framework for Success. <i>Journal of the Royal Statistical Society. Series D (The Statistician)</i>. 2012. Vol. 36, № 5. P. 561–570. URL: http://www2.fiu.edu/~revellk/pad3003/Neave.pdf (Last accessed: 02.11.2017).</p> <p>Colletta L. Political Satire and Postmodern Irony in the Age of Stephen Colbert and Jon Stewart. <i>Journal of Popular Culture</i>. 2009. Vol. 42, № 5. P. 856–874. DOI: 10.1111/j.1540-5931.2009.00711.x.</p>

1	2
Сторінки з веб-сайтів	Що таке органічні продукти і чим вони кращі за звичайні? <i>Екологія життя</i> : веб-сайт. URL: http://www.eco-live.com.ua (дата звернення: 12.10.2017).
Законодавчі і нормативні документи (інструкції, накази)	<p>Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2016. 82 с.</p> <p>Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень : Закон України від 5 жовт. 2017 р. № 2164. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 9 листоп.</p> <p>Інструкція про порядок нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : затв. наказом М-ва фінансів України від 20 квіт. 2015 р. № 449. <i>Все про бухгалтерський облік</i>. 2015. № 51. С. 21–42.</p> <p>Про затвердження Порядку забезпечення доступу вищих навчальних закладів і наукових установ, що знаходяться у сфері управління Міністерства освіти і науки України, до електронних наукових баз даних : наказ М-ва освіти і науки України від 2 серп. 2017 р. № 1110. <i>Вища школа</i>. 2017. № 7. С. 106–107</p>
Стандатри	<p>ДСТУ ISO 9001: 2001. Системи управління якістю. [Чинний від 2001-06-27]. Київ, 2001. 24 с. (Інформація та документація).</p> <p>СОУ–05.01-37-385:2006. Вода рибогосподарських підприємств. Загальні вимоги та норми. Київ : Міністерство аграрної політики України, 2006. 15 с. (Стандарт Мінагрополітики України)</p>
Інші документи	
Патенти	Комбайн рослинозбиральний універсальний : пат. 77937 Україна : МПК A01D 41/02, A01D 41/04, A01D 45/02. № а 2011 09738 ; заявл. 05.08.2011 ; опубл. 11.03.2013, Бюл. № 5.
Авторські свідоцтва	А. с. 1417832 Україна, МКИ А 01 F 15/00. Стенка рулонного пресс-підборщика / В. Б. Ковалев, В. Б. Мелегов. № 4185516 ; заявл. 22.01.97 ; опубл. 23.08.98, Бюл. № 31.
Дисертації, автореферати дисертацій	<p>Романчук Л. Д. Оцінка джерел надходження радіонуклідів до організму мешканців сільських територій Полісся України : дис. ... д-ра с.-г. наук : 03.00.16 / Житомир. нац. агрокол. ун-т. Житомир, 2011. 392 с.</p> <p>Романчук Л. Д. Оцінка джерел надходження радіонуклідів до організму мешканців сільських територій Полісся України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра с.-г. наук : 03.00.16. Житомир, 2011. 40 с.</p>
Препринти	Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т пробл. безпеки АЕС НАН України, 2006. 7 с. (Препринт. НАН України, Ін-т пробл. безпеки АЕС ; 06-1).

11.2. Правила оформлення списку літератури (References) траслітерованого у романському алфавіті (латиниця)

Редакцією наукового журналу «Демографія та соціальна економіка»,

заснованого Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України та Національною академією наук України, було підготовлено порівняно детальні і зрозумілі рекомендації щодо оформлення пристатейних списків посилань відповідно до вимог світових наукометричних баз. Вважаємо за доцільне ознайомитись з відповідними вимогами.

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ ЛІТЕРАТУРИ (REFERENCES) ТРАНСЛІТЕРОВАНОГО У РОМАНСЬКОМУ АЛФАВІТІ (ЛАТИНИЦЯ) [1]

Правильний опис використовуваних джерел у списках літератури є запорукою того, що цитована публікація буде врахована при оцінці наукової діяльності її авторів, отже, (по ланцюжку) – організація, регіон, країна. За цитуванням журналу визначається його науковий рівень, авторитетність, ефективність діяльності його редакційної колегії і т. д. З чого виходить, що найбільш значущими складовими в бібліографічних посиланнях є прізвища авторів і назви журналів. Причому для того, щоб всі автори публікації були враховані в системі, необхідно в опис статті вносити всіх авторів, не скорочуючи їх трьома, чотирма і т. п. Заголовки статей в цьому випадку дають додаткову інформацію про їх зміст і, хоча в аналітичній системі вони не використовуються, Scopus рекомендує включати їх в описи посилань.

Для україномовних і російськомовних статей, які використовують з журналів, рекомендуємо такий варіант структури бібліографічних посилань в References:

- ПІБ авторів (транслітерація);
- назва статті у варіанті, що транслітерується, і переклад назви статті англійською мовою в квадратних дужках [ ];
- назва джерела (транслітерація) і переклад назви джерела англійською мовою [ ];
- вихідні дані з позначеннями англійською мовою або лише цифрові (останнє залежно від вживаного стандарту опису).

Список літератури (References) для Scopus та інших зарубіжних баз даних (БД) подається повністю окремим блоком, повторюючи список літератури до україномовної частини, незалежно від того є в ньому іноземні джерела чи немає. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, вони повністю повторюються в списку, який готується в романському алфавіті.

Опис статті з журналів:

Zagurenko A.G., Korotovskikh V.A., Kolesnikov A.A., Timonov A.V., Kardymon D.V. Tekhniko- ekonomichna optimizatsiya dizainu gidrorazryvu plasta

[Techno-economic optimization of the design of hydraulic fracturing]. Neftyanoe khozyaistvo - Oil Industry, 2008, no.11, pp. 54-57 [in Ukrainian].

Небажане таке подання посилань (заголовки статті лише транслітерується, без перекладу):

Zagurenko A.G., Korotovskikh V.A., Kolesnikov A.A., Timonov A.V., Kardymon D.V. Tekhniko-ekonomichna optimizatsiya dizainu gidrorazryvu plasta.

Neftyanoe khozyaistvo – Oil Industry, 2008, no.11, pp. 54-57.

Безоплатні програми для складання бібліографії наявні в Інтернеті. Досить зробити в google пошук зі словами «Create citation», і ви отримаєте кілька безоплатних програм, що дають змогу автоматично створювати посилання за пропонованими стандартами. Причому описи можна створювати для різних видів публікацій (книга, стаття з журналу, інтернет-ресурс і т.п.). Нижче наведено кілька посилань на такі сайти: <http://www.easybib.com>; <http://www.bibme.org>; <http://www.sourceaid.com>

Технологія підготовки посилань з використанням системи автоматичної транслітерації і перекладача

На сайті <http://litopys.org.ua/links/intrans.htm> можна безоплатно скористатися програмою транслітерації українського тексту в латиницю. На сайті <http://www.translit.ru> транслітерація російського тексту.

Програми дуже прості, їх легко використовувати як для готових посилань, так і для транслітерації різних частин описів.

Наведемо зразок короткої схеми процесу перетворення посилання:

1. Входимо на сайт <http://litopys.org.ua/links/intrans.htm>
2. Вставляємо в спеціальне поле весь текст бібліографії українською мовою і натискаємо кнопку «перекодувати».

Приклад автоматичної транслітерації в програмі на сайті:

Вихідний текст:

Загробська А.Ф. Міграція, відтворення і рівень освіти населення. – К.: Наук. думка, 1983. – 182 с.

Транслітерований текст:

Zahrobs'ka A.F. Mihratsiia, vidtvorennia i riven' osvity naselennia. – K.: Nauk. Dumka, 1983. – 182 s.

1. Копіюємо текст, що транслітерується у References –список, який

готується.

2. Перекладаємо всі описи джерела, окрім авторів (назва книги, статті, постанови і так далі) англійською мовою, переносимо його до списку, який готується (за транслітерованою назвою).

3. Об'єднуємо описи в трансліті і перекладене та оформляємо відповідно до прийнятих правил. При цьому необхідно розкрити місце видання (Київ) і виправити позначення сторінок англійською мовою (замість 182 s. пишемо 182 p.) Курсивом виділяємо назву джерела, додаємо в кінці речення [in Ukrainian] і посилання готове:

Zahrobs'ka A.F. Mihnatsiia, vidtvorennia i riven' osvity naseleння [Migration, reproduction and level of education of population]. Kyiv: Nauk. Dumka, 1983, 182 p. [in Ukrainian]

Або беремо, наприклад, посилання:

Кочукова Є.В., Павлова О.В., Рафтопуло Ю.Б. Система експертних оцінок у інформаційному забезпеченні вчених // Інформаційне забезпечення науки. Нові технології: Сб. наук. тр. / Каленов Н.Є. (Ред.). - К.: Науковий Світ, 2009. - 342 с. - С. 190-199.

Вставляємо в програму, додаємо в кінці речення [in Ukrainian], отримуємо:

Kochukova Ye.V., Pavlova O.V., Raftopulo Yu.B. Systema ekspertnykh otsinok u informatsiinomu zabezpechenni vchenykh // Informatsiine zabezpechennia nauky. Novi tekhnolohii: Sb. nauk. tr. / Kalenov N.Ie. (Red.). - K.: Naukovyi Svit, 2009. - 342 s. - S. 190-199 [in Ukrainian].

У *References* абсолютно недопустимо використовувати український ДСТУ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». В жодному із зарубіжних стандартів на бібліографічних описах не використовуються розділові знаки, вживані в українському ДСТУ («//» і «—»). Назва джерела і вихідні дані відділяються від авторів і заголовка статті типом шрифту, найчастіше, курсивом (*italics*), крапкою або комою.

Змінюємо посилання, що транслітерується:

1. Прибираємо спеціальні роздільники між полями та лапки («//», «—», «'», «»).

2. В квадратних дужках після транслітерації пишемо перекладений заголовок статті і назву джерела англійською мовою.

3. Пишемо англійською мовою повне місце видання і позначення сторінок (видавництво залишаємо транслітерованим). Додаємо в кінець речення [in Ukrainian].

Отримуємо кінцевий результат:

Kochukova E.V. Pavlova O.V. Raftopulo Iu.B. Systema ekspertnykh otsinok u informatsiinomu zabezpechenni vchenykh [The peer review system in the information providing of scientists] Informatsiine zabezpechennia nauky. Novi tekhnolohii: Sb. nauch. tr., [Information Support of Science. New Technologies: Collected papers]. Kyiv: Naukovyi Svit, 2009, pp.190–199 [in Ukrainian].

Бібліографічний опис за стандартом APA:

Книга

Last Name, F. (Year Published). Book Title. Publisher City: Publisher Name.

Brown, D. (2004). The DaVinci code. New York: Scholastic [in English].

Журнал

Last Name, F. (Year Published). Article Title. Journal name, Volume number, Page Numbers.

Smith, J. (2009). Studies in pop rocks and Coke. Weird Science, 12, 78-93 [in English].

Сайт

Last Name, First. «Page Title.» Website Title. Retrieved Date Accessed, from Web Address

Smith, J. (2009, January 21). Obama inaugurated as President. CNN.com. Retrieved February 1, 2009, from http://www.cnn.com/POLITICS/01/21/obama_inaugurated/index.html [in English].

ПРИКЛАДИ ОРМЛЕННЯ СПИСКУ ЛІТЕРАТУРИ (REFERENCES) [1]

1. Список літератури у романському алфавіті повинен бути оформлений за міжнародними бібліографічним стандартом APA.

2. Якщо наукова робота написана на мові, яка використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами.

3. Необхідно звернути увагу на написання прізвищ авторів англійською

мовою. Більшість сучасних видань містять назву статті та прізвища авторів англійською мовою.

4. Назва праці вказується на англійській мові.

5. Приклади оформлення та вимоги до транслітерації літер української та російської мови наведені нижче.

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ ЛІТЕРАТУРИ [3]

Книги

Прізвище, І.О. (рік), *Назва книжки транслітом курсивом* [Назва англійською мовою], версія (номер) видання, назва видавництва, місто, країна.

Таблиця 6 – Приклади оформлення списку літератури: книги

Список літератури	References
1	2
Один автор	
Ілляшенко С.М. Маркетинг у прикладах та завданнях: навч. сел. / С.М. Ілляшенко. - Суми: СумДУ, 2006. - 108 с.	Iliashenko, S.M. (2006), <i>Marketynh u prykladakh ta zavdanniakh</i> [Marketing in examples and problems], SumDU, Sumy, Ukraine.
Два автори	
Мельник Л.Г. Економіка підприємства: конспект лекцій: навч. сел. / Л.Г. Мельник, А.І. Каринцева. - Суми: Університетська книга, 2002. - 400 с.	Melnyk, L.H. and Karyntseva, A.I. (2002), <i>Ekonomika pidpriemstva</i> [Economics of enterprise], Universytetska knyha, Sumy, Ukraine.
Три, чотири автори	
Мельник Л.Г. Економіка інформації та інформаційні системи підприємства: навч. сел. / Л.Г. Мельник, С.М. Ілляшенко, В.А. Касьяненко. - Суми: Університетська книга, 2004. - 400 с.	Melnyk, L.H., Iliashenko, S.M. and Karyntseva, A.I. (2004), <i>Ekonomika informatsii ta informatsiini systemy</i> [Economics of information and information systems of enterprise], Universytetska knyha, Sumy, Ukraine.
У разі якщо авторів більше шести, то всі інші позначаються через «et al.»	
Колективний автор	
American Psychological Association. (1972). <i>Ethical standards of psychologists</i> . Washington, DC: American Psychological Association.	
Багатотомне видання	
Україна та її регіони на шляху до інноваційного суспільства: монографія: у 4-х т. Т.4 / О.І. Амоша, І.П. Булеєв, В.І. Дубницький та ін; за заг. ред. В.І. Дубницького, І.П. Булеєва. - Донецьк: Південно-Схід, 2011. - 372 с.	Amosha, A.I., Bulieiev, I.P., & Dubnytskyi, V.I. et al. (2011), <i>Ukraina ta yii rehiony na shliakhu do innovatsiinoho suspilstva</i> [Ukraine and its regions on a way to innovative society], V.I. Dubnytskyi, I.P. Bulieiev (Ed.). (Vols. 1-4). Pivdenno-Skhid, Donetsk, Ukraine.
Частина книги	
Ілляшенко С.М. Інтелектуальний капітал та корпоративна культура в інноваційному суспільстві: аспекти на рівні регіону / С.М. Ілляшенко, Ю.С. Шипуліна // Україна та її регіони на шляху до інноваційного суспільства: монографія: [4 т.] Т. 1. / [А.І.	Iliashenko, S.M., & Shypulina, Yu.S. (2011), The intellectual capital and corporate culture in innovative society: aspects at the level of the region. <i>Ukraine and its regions on a way to innovative society</i> . V.I. Dubnytskyi, I.P. Bulieiev (Ed.); NAN Ukraine. In-t ekonomiky

Продовження таблиці 6

1	2
Амоша, І.П. Булеєв, В.І. Дубницький та ін.]; під заг. ред. В.І. Дубницького та І.П. Булеєва; НАН України Ін-т економіки промисловості; Донецький економіко-гуманітарний інститут; Академія економічних наук України - Донецьк: Південно-Схід, 2011. - С. 454-463.	promyslovosti; Donetskyyi ekonomiko-humanitarnyi instytut; Akademiia ekonomichnykh nauk Ukrainy. (Vols. 1-4; Vol. 1). Pivdenno-Skhid, Donetsk, Ukraine.
Редактори (без автора)	
Маркетинг: стратегії, з якими перемагають/під ред. А. Мальцева. - К.: ВД «Максимум», 2006. - 314 с.	Maltseva, A. (Eds.). (2006), <i>Marketing: strategies, which win</i> . Kyiv: ID «Maksymum».
Автор та перекладач	
Халліган Б. Маркетинг в Інтернеті: як залучити клієнтів за допомогою Google, соціальних мереж та блогів / Б. Халліган, Дж. Шах; пров. з англ. Н. Конєвська. - К.: Діалектика, 2010. - 256 с.	Khallihan, B., & Shakh, Dzh. (2010), <i>Inbound Marketing: Get Found Using Google, Social Media, and Blogs</i> . (N. Konievska, Trans). Kyiv: Dialektika.
Редактор та автор	
Ансофф І. Стратегічне управління / І. Ансофф; за ред. Л.І. Євенко; пров. з англ. - К.: Економіка, 1989. - 563 с	Ansoff, I. (1989), <i>Strategic management</i> . L.I. Yevenko (Ed.). Kyiv: Ekonomika.
Без автора	
<i>Merriam-Webster's collegiate dictionary</i> (10th ed.). (1993), Springfield, MA: Merriam-Webster.	
Для всіх видань крім першого	
Телєтов А.С. Основи маркетингу: навч. сел. / А.С. Телєтов. - 3-тє вид. - Суми: ВВП «Мрія», 2006. -136 с.	Tielietov, A.S. (2006). <i>Basics of marketing</i> . (3d ed.). Sumy: VVP «Mriia».
У разі, якщо роботи одного року та одного автора	
McLuhan, M. (1970a). <i>Culture is our business</i> . New York, NY: McGraw-Hill.	
McLuhan, M. (1970b). <i>From cliché to archetype</i> . New York, NY: Viking Press.	

Періодичні видання (журнали, збірники наукових праць, матеріали конференцій)

Прізвище, І.О. (рік), “Переклад назви статті англійською в англійських лапках”, Назва видання транслітерація або англійське зареєстроване курсив, vol. номер журналу, no. номер випуску (якщо він існує), pp. номери сторінок статті.

Таблиця 7 – Приклади оформлення списку літератури: періодичні видання (журнали, збірники наукових праць, матеріали конференцій)

Список літератури	References
1	2
Один автор	

Ілляшенко С.М. Застосування методів та інструментів маркетингу в управлінні знаннями/С.М. Ілляшенко // Маркетинг та менеджмент інновацій. – 2013. – № 2. – С. 13–23.	Illiashenko, S.M. (2013), “Application of methods and instruments of marketing in management of knowledge”, <i>Marketing and Management of Innovations</i> , vol. 2, pp 13–23.
Два автора	
Олефіренко О.М. Проблеми теорії та практики брендингу територій на прикладі концепції формування бренду Сумської області / О.М. Олефіренко, М.Ю. Карпіщенко // Маркетинг та менеджмент інновацій. - 2011. - Т. 2, № 4. - С. 30-40.	Olefirenko, O.M., and Karpishchenko, M.Yu. (2011), “Problems of the theory and practice of territories branding on the example of the concept of formation of a brand of Sumy region”, <i>Marketing and Management of Innovations</i> , Vol. 2, no. 4, pp. 30–40.
Три автори	
Прокопенко О.В. Роль рейтингу в освітньому процесі ВНЗ / О.В. Прокопенко, О.М. Кармінський, А.В. Клименко // Маркетинг та менеджмент інновацій. - 2011. - Т. 2, № 4. - С. 141-146.	Prokopenko, O.V., Karminskyi, A.M., and Klymenko, A.V. (2011), “The role of rating in the educational process of universities”, <i>Marketing and Management of Innovations</i> , vol. 2, pp. 141–146.
У разі якщо авторів більше шести, то всі інші позначаються через «et al.»	
Матеріали конференцій	
Петров О.Є., Іванов А.Б. Сутність категорії та факторів використання трудового потенціалу населення. Збірка доповідей на Міжнародній економічній конференції, Дніпровський Національний університет, м. Дніпропетровськ, С. 37–51.	Petrov, O.Ye. and Ivanov, A.B. (2012), “Essential categories and factors of using labor resources potential of the population”, <i>Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii</i> [Conference Proceedings of the International Economic Conference], <i>Mizhnarodna Ekonomichna konferentsiya</i> [International economic conference], National University, Dnipropetrovsk, Ukraine, pp. 37–51.

Електронні ресурси

Прізвище, І.О. (рік), “Переклад назви статті англійською в англійських лапках”, *Назва видання транслітерація або англійське зареєстроване курсив*, vol. номер журналу, no. номер випуску (якщо він існує), available at: повний URL, (Accessed дата звернення до ресурсу).

Таблиця 8 – Приклади оформлення списку літератури: електронні ресурси

Список літератури	References
1	2
Періодичне видання	
Ілляшенко С.М. Аналіз проблем сприйняття абітурієнтами спеціальності «маркетинг» (з прикладу Сумської області) [Електронний	Illiashenko, S.M., and Karpishchenko, M.Yu. (2011), “Analysis of problems of entrants’ perception the speciality «Marketing» (on the

ресурс] / С.Н. Ілляшенко, М.Ю. Карпіщенко // Маркетинг та менеджмент інновацій. - 2011. - Т. 3, № 1. - С. 21-27. – Режим доступу: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_3_2_21_27.pdf .	example of Sumy region)” <i>Marketynh ta menedzhment innovatsii</i> , [Online], vol. 3, 1, 21–27, available at: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_3_2_21_27.pdf (Accessed 4 Aug 2022)
Книга	
Ілляшенко С.М. Маркетинг у прикладах та завданнях: навч. сел. [Електронний ресурс]/С.М. Ілляшенко. - Суми: СумДУ, 2006. - 108 с. – Режим доступу: http://lib.sumdu.edu.ua/rio/2006/k425253.doc .	Illiashenko, S.M. (2006), “Marketing in examples and tasks”, Sumy: SumSU. [Online], available at: http://lib.sumdu.edu.ua/rio/2006/k425253.doc (Accessed 4 Aug 2022)

Автореферати дисертацій та дисертації

- дисертації

Прізвище, І.О. (рік), “Назва англійською в англійських лапках”, Abstract of вчений ступінь dissertation, назва спеціальності, назва університету (інституту), місто, країна.

- автореферати

Прізвище, І.О. (рік), “Назва англійською в англійських лапках”, вчений ступінь Thesis, назва спеціальності, назва університету (інституту), місто, країна.

Законодавчі та нормативні документи.

Які розміщені на електронних ресурсах (сайтах):

Приклади:

The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On public-private partnership", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (Accessed 29 August 2013).

Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the action plan for 2013 to implement the National Strategy for Regional Development 2015””, available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 22 August 2013).

Які розміщені в друкованих засобах:

Приклад:

Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), “Resolution "On approval of the State

program of development of the Ukrainian village until 2015", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 73., p. 2715.

Збірки документів

Які розміщені на електронних ресурсах (сайтах):

Приклади:

Ministry of Finance of Ukraine (2013), "Performance indicators of the State and the consolidated budget of Ukraine for 2010-2011", available at: http://www.minfin.gov.ua/file/link/328305/file/DBU_ZBU.pdf (Accessed 22 august 2013).

Ministry of Finance of Ukraine (2012), "Information of the Ministry of Finance of Ukraine for the implementation of the State Budget of Ukraine for 2011", available at:

http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=330818&cat_id=330817 (Accessed 21 august 2013).

Ukrainian Business Resource (2011), "2010 results for the coal industry", available at: <http://ubr.ua/market/industrial/rezultaty-2010-goda-dlia-ugolnoi-promyshlennosti-73714> (Accessed 29 August 2013).

Які розміщені в друкованих засобах:

Приклад:

State Statistics Service of Ukraine (2009), "Naukova ta innovatsijna diial'nist' v Ukraini 2008. Statystychnyj zbirnyk" [Research and innovation activity in Ukraine 2008. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

Написання обов'язкових елементів оформлення списку літератури англійською мовою

Таблиця 11 – Приклади оформлення списку літератури: написання обов'язкових елементів оформлення списку літератури англійською мовою

Тези доповіді	Abstracts of Papers
Матеріали (роботи) конференції	Proceedings of the Conference Title
Матеріали 3 міжнарод. конференції (симпозіуму, конгресу, семінару)	Proceedings of the 3rd International Conference (Symposium, Congress, Seminar)
Матеріали II Всеукраїнської конференції	Proceedings of the 2nd All-Ukrainian Conference

Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції	Proceedings of the 5th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference
Дис. ... канд. наук	Candidate's thesis
Дис. ... д-ра наук	Doctor's thesis
Автореф. дис. ... канд. наук	Extended abstract of candidate's thesis
Автореф. дис. ... д-ра наук	Extended abstract of Doctor's thesis

Написання загальноприйнятих скорочень слів англійською мовою

Таблиця 12 – Приклади оформлення списку літератури: написання загальноприйнятих скорочень слів англійською мовою

Вип.	issue
Стаття = Ст.	article
Том = Т.	Vol.
Серія = Сер.	ser.
Частина = Ч.	part
та інші	et al.
без року публікації = б.р.	No date = n.d.
без місця публікації = б.м.	N.p.
Спец. Випуск (розділ)	special issue (section)

Завдання для самостійної роботи студентів

1. На прикладі однієї з своїх наукових публікацій розглянути особливості оформлення списку використаних джерел.

2. На прикладі однієї з своїх наукових публікацій розглянути особливості оформлення списку використаних джерел у форматі References

3. На прикладі одного з авторефератів за профілем власного дисертаційного дослідження, провести критичний аналіз оформлення змісту структурної частини «Список опублікованих праць за темою дисертації» у контексті дотримання автором правил його складання.

4. На прикладі однієї з наукових публікацій за профілем власного дисертаційного дослідження, провести критичний аналіз оформлення списку використаних джерел у форматі References у контексті дотримання автором правил його складання.

5. Порівняти вимоги які висуваються до оформлення списку використаних джерел у межах вітчизняної практики складання відповідного переліку з вимогами, які висуваються зарубіжними науковими виданнями.

ТЕМА 12. ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ НАУКОВОЇ ПУБЛІКАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Мета: досягти розуміння змісту напрямів дії вченого щодо популяризації власних наукових публікацій в мережі Інтернет.

План

5.1. Напрями популяризації наукових публікацій вченого

Зміст: розглянуто можливі алгоритми дії вченого щодо напрямів популяризації власних наукових публікацій у межах науково-комунікативного простору.

5.2. Можливості електронного репозитарію Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» у популяризації наукових публікацій вченого (дослідника)

Зміст: визначено потенціали електронного репозитарію НТУ «ХПІ» у популяризації наукових публікацій вченого (дослідника); розглянуто вимоги до матеріалів які подаються автором для розміщення в електронному репозитарію НТУ «ХПІ».

Список літератури

1. Положення про репозитарій «Електронний архів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». URL: http://library.kpi.kharkov.ua/files/Репозит_ХПИ.pdf (дата звернення: 20.05.2022)

2. Порядок формування Переліку наукових фахових видань України : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 17.10.2012, № 1111. *Офіційний вісник України*. 2012. №86. С. 247

3. Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук : Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.09.2019 р. № 1220. *Офіційний вісник України*. 2019. № 81. С. 65

4. Про формування колекції друкованих і електронних видань : Наказ ректора НТУ «ХПІ» від 01.01.2012 р. №62-1. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». URL: http://library.kpi.kharkov.ua/2012_2_nakaz.pdf (дата звернення: 12.03.2018)

5. Топ 100 наукових періодичних видань України. Центр досліджень соціальних комунікацій СІФЗ НЮБ ФПУ. URL:

12.1. Напрями популяризації наукових публікацій вченого

Підготовка та оприлюднення наукової публікації вченим (дослідником) не є самоціллю. Нагадаємо, що серед функцій які виконує наукова публікація є у тому числі і сповіщення (інформування) наукової громадськості про результати наукових пошуків. Іншими словами, саме через наукову публікацію її автор інформує наукове співтовариство про появу нового наукового знання. Ефективність реалізації цієї функції залежить перш за все від популярності того чи іншого наукового видання, а також від його тиражу та мережі розповсюдження. Відповідно до норм п. 2.6 Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, тираж періодичного друкованого наукового фахового видання не повинен бути менше ніж 100 примірників [2]. Аналіз вихідних даних наукових фахових видань України свідчить, що переважна більшість наукових видань не перевищує встановлений мінімум тиражу. Цілуом очевидно, що тираж у 100 примірників не забезпечить ефективне виконання функції інформування, адже з 100 обов'язкових примірників: 7 буде надіслано у фонди визначених Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 17.10.2012, № 1111 бібліотек України (Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського НАН України; Національна парламентська бібліотека України; Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова»; Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника; Державний заклад «Одеська національна ордена Дружби народів наукова бібліотека імені М. Горького»; Державний заклад «Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка»; Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка; декілька екземплярів буде надіслано до фондів бібліотек національних галузевих академій наук України (за напрямами), а також до бібліотек організації-засновника наукового видання та її партнерів. Крім того, частина тиражу буде розіслана авторам, чиї статті були оприлюдненні у відповідному випуску наукового видання. Отже, приблизно лише 50 примірників може бути розподілено між бібліотечними фондами ВНЗ та наукових установ. Чи може автор розраховувати на те, що наукова громадськість дізнається про результати його наукових пошуків? Скоріше за все це риторичне питання.

Приймаючи до уваги вище наведене можемо констатувати, що автор не

лише повинен провести дослідження та оформити його результати у вигляді наукової публікації, а у тому числі і подбати про популяризацію тієї наукової новизни, яка була презентована у межах конкретного наукового видання. Безумовно, цей напрям роботи вченого (дослідника) є скоріше бажаним ніж обов'язковим. Разом з тим, у разі якщо автор є зацікавленим у підвищенні власного авторитету серед представників наукової громадськості (H-індекс; і 10-індекс тощо) та прагне до розширення професійних зв'язків з іншими вченими, то він змушений дбати про популяризацію власних наукових робіт.

Серед можливих напрямів популяризації можуть бути такі.

1. Від початку розміщувати статтю у тому науковому виданні яке має високий рівень авторитету та максимально представлено своїми архівами у міжнародних наукометричних базах даних (з рейтингом наукових видань України можна ознайомитись на сайті Центру досліджень соціальних комунікацій СІФЗ НЮБ ФПУ у межах проекту «Топ 100 наукових періодичних видань України згідно даних Google Scholar станом на червень 2015 р.» [5]).

2. Розміщувати статтю в електронному науковому фаховому виданні. В обов'язковому порядку, такі видання мають власні електронні архіви видання (сторінка видання в мережі Internet), доступ до яких з боку наукової громадськості, як правило, є вільним. Обмеженість у використанні цього напрямку обумовлена існуванням норм щодо кількості наукових публікацій автора які можуть бути розміщені в електронних фахових виданнях. Нагадаємо, що відповідно до п. 2.2 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» від 17.10.2012 № 1112 [3] з обов'язкових для здобуття наукового ступеня кандидата наук п'яти публікацій здобувача, лише одна з них може бути оприлюднена (опублікована) в електронному науковому фаховому виданні.

3. Розміщувати статтю у найбільш лояльному до авторів науковому фаховому виданні (виявлення факту лояльності потребує проведення аналізу змісту редакційної політики обраних автором фахових наукових видань та з'ясування часу набуття науковим виданням статусу фаховості) та самостійно просувати публікацію в мережі Internet. Скоріше за все, саме останній напрям в популяризації авторських публікацій вченим (дослідником) є найбільш доступним, адже визначений нами перший напрям є обмеженим з огляду на порівняно жорсткі вимоги редакційних колегій авторитетних видань до якості наукових публікації (молодому вченому, з огляду на брак професійного досвіду, досить важко забезпечити високу якість своїх перших публікацій). На

обмеженість використання автором другого напрямку у популяризації власних наукових публікацій ми звернули увагу вище.

Слід визнати, що перелік вище наведених напрямів не є вичерпаним та може бути доповнений за рахунок інших напрямів. Наприклад, поза нашою увагою залишився той напрям популяризації публікацій автора, який безпосередньо пов'язаний з активною участю вченого (дослідника) у роботі науково-комунікативних заходів. Цілком логічно, що цікавий виступ науковця під час роботи науково-практичної конференції може стати підґрунтям для формування у слухачів інтересу до наукових публікацій конкретного автора. Разом з тим, цей напрям також має певні обмеження, природа виникнення яких обумовлена порівняно низьким рівнем мобільності вітчизняних вчених. Як правило, вітчизняні вчені не часто приймають участь у роботі науково-комунікативних заходів за межами свого регіону, що безумовно позначається, як на географії поширення нових знань конкретного вченого, так і на колі залучених до участі в обговоренні наукової проблематики осіб. Приймаючи до уваги вище наведене вважаємо за необхідне зосередити нашу увагу на самостійній участі вченого (дослідника) у популяризації власних наукових публікацій.

12.2. Можливості електронного репозитарію Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» у популяризації наукових публікацій вченого (дослідника)

Найбільш доступним, як з огляду на відсутність необхідності фінансування, так і в контексті порівняно низьких трудовитрат, способом популяризації наукових праць у мережі Internet є використання можливостей електронного репозитарію НТУ «ХПІ». У нашому випадку під репозитарієм слід розуміти місце (сховище) в мережі Internet, де зберігаються файли з текстом наукової публікації автора. Нагадаємо, що з англійської «repository» перекладається як «сховище» або «вмістилище». У вигляді репозитарію, хоча і у досить спрощеному вигляді, може позиціонувати, наприклад, твердий магнітний диск персонального комп'ютера (так званий вінчестер) або будь-який інший накопичувач електронної інформації (CD/DVD, USB-флеш-накопичувач тощо).

Електронний репозитарій Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» було створено з метою формування колекції друкованих праць науковців, викладачів, співробітників та студентів

НТУ «ХПІ» і електронної колекції «Електронного архіву Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (інституційного репозитарію) [4]. Деталізація мети створення репозитарію «NTUKhPIIR» (NTUKhPIIR є скороченням назви Електронний архів Національного технічного університету «Харківського політехнічного інституту» англійською мовою (Electronic National Technical University «Kharkiv Polytechnical Institute» Institutional Repository)) міститься у Положенні про репозитарій «Електронний архів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Відповідно до змісту цього документу, метою створення NTUKhPIIR є [1, с. 3]:

- сприяння зростанню популярності університету шляхом представлення його наукової продукції у глобальній мережі;
- збільшення впливу наукових досліджень в академічній спільноті світу та сприяння застосування (залучення) результатів досліджень НТУ «ХПІ» в науковий обіг;
- збільшення індексу цитування наукових публікацій співробітників Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» шляхом забезпечення вільного доступу до них за допомогою Інтернету;
- створення нового додаткового ефективного віртуального середовища для науково-дослідницької діяльності в НТУ «ХПІ», поліпшення рівня задоволення інформаційних запитів користувачів;
- створення середовища, що дозволяє науковцям НТУ «ХПІ» зручно розміщувати свої наукові дослідження в е. формі в надійний та добре організований архів, що забезпечує відкритий доступ до них.

Приймаючи до уваги предмет нашого обговорення слід звернути увагу, що майже кожен пункт з вище наведеного переліку має пряме та безпосереднє відношення до популяризації наукових публікацій автора.

Звернемо увагу на той факт, що серед завдань електронного репозитарію НТУ «ХПІ» є і таке, яке пов'язано з «поширенням наявних матеріалів у середовищі світового науково-освітнього товариства» [1, с. 4]. Отже, електронний архів НТУ «ХПІ» є не лише елементом технології накопичення, систематизації та зберігання інтелектуальних продуктів наукового, освітнього та методичного призначення, а і складовою механізму популяризації наукових публікацій вченого (дослідника). До переваг використання електронного репозитарію слід віднести і його порівняно високий рівень надійності у зберіганні, а відповідно і популяризації, включених до його архіву матеріалів. Наприклад, автор розмістив наукову статтю у виданні яке не пропонує

присвоєння науковій публікації так званого DOI (digital object identifier – Цифровий ідентифікатор об’єкта). Цілком передбачуване, що видання має власний електронний ресурс (офіційний сайт видання) у межах якого стаття автора позиціонує між іншими публікаціями. Разом з тим, існує порівняно великий ризик «втрати» електронної версії статті, наприклад, з приводу розірвання договору між науковим виданням та організацією яка надає хостінг для розміщення його веб-сторінки. За такої ситуації, стаття автора, у разі якщо вона розміщена у друкованому науковому виданні, залишиться лише у межах тієї невеликої кількості примірників які були надруковані у межах обов’язкового тиражу (вище ми звертали увагу на обмеженість друкованих наукових видань у популяризації наукових публікацій). У разі якщо стаття була оприлюднена у межах електронного видання, то розірвання договору про надання хостінгу автоматично обумовить втрату її змісту для наукової громадськості. Пошукові системи перестануть «бачити» публікацію з огляду на відсутність її у мережі. Використання науковцем (дослідником) потенціалів електронного репозитарію суттєво мінімізує вище розглянутий ризик, адже

Щодо можливості електронного архіву НТУ«ХПІ» у популяризації включених до його бази матеріалів через мережу Internet, слід звернути увагу на той факт, що репозитарій було створено за допомогою програмного забезпечення, що підтримує протокол обміну метаданими OAI-PMH (Open Access Initiative Protocol for Metadata Harvesting). Використання відповідного програмного забезпечення дозволяє інтегрувати матеріали (архів) електронного репозитарію у міжнародні реєстри ROAR, OpenDOAR та інші.

Безумовно, вище наведений механізм популяризації наукових досліджень автором не є єдиним до використання. Наприклад, вчений (дослідник) може використовувати потенціали єдиного міжнародного реєстру вчених ORCID (Open Researcher and Contributor ID). Здійснивши реєстрацію бази, вчений отримує унікальний реєстраційний номер. Використання цього номеру вченим може забезпечити йому не лише коректне цитування статей (статті не «втрачаються» пошуковими системами), а у тому числі і реалізацію того напряму роботи вченого, який пов’язано з формуванням особистого рейтингу в українському індексі наукового цитування. Крім того, використання ORCID створює підґрунтя для формування позитивного іміджу вченого, який частково впливає на лояльність редакційних колегій при прийнятті ними рішення про включення поданого рукопису наукової публікації до чергового номеру наукового видання. Нижче ми наводимо алгоритм використання вченим (дослідником) потенціалів ORCID та інших інформаційних систем для

популяризації власних наукових публікацій.

1. Дотримуючись встановлених правил, заповнити власний профіль на ресурсі ORCID. Перед заповненням слід авторизуватися на сайті <http://orcid.org/>. При реєстрації слід вказати адресу власної електронної поштової скриньки та обрати пароль. Під час реєстрації слід вказати прізвище та ім'я англійською мовою, наприклад Moroz Volodymyr. Крім того, англійською мовою слід буде надати інформацію щодо освіти та місця роботи. Слід звернути увагу, що у межах графі «Також відомий як» слід вказати транслітерацію свого прізвища та ім'я з української мови на англійську. В графі «Країна» пишемо – Україна. Графа «Ключові слова» заповнюється англійською мовою. Заповнення графі «Веб-сайти» передбачає необхідність вказати Веб-адреси електронних ресурсів з базами авторських публікацій (профіль в репозитарії «Електронний архів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»; профіль в Google Scholar тощо). Скориставшись можливостями інформаційної бази Web-of Science Ви можете знайти тих авторів, тематична спрямованість публікацій яких, корелюється з обраним Вами предметом наукового пошуку. Інформаційна база Web-of Science дозволяє виокремити дослідником тих авторів, які мають високий індекс цитування. Слід звернути увагу, що цитування дослідником у власних публікаціях наукових праць авторитетних вчених, тобто тих вчених які мають високий показник індексу Гірша, сприяє підвищенню вірогідності того факту, що відповідна стаття дослідника також буде процитована. Наприклад, зацікавлена в отриманні наукової інформації особа здійснює пошук статей найбільш авторитетних у відповідній галузі наукового знання вчених, що забезпечує так зване підтягування пошуковою системою всіх публікацій у межах яких зустрічаються прізвища авторитетних вчених. Серед таких публікацій буде позиціонувати у тому числі і та наукова праця, в якій наводиться цитата відповідного вченого. Отже, посилаючись на роботи вчених які мають високий показник індексу Гірша, дослідник забезпечує тим самим позиціонування власної публікації серед переліку тих, у змісті яких є прізвище авторитетного вченого. Можливо, що саме цей факт може обумовити цікавість тієї особи яка здійснювала пошук наукової інформації, у тому числі й до тієї публікації, в якій цитується відповідний вчений.

3. Маючи бажання популяризувати власні наукові доробки, вчений повинен звертати перш за все на ті журнали які включені до рейтингу «Топ 100 наукових періодичних видань України» згідно даних Google Scholar. Крім того, вчений повинен звертати увагу на наявність у наукового видання власного Веб-

ресурсу (наявність сайту наукового видання) та періодичність оновлення інформації на ньому. Очевидно, що наукові видання які своєчасно розміщують чергові випуски на власній Веб-сторінці без обмеження доступу до статей авторів, будуть користуватися більшим попитом серед представників наукового співтовариства. Бажано, щоб науковий журнал надавав авторським публікаціям код цифрового ідентифікатора об'єкту (англ. digital object identifier, скорочено DOI). Наявність коду DOI обумовлює автоматичне розміщення наукової публікації у межах цифрового інформаційного ресурсу.

Вище наведений перелік не є вичерпаним, а отже інші напрями дій зацікавленої особи щодо популяризації власних наукових публікацій також мають своє місце у межах організаційно-адміністративної діяльності вченого.

Завдання для самостійної роботи студентів

1. На ресурсі Центру досліджень соціальних комунікацій СІФЗ НЮБ ФПУ ознайомитись з проектом «Топ 100 наукових періодичних видань України згідно даних Google Scholar станом на червень 2015 р.» та визначити перелік найбільш авторитетних наукових видань за відповідною галуззю науки.

2. Сформувати власні пріоритети щодо розбудови стратегії популяризації власних наукових публікацій.

3. Ознайомитись з можливостями електронного репозитарію Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» у популяризації наукових публікацій автора.

4. Ознайомитись з правилами розміщення наукової публікації в Електронному архіві Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» – NTUKhPIIR.

5. Розмістити одну з авторських публікацій в Електронному архіві Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» – NTUKhPIIR.

Додатки

Додаток А

Наказ

Міністерства освіти і науки України «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» від 23.09.2019 № 1220 [2]

Відповідно до підпункту 47 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 630, і пункту 12 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, **НАКАЗУЮ:**

1. Затвердити такі, що додаються:

1) Вимоги до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук;

2) Вимоги до опублікованої монографії, що подається на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

2. Установити, що:

1) основні наукові результати дисертації (виконаної у формі рукопису, монографії, наукової доповіді) на здобуття наукового ступеня доктора наук має бути висвітлено не менше ніж у 20 наукових публікаціях, які розкривають основний зміст дисертації. До таких наукових публікацій належать:

– статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України;

– статті у наукових періодичних виданнях інших держав із напрямку, з якого підготовлено дисертацію;

– не менше ніж три статті, а з 01 вересня 2022 року не менше ніж п'ять статей з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача, опублікованих щонайменше у двох різних періодичних виданнях, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України, або у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus;

– не більше ніж два патенти на винахід, що пройшли кваліфікаційну експертизу;

– не більше ніж дві (два) монографії (розділи у колективних монографіях);

– не більше ніж один посібник (для дисертацій з галузі педагогічних наук).

Наукова публікація у виданні, віднесеному до першого і другого квартилів (Q1 і Q2) відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports, прирівнюється до трьох публікацій, у виданні, віднесеному до третього квартиля (Q3), – до двох публікацій. Мінімальна кількість публікацій, які розкривають основні наукові результати дисертації, має становити не менше ніж десять.

За наявності не менше ніж десять публікацій, які розкривають основні наукові результати дисертації, у виданнях, віднесених до першого і другого квартилів (Q1 і Q2) відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports, захист може відбуватися у формі наукової доповіді. Під науковою доповіддю розуміють дисертацію, оформлену відповідно до розділу II Вимог до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України 12 січня 2017 року № 40, зареєстрованих в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 року за № 155/30023. Розділами дисертації є публікації здобувача наукового ступеня;

2) основні наукові результати дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук має бути висвітлено не менше ніж у трьох наукових публікаціях, які розкривають основний зміст дисертації. До таких наукових публікацій належать:

– щонайменше одна стаття у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача;

– статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (замість однієї статті може бути зараховано монографію або розділ монографії, опублікованої у співавторстві).

Наукова публікація у виданні, віднесеному до першого - третього квартилів (Q1 – Q3) відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports, прирівнюється до двох публікацій.

3. Визначити, що основні наукові результати дисертації на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, яка містить державну таємницю, висвітлюються у наукових публікаціях, у тому числі призначених для опублікування матеріалів, що містять державну таємницю, відповідно до законодавства.

4. Спеціалізованим вченим радам, приймаючи до розгляду дисертації на

здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, враховувати вимоги цього наказу.

5. Визнати таким, що втратив чинність, наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1112 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 02 листопада 2012 року за № 1851/22163.

6. Департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації (Криштоф С.Д.) забезпечити подання цього наказу на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України.

7. Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування, крім абзацу четвертого підпункту 1 пункту 2, який набирає чинності з 01 вересня 2021 року, та абзацу другого підпункту 2 пункту 2, який набирає чинності з 01 вересня 2020 року.

8. Контроль за виконанням цього наказу залишаю за собою.

Міністр

Г. Новосад

ВИМОГИ

до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України 23 вересня 2019 року № 1220) [2]

1. Наукові публікації зараховуються за темою дисертації у разі дотримання таких умов:

обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до мети статті (поставленого завдання) та висновків;

опублікування статей у наукових фахових виданнях, які на дату їх опублікування внесено до Переліку наукових фахових видань України, затвердженого в установленому законодавством порядку;

опублікування не більше ніж однієї статті в одному випуску (номері) наукового видання;

опублікування статей у наукових періодичних виданнях інших держав з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача, за умови повноти викладу матеріалів дисертації, що визначає спеціалізована вчена рада.

2. Зарахування статей, опублікованих у наукових періодичних виданнях інших держав з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача, покладається на спеціалізовану вчену раду за умови відповідності такого видання тематичній спрямованості з певної галузі науки (знань), спеціалізації видання, наявності у складі редколегії фахівців з відповідної галузі науки (знань), за якою планується захист дисертації; наявності активного ISSN-номера видання; наявності процедури рецензування публікацій та дотримання виданням редакційної етики.

3. За темою дисертації не зараховуються наукові публікації, у яких повторюються наукові результати, опубліковані раніше в інших наукових публікаціях, що вже зараховані за темою дисертації.

4. До статей у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача, прирівнюються публікації у наукових виданнях, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України, або у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus.

5. За відповідність змісту публікацій та конкретного особистого внеску здобувача (у разі опублікування наукових праць у співавторстві) результатам дисертації несе відповідальність спеціалізована вчена рада, яка встановлює, чи були основні результати, винесені на захист, вже захищені співавторами наукових праць здобувача.

Директор департаменту атестації
кадрів вищої кваліфікації

С. Криштоф

ВИМОГИ

до опублікованої монографії, що подається на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 23 вересня 2019 року № 1220)

1. Опублікована монографія, що подається на здобуття наукового ступеня доктора або кандидата наук, має:

- бути надрукованою без співавторів;
- містити узагальнені результати наукових досліджень автора, опубліковані раніше в наукових працях, у кількості відповідно до підпункту 1 пункту 2 наказу Міністерства освіти і науки України від 23 вересня 2019 року № 1220 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» - для здобувачів наукового ступеня доктора наук та у кількості відповідно до підпункту 2 пункту 2 - для здобувачів наукового ступеня кандидата наук;

- для здобуття наукового ступеня доктора наук мати обсяг основного тексту у галузі гуманітарних і суспільних наук не менше ніж 15 авторських аркушів, у галузі природничих та технічних наук - не менше ніж 10 авторських аркушів;

- для здобуття наукового ступеня кандидата наук мати обсяг основного тексту у галузі гуманітарних та суспільних наук не менше ніж вісім авторських аркушів, у галузі природничих і технічних наук - не менше ніж шість авторських аркушів;

- містити відомості про рецензентів – не менше ніж двох докторів наук, компетентних вчених з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача;

- містити інформацію про рекомендації до друку вченою радою закладу вищої освіти (наукової установи);

- випускатися накладом не менше ніж 50 примірників;

- мати міжнародний стандартний номер книги ISBN;

надсилатися до фондів бібліотек відповідно до додатка до постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 року № 608 «Про порядок доставляння обов’язкових примірників документів»;

- бути оформленою з дотриманням вимог державних стандартів України.

2. З метою ознайомлення наукової громадськості з монографією

здобувача наукового ступеня на офіційному веб-сайті закладу вищої освіти (наукової установи) спеціалізована вчена рада не пізніше ніж за три календарні дні від дати прийняття дисертації (виконаної як монографія) до розгляду у розділі, в якому міститься інформація про роботу ради, розміщує в режимі читання примірник цієї монографії в електронному вигляді

Директор департаменту атестації
кадрів вищої кваліфікації

С. Криштоф

Перелік

міжнародних наукометричних та реферативних баз даних (конкретизовано Науково-видавничою радою НАН України [1])

1. WEB OF SCIENCE: <http://thomsonreuters.com/>
2. SCOPUS: <https://www.scopus.com/>
3. DOAJ: <http://www.doaj.org/>
4. SCIRUS: <http://www.scirus.com/>
5. Ulrich's Periodicals Directory: ulrichsweb.serialssolutions.com
6. ISI: <http://www.isi-web.org/>
7. Academic Search EBSCO Publishing: <http://www.ebscohost.com>
8. PsycINFO: <http://www.apa.org/>
9. OAJSE: <http://www.oajse.com/>
10. J-Gate: <http://j-gate.informindia.co.in/>
11. SHERPA / Romeo: <http://www.sherpa.ac.uk/>

Список літератури

1. Перелік міжнародних наукометричних та реферативних баз даних [електронний ресурс] / Наукові публікації і видавнича діяльність НАН України: інформація про міжнародні наукометричні та реферативні бази даних // Національна академія наук України. – Режим доступу: <http://www1.nas.gov.ua/publications/news/Pages/25092013.aspx>
2. Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук / Наказ Міністерства освіти і науки від 23.09.2019 № 1220 // Офіційний вісник України. – 2019. – № 81. – С. 65

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

Кафедра соціології і публічного управління
(назва кафедри, яка забезпечує викладання дисципліни)

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З НАВЧАЛЬНОЇ
ДИСЦИПЛІНИ

МЕТОДОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА
МЕТОДИКА НАПИСАННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ
(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти другий (магістерський)
перший (бакалаврський) / другий (магістерський)

галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

(шифр і назва)

спеціальність 054 Соціологія
(шифр і назва)

освітня програма Соціологічне забезпечення економічної діяльності
(назви освітніх програм спеціальностей)

вид дисципліни професійна підготовка; обов'язкова
(загальна підготовка / професійна підготовка; обов'язкова/вибіркова)

форма навчання денна
(денна / заочна/дистанційна)

Харків – 2024 рік

Тема 1. Вступ до дисципліни «Методологія організації наукових досліджень та методика написання наукових текстів».

1. Погляди видатних вчених щодо ролі освіти і науки у забезпеченні людського розвитку
  2. Відкриття яких було випадковим
- Література: 1, 4

Тема 2. Базові категорії методології організації наукових досліджень: загальна характеристика змісту та особливості його прояву

1. Рівні актуалізації методології та їх загальна характеристика
  2. Порівняльний аналіз наявних у науковій та навчально-методичній літературі тлумачень категоріального змісту дефініції «наукове дослідження»
- Література: 3, 8, 12

Тема 3. Класифікація (типологізація) наукових досліджень

1. Класифікація наукових досліджень відповідно до сфери використання їх результатів
  2. Класифікація наукових досліджень відповідно до ступеня важливості їх результатів для народного господарства
- Література: 3, 7, 15

Тема 4. Діалектика єдності наукових підходів, принципів та методів у межах наукового дослідження

1. Актуалізація логіки співвідношення між науковими «підходами», «принципами» та «методами»
- Література: 3, 5, 14

Тема 5. Методи наукових досліджень

1. Аналіз змісту наявних у науковій та навчально-методичній літературі підходів до класифікації методів наукових досліджень.
  2. Потенціали використання окремих з методів наукового пізнання
- Література: 3, 9, 16

Тема 6. Інформаційне забезпечення наукових досліджень.

1. Місце та роль інформаційних ресурсів у забезпеченні наукового дослідження
  2. Загальна характеристика інформаційних ресурсів
  3. Особливості використання бібліографічних посібників.
- Література: 3, 6, 13

Тема 7. Академічна доброчесність та етика наукового пошуку

1. Закон України «Про вищу освіту» як джерело для створення правової оболонки для протидії окремим зловживанням академічною доброчесністю
  2. Етичні проблеми окремих стадій наукової діяльності відповідальність за порушення правил академічної доброчесності
  3. Проблема авторства та першості у науці. Плагіат та авторське право
- Виконання індивідуального завдання №1***

Література: 3, 10, 17

Тема 8. Наукова публікація: поняття, функції та основні види

1. Різновиди наукових журналів та їх загальна характеристика.
2. Вихідні відомості наукової публікації та загальна характеристика їх змісту (відомості про авторів; заголовок видання (назва); надзаголовні дані; підзаголовні дані; нумерація; шифр зберігання видання; індекс УДК; індекс ББК; авторський знак; макет анотованої каталожної картки; знак охорони авторського права; міжнародний стандартний номер ISBN).
3. Вимоги які висуваються до реферату, доповіді, виступу.

Література: 4, 16, 17

Тема 9. Алгоритм підготовки наукової публікації та її структура

1. Розглянути методичні рекомендації щодо організації та проведення наукового дослідження (науково-дослідної роботи) (визначення категорії «науково-дослідна робота»; джерельна база НДР та її структура; особливості оформлення НДР тощо).
2. Ознайомитись з алгоритмом написання монографії та особливостями її структурування

Література: 4, 8, 12

Тема 10. Основні вимоги до оформлення та подання наукових публікацій

1. Порівняння норм і правил які встановлені для оформлення та подання наукових публікацій у вітчизняних та міжнародних наукових журналах

Література: 4, 10, 11

Тема 11. Список літератури: вимоги до оформлення та особливості подання в форматі References

1. Аналіз норм та правил щодо складання списку літератури у межах вітчизняної та зарубіжної практики
2. Практика оформлення бібліографічних посилань

Література: 4, 14, 17

Тема 12. Популяризація наукової публікації в мережі Інтернет

1. Аналіз потенціалів основних методів популяризації наукової публікації в мережі Інтернет
2. Практика популяризації наукової публікації в мережі Інтернет

Виконання індивідуального завдання №2

Література: 4, 11, 20

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Програмою передбачено підготовку та захист здобувачами освіти презентацій

за темами командних та індивідуальних проектів, відповідно до тем курсу.

№ з/п	Назва індивідуального завдання та (або) його розділів	Терміни виконання 1(на якому тижні)
1	2	3
1	Місце та роль науки у забезпеченні суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку країни. Місце та роль науки у забезпеченні індивідуального розвитку особистості	1-2
2	Підготувати командний проект на тему (група студентів самостійно обирає один з напрямів): – Рівні актуалізації методології та їх загальна характеристика - Порівняльний аналіз наявних у науковій та навчально-методичній літературі тлумачень категоріального змісту дефініції «наукове дослідження»	2-3
3	Підготувати командний проект на тему (група студентів самостійно обирає один з напрямів): - Загальна характеристика змісту основних підходів наукового пізнання. - Загальна характеристика змісту основних принципів наукового пізнання	3-4
4	Підготувати командний проект за темою (група студентів самостійно обирає один з напрямів): «Принципи та методи наукового пізнання в системі гуманітарного знання»; «Особливості використання методів наукового пізнання в системі різних галузей знань»; «Характеристика потенціалів кожного з рівнів організації наукових пошуків»	4-5
5	Підготувати командний проект на тему: «Місце та роль системного підходу в організації та супроводженні наукових пошуків»	5-7
6	Підготувати командний проект на одну з тем, а саме: «Технологія написання наукових статей, наукових доповідей і повідомлень» або «Потенціали інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення наукових пошуків та популяризації їх результатів» (група студентів самостійно обирає один з напрямів)	7-9
7	Підготувати командний проект за темою (група студентів самостійно обирає один з напрямів): – історичні, економічні та етичні передумови формування норм та правил академічної доброчесності; – проблеми етично-правового регулювання дослідницької діяльності;	9-10

1	2	3
	– нормативно-праве підґрунтя для формування правил академічної доброчесності та етики наукового пошуку	
8	<p>Підготувати командний проект за темою (група студентів самостійно обирає один з напрямів):</p> <ul style="list-style-type: none"> - Різновиди наукових журналів та їх загальна характеристика. - Вихідні відомості наукової публікації та загальна характеристика їх змісту (відомості про авторів; заголовок видання (назва); надзаголовні дані; підзаголовні дані; нумерація; шифр зберігання видання; індекс УДК; індекс ББК; авторський знак; макет анотованої каталожної картки; знак охорони авторського права; міжнародний стандартний номер ISBN). - Вимоги які висуваються до реферату, доповіді, виступу. 	10-12
9	Підготувати командний проект на тему: «Визначення категорії «науково-дослідна робота»; джерельна база НДР та її структура; особливості оформлення НДР тощо».	12-13
10	<p>Підготувати командний проект за темою (група студентів самостійно обирає один з напрямів):</p> <p>Відповідно до тематичного спрямування магістерської роботи розпочати роботу над підготовкою тез на конференцію</p>	13-14
11	Підготувати командний проект на тему (група студентів самостійно обирає один з напрямів): «Стандарти оформлення списку використаних джерел та References»	15-16
12	<p>Підготувати командний проект за темою (група студентів самостійно обирає один з напрямів):</p> <ul style="list-style-type: none"> – механізми популяризації наукових публікацій вченого, а також алгоритми їх використання на практиці; – потенціали електронного репозитарію Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» для популяризації наукових публікацій вченого (дослідника); – практика популяризації наукової публікації в мережі Інтернет 	16-17

Індивідуальне завдання – вид самостійної роботи поза аудиторними годинами, коли студент, використовуючи лекційний матеріал та додаткові джерела знань, розробляє особисту тему.

Підготовка презентації – вид самостійної роботи, що виконується студентом (або 2-3 студентами) поза аудиторними годинами. Студент вільно обирає тематику з числа тем, які пропонуються планами семінарських занять, або узгоджує з викладачем ініціативну тематику. Наступним кроком студент

здійснює бібліографічний пошук, використовуючи бібліотечні фонди або Інтернет-ресурси. Також складає план презентації або ставить питання, на які треба отримати аргументовану відповідь. Опанувавши джерела за темою, студент розкриває зміст питань та представляє виконану роботу на семінарі. Обсяг презентації – 16-25 слайдів, текст доповіді – 4-6 стандартних сторінок, набраних на комп'ютері. Основний зміст презентації доповідається у вільній формі на семінарському занятті, і студент отримує оцінку від викладача.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова література

1. Бірта Г. О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.
2. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. 260 с. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/vajinskii-posibnyk.pdf>
3. Мороз В.М., Мороз С.А., Терещенко Д.А. Методика написання наукових текстів та вимоги до їх підготовки до друку. Х.: НТУ «ХПІ», 2022. 90 с. URL: http://web.kpi.kharkov.ua/sp/wp-content/uploads/sites/95/2022/09/Navchalnij_kontent_OND.docx
4. Медвідь В., Данько Ю., Коблянська І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях). Київ: Університетська книга, 2020. 219 с. URL: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/2508/1/20201113_100711.pdf
5. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / (І.С. Добронравова, О.В. Руденко, Л.І. Сидоренко та ін.); за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). – К. : ВПЦ «Київський університет», 2018. – 607 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Methodol.pdf>
6. Методологія та організація наукових досліджень (галузі знань: 05 – соціальні та поведінкові науки, 07 – управління та адміністрування) [Текст] : навч. посіб. / Л. Г. Ліпич, С. М. Бортнік, І. Г. Волинець та ін. ; за заг. ред. Л. Г. Ліпич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 220 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/16477/1/MOND_2018_posibnyk.pdf
7. Bailey S. Academic Writing: a Handbook for International Students. London: Routledge, 2014. 304 p. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5761016/mod_resource/content/1/Academic%20Writing%20Bailey%203rd%20Edition.pdf
8. Betz F. Managing science: Methodology and organization of research. New York: Springer, 2010. 420 p. URL: https://fmipa.umri.ac.id/wp-content/uploads/2016/03/Frederick_Betz_Managing_Science_Methodology_andBookFi.org_2.pdf
9. Robinson P. Academic Writing: Process and Product. Hong Kong: British Council, 2010. 176 p. URL: https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/ELT-14-screen_0.pdf.

Допоміжна література

10. Академічна доброчесність: виклики сучасності : збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 02.12 – 13.12.2019). Польсько-українська фундація «Інститут Міжнародної Академічної та Наукової Співпраці», Духовна Академія Університету Кардинала Стефана Вишинського, Фундація ADD. Варшава, 2019. 148 с. URL: <https://www.iiasc.org/academicna-dobrochestnist/>
11. Бхаттачарджи А., Ситник Н. Методологія та організація наукових досліджень: дослідження в соціально-економічних науках. Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського». 2022. 173 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/49231/1/Methodolohiia_orhanizatsiia_naukovy_kh_doslidzhen_2022.pdf
12. Гуроров О.І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. Посібник. Харків: ХНАУ, 2017. 272 с.
13. Євтушенко М., Хижняк М. Методологія та організація наукових досліджень: навч. Посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 350 с.
14. Каламбет С.В., Іванов С.І., Півняк Ю.В. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Дніпропетровськ: Вид-во Маковецький, 2015. 191 с.
15. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. К.: Кондор, 2006. 206 с.
16. Методологія та організація наукових досліджень: конспект лекцій для магістрів усіх спеціальностей / укладач О.М. Коробочка. Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2015. URL: <http://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/1/4/1-4-k142.pdf>
17. Мокін Б.І., Мокін, О.Б. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2014. 180 с.
18. Строкань О.В., Мірошниченко М.Ю. Методологія та організація наукових досліджень з основами інтелектуальної власності: конспект лекцій. Мелітополь: Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2021. 152 с.
19. Хрущ Н., Григорук П. Методологія і організація наукових досліджень. Київ: Кондор, 2017. 206 с.
20. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: навч. посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 240 с.
21. Чмиленко Ф.О., Жук Л.П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2014. 48 с.
22. Швець Ф.Д. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник. Рівне: НУВГП, 2016. 151 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В ІНТЕРНЕТІ

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В ІНТЕРНЕТІ (перелік інформаційних ресурсів)

1. Науково-технічна бібліотека Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
2. Мережа Інтернет, а саме:
  - 2.1. <http://www.sciencedirect.com/science/journals/> – доступ до повних текстів наукових публікацій економічного та управлінського спрямування

видавництва Elsevier;

2.2. <http://www.jstor.org> – доступ до тематичних колекцій видавництва групи Jstor (колекція містить у тому числі і публікації, зміст яких присвячено проблематиці стратегічного управління);

2.3. <http://www.tandfonline.com> – доступ до 250 наукових журналів з економіки, менеджменту та фінансів видавничої групи Taylor and Francis Group;

2.4. <http://journals.sagepub.com> – тематичні розділи (Management and Organization Studies) видавничої групи Sage, надають можливість ознайомитись з повними текстами 85 наукових видань;

2.5. <https://academic.oup.com/journals/> - інформаційний ресурс Oxford Academic Journals надає можливість ознайомитись з науковою періодикою найбільш авторитетних наукових видань економічного та управлінського спрямування;

2.6. <https://www.cambridge.org/core> - доступ до наукових видань групи Cambridge University Press

2.7. Scopus: <http://elsevierscience.ru/products/scopus/>

2.8. Web of Science <https://clarivate.com/products/web-of-science/>

2.9. Google Scholar: <https://scholar.google.com.ua/>

2.10. EBSKO : <http://www.ebsco.com/>

2.11. DOAJ (Directory of Open Access Journals): <http://www.doaj.org/>

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

Кафедра соціології і публічного управління
(назва кафедри, яка забезпечує викладання дисципліни)

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ(СЕМІНАРСЬКИХ) ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Методологія організації наукових досліджень
та методика написання наукових текстів (Academic writing)
(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти другий (магістерський)
перший (бакалаврський) / другий (магістерський)

галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
(шифр і назва)

спеціальність 054 Соціологія
(шифр і назва)

освітня програма Соціологічне забезпечення економічної діяльності
(назви освітніх програм спеціальностей)

вид дисципліни загальна підготовка; обов'язкова
(загальна підготовка / професійна підготовка; обов'язкова/вибіркова)

форма навчання денна
(денна / заочна/дистанційна)

Харків – 2024 рік

Змістовий модуль № 1. Наукові дослідження: мета, завдання, зміст та особливості організації

Тема 1. Вступ до дисципліни «Методологія організації наукових досліджень та методика написання наукових текстів».

1. Місце та роль науки у забезпеченні конкурентоспроможності держави
  2. Загальна характеристика найбільш відомих винаходів українських вчених
- Література: 1, 4

Тема 2. Базові категорії методології організації наукових досліджень: загальна характеристика змісту та особливості його прояву

1. Діалектика взаємозв'язків між методологією та методами наукового пізнання;
  2. Основні категорії Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та характеристика їх змісту
- Література: 3, 8, 12

Тема 3. Класифікація (типологізація) наукових досліджень

1. Порівняльний аналіз поглядів вчених щодо тлумачення змісту феномену класифікації наук, а також визначення його значущості для впорядкування наукових знань
  2. Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти
- Література: 3, 7, 15

Тема 4. Діалектика єдності наукових підходів, принципів та методів у межах наукового дослідження

1. Загальна характеристика змісту основних підходів наукового пізнання.
  2. Загальна характеристика змісту основних принципів наукового пізнання
- Література: 3, 5, 14

Тема 5. Методи наукових досліджень

1. Місце та роль наукових методів в організації наукового дослідження.
  2. Загальна характеристика методів наукового пізнання
- Література: 3, 9, 16

Тема 6. Інформаційне забезпечення наукових досліджень.

1. Особливості організації електронного пошуку та обробки наукової інформації
  2. Загальна характеристика електронних пошукових сервісів та особливості їх використання
  3. Потенціали Google Scholar для інформаційного забезпечення наукового дослідження.
- Література: 3, 6, 13

Тема 7. Академічна доброчесність та етика наукового пошуку

1. Зміст академічної доброчесності та її соціальне призначення
  2. Предмет академічної доброчесності та її структура
  3. Основні чинники структурних елементів академічної доброчесності
- Література: 3, 10, 17

Змістовий модуль № 2. Методика написання наукових текстів та вимоги до їх підготовки до друку

Тема 8. Наукова публікація: поняття, функції та основні види

1. Вимоги які висуваються до основних різновидів наукових публікацій (підручник; навчально-методичний посібник; навчальний посібник; текст лекцій; конспект лекцій; курс лекцій; методичні вказівки; автореферат дисертації; тези доповіді тощо).
2. Одиниці обліку друкованої продукції та особливості їх використання для виміру обсягу наукових публікацій (обліково-видавничий аркуш; авторський аркуш; друкований аркуш).

Література: 4, 16, 17

Тема 9. Алгоритм підготовки наукової публікації та її структура

1. Ознайомитись з практикою дотримання правил структурування наукових публікацій на прикладі наукових статей які були оприлюднені у фахових виданнях України.
2. Ознайомитись з методикою написання наукової статті та з'ясувати порядок отримання витягу з протоколу засідання кафедри щодо рекомендації рукопису наукової статті до публікації у фаховому науковому виданні.
3. З'ясувати відмінності у структуруванні змісту наукової статті від монографії та тез доповіді. Ознайомитись з алгоритмом написання тез доповідей (типова структура тез; алгоритм написання тез; вимоги щодо оформлення тез; типові помилки які допускаються молодими вченими під час підготовки тез). Методика підготовки наукової доповіді.

Література: 4, 8, 12

Тема 10. Основні вимоги до оформлення та подання наукових публікацій

1. Перелік фахових видань за спеціальністю здобуття вищої освіти
2. Вимоги до оформлення та подання наукових публікацій до фахових видань України

Література: 4, 10, 11

Тема 11. Список літератури: вимоги до оформлення та особливості подання в форматі References

1. Практикум із складання списку використаних джерел

Література: 4, 14, 17

Тема 12. Популяризація наукової публікації в мережі Інтернет

1. Алгоритм популяризації наукової публікації в мережі Інтернет та особливості його використання
  2. Потенціали репозитарію НТУ «ХП» для популяризації наукових публікацій вченого
- Література: 4, 11, 20

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

БАЗОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Бірта Г. О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.

2. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. 260 с. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/vajinskii-posibnyk.pdf>

3. Мороз В.М., Мороз С.А., Терещенко Д.А. Методика написання наукових текстів та вимоги до їх підготовки до друку. Х.: НТУ «ХП», 2022. 90 с. URL: http://web.kpi.kharkov.ua/sp/wp-content/uploads/sites/95/2022/09/Navchalnij_kontent_OND.docx

4. Медвідь В., Данько Ю., Коблянська І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях). Київ: Університетська книга, 2020. 219 с. URL: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/2508/1/20201113_100711.pdf

5. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / (І.С.Добронравова, О.В.Руденко, Л.І.Сидоренко та ін.); за ред. І. С.Добронравової (ч. 1), О. В.Руденко (ч. 2). – К. : ВПЦ «Київський університет», 2018. – 607 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Methodol.pdf>

6. Методологія та організація наукових досліджень (галузі знань: 05 – соціальні та поведінкові науки, 07 – управління та адміністрування) [Текст] : навч. посіб. / Л. Г. Ліпич, С. М. Бортник, І. Г. Волинець та ін. ; за заг. ред. Л. Г. Ліпич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 220 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/16477/1/MOND_2018_posibnyk.pdf

7. Bailey S. Academic Writing: a Handbook for International Students. London: Routledge, 2014. 304 p. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5761016/mod_resource/content/1/Academic%20Writing%20Bailey%203rd%20Edition.pdf

8. Betz F. Managing science: Methodology and organization of research. New York: Spranger, 2010. 420 p. URL: https://fmipa.umri.ac.id/wp-content/uploads/2016/03/Frederick_Betz_Managing_Science_Methodology_andBookFi.org_2.pdf

9. Robinson P. Academic Writing: Process and Product. Hong Kong: British Council, 2010. 176 p. URL: https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/ELT-14-screen_0.pdf.

ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА

10. Академічна доброчесність: виклики сучасності : збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 02.12 – 13.12.2019). Польсько-українська фундація «Інститут Міжнародної Академічної та Наукової Співпраці», Духовна Академія Університету Кардинала Стефана Вишинського, Фундація ADD. Варшава, 2019. 148 с. URL: <https://www.iiasc.org/academichna-dobrochestnist/>

11. Бхаттачарджи А., Ситник Н. Методологія та організація наукових досліджень: дослідження в соціально-економічних науках. Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського». 2022. 173 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/49231/1/Methodolohiia_orhanizatsiia_naukovy_kh_doslidzhen_2022.pdf

12. Гуторов О.І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. Посібник. Харків: ХНАУ, 2017. 272 с.

13. Євтушенко М., Хижняк М. Методологія та організація наукових досліджень: навч. Посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 350 с.

14. Каламбет С.В., Іванов С.І., Півняк Ю.В. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Дніпропетровськ: Вид-во Маковецький, 2015. 191 с.

15. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. К.: Кондор, 2006. 206 с.

16. Методологія та організація наукових досліджень: конспект лекцій для магістрів усіх спеціальностей / укладач О.М. Коробочка. Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2015. URL: <http://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/1/4/1 -4-kl42.pdf>

17. Мокін Б.І., Мокін, О.Б. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2014. 180 с.

18. Строкань О.В., Мірошниченко М.Ю. Методологія та організація наукових досліджень з основами інтелектуальної власності: конспект лекцій. Мелітополь: Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2021. 152 с.

19. Хрущ Н., Григоруک П. Методологія і організація наукових досліджень. Київ: Кондор, 2017. 206 с.

20. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: навч. посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 240 с.

21. Чмиленко Ф.О., Жук Л.П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2014. 48 с.

22. Швець Ф.Д. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник. Рівне: НУВГП, 2016. 151 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В ІНТЕРНЕТІ (перелік інформаційних ресурсів)

1. Науково-технічна бібліотека Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
2. Мережа Інтернет, а саме:
  - 2.1. <http://www.sciencedirect.com/science/journals/> – доступ до повних текстів наукових публікацій економічного та управлінського спрямування видавництва Elsevier;
  - 2.2. <http://www.jstor.org> – доступ до тематичних колекцій видавництва групи Jstor (колекція містить у тому числі і публікації, зміст яких присвячено проблематиці стратегічного управління);
  - 2.3. <http://www.tandfonline.com> – доступ до 250 наукових журналів з економіки, менеджменту та фінансів видавничої групи Taylor and Francis Group;
  - 2.4. <http://journals.sagepub.com> – тематичні розділи (Management and Organization Studies) видавничої групи Sage, надають можливість ознайомитись з повними текстами 85 наукових видань;
  - 2.5. <https://academic.oup.com/journals/> - інформаційний ресурс Oxford Academic Journals надає можливість ознайомитись з науковою періодикою найбільш авторитетних наукових видань економічного та управлінського спрямування;
  - 2.6. <https://www.cambridge.org/core> - доступ до наукових видань групи Cambridge University Press
  - 2.7. Scopus: <http://elsevierscience.ru/products/scopus/>
  - 2.8. Web of Science <https://clarivate.com/products/web-of-science/>
  - 2.9. Google Scholar: <https://scholar.google.com.ua/>
  - 2.10. EBSKO : <http://www.ebsco.com/>
  - 2.11. DOAJ (Directory of Open Access Journals): <http://www.doaj.org/>

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

Кафедра _____ соціології і публічного управління _____
(назва кафедри, яка забезпечує викладання дисципліни)

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Методологія організації наукових досліджень
та методика написання наукових текстів (Academic writing)
(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти _____ другий (магістерський) _____
перший (бакалаврський) / другий (магістерський)

галузь знань _____ 05 Соціальні та поведінкові науки _____
(шифр і назва)

спеціальність _____ 054 Соціологія _____
(шифр і назва)

освітня програма _____ Соціологічне забезпечення економічної діяльності _____
(назви освітніх програм спеціальностей)

вид дисципліни _____ професійна підготовка; обов'язкова _____
(загальна підготовка / професійна підготовка; обов'язкова/вибіркова)

форма навчання _____ денна _____
(денна / заочна/дистанційна)

Харків – 2024 рік

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Індивідуальне завдання – вид самостійної роботи поза аудиторними годинами, коли студент, використовуючи лекційний матеріал та додаткові джерела знань, розробляє особисту тему.

Підготовка презентації – вид самостійної роботи, що виконується студентом (або 2-3 студентами) поза аудиторними годинами. Студент вільно обирає тематику з числа тем, які пропонуються планами семінарських занять, або узгоджує з викладачем ініціативну тематику. Наступним кроком студент здійснює бібліографічний пошук, використовуючи бібліотечні фонди або Інтернет-ресурси. Також складає план презентації або ставить питання, на які треба отримати аргументовану відповідь. Опанувавши джерела за темою, студент розкриває зміст питань та представляє виконану роботу на семінарі. Обсяг презентації – 16-25 слайдів, текст доповіді – 4-6 стандартних сторінок, набраних на комп'ютері. Основний зміст презентації доповідається у вільній формі на семінарському занятті, і студент отримує оцінку від викладача.

Програмою передбачено підготовку та захист здобувачами освіти презентацій за темами командних та індивідуальних проектів, відповідно до тем курсу.

№ з/п	Назва індивідуального завдання та (або) його розділів
1	Місце та роль науки у забезпеченні суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку країни. Місце та роль науки у забезпеченні індивідуального розвитку особистості
2	Підготувати командний проект на тему (група студентів самостійно обирає один з напрямів): – Рівні актуалізації методології та їх загальна характеристика - Порівняльний аналіз наявних у науковій та навчально-методичній літературі тлумачень категоріального змісту дефініції «наукове дослідження»
3	Підготувати командний проект на тему (група студентів самостійно обирає один з напрямів): - Загальна характеристика змісту основних підходів наукового пізнання. - Загальна характеристика змісту основних принципів наукового пізнання
4	Підготувати командний проект за темою (група студентів самостійно обирає один з напрямів): «Принципи та методи наукового пізнання в системі гуманітарного знання»; «Особливості використання методів наукового пізнання в системі різних галузей знань»; «Характеристика потенціалів кожного з рівнів організації наукових

	пошуків»
5	Підготувати командний проект на тему: «Місце та роль системного підходу в організації та супроводженні наукових пошуків»
6	Підготувати командний проект на одну з тем, а саме: «Технологія написання наукових статей, наукових доповідей і повідомлень» або «Потенціали інформаційно-комуникаційних технологій для забезпечення наукових пошуків та популяризації їх результатів» (група студентів самостійно обирає один з напрямів)
7	Підготувати командний проект за темою (група студентів самостійно обирає один з напрямів): – історичні, економічні та етичні передумови формування норм та правил академічної доброчесності; – проблеми етично–правового регулювання дослідницької діяльності; – нормативно-праве підґрунтя для формування правил академічної доброчесності та етики наукового пошуку
8	Підготувати командний проект за темою (група студентів самостійно обирає один з напрямів): - Різновиди наукових журналів та їх загальна характеристика. - Вихідні відомості наукової публікації та загальна характеристика їх змісту (відомості про авторів; заголовок видання (назва); надзаголовні дані; підзаголовні дані; нумерація; шифр зберігання видання; індекс УДК; індекс ББК; авторський знак; макет анотованої каталожної картки; знак охорони авторського права; міжнародний стандартний номер ISBN). - Вимоги які висуваються до реферату, доповіді, виступу.
9	Підготувати командний проект на тему: «Визначення категорії «науково-дослідна робота»; джерельна база НДР та її структура; особливості оформлення НДР тощо».
10	Підготувати командний проект за темою (група студентів самостійно обирає один з напрямів): Відповідно до тематичного спрямування магістерської роботи розпочати роботу над підготовкою тез на конференцію
11	Підготувати командний проект на тему (група студентів самостійно обирає один з напрямів): «Стандарти оформлення списку використаних джерел та References»
12	Підготувати командний проект за темою (група студентів самостійно обирає один з напрямів): – механізми популяризації наукових публікацій вченого, а також алгоритми їх використання на практиці; – потенціали електронного репозитарію Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» для популяризації наукових публікацій вченого (дослідника); – практика популяризації наукової публікації в мережі Інтернет

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

(завдання №1) 1

1. Наука як вид людської діяльності
2. Наука як продуктивна сила розвитку суспільства
3. Наука як система знань
4. Ретроспективи становлення та розвитку науки
5. Організація науково-дослідницької роботи в Україні
6. Організація роботи в науковому колективі
7. Організація науково-дослідної роботи студентів
8. Методологія та методи наукового дослідження в соціальній роботі
9. Організація та проведення соціологічного дослідження
10. Побудова аргументації в науковому дослідженні .
11. Основи методології наукового дослідження
12. Основні методи наукових досліджень та їх характеристика
13. Процес наукового дослідження, його характеристика та етапи проведення
14. Характеристика, види та форми науково-дослідницької діяльності суб'єктів освітнього процесу та наукової діяльності
15. Організація і методика проведення наукового дослідження
16. Аналіз результатів наукового дослідження та їх математично-статистична обробка
17. Оформлення та оприлюднення результатів наукового дослідження
18. Особливості управління конфліктами у науковому колективі
19. Основні принципи управління науковим колективом
20. Наукові школи та їх роль у науці
21. Вибір, етапи та економічна ефективність наукового дослідження
22. Апробація результатів наукового дослідження
23. Методологія експериментальних досліджень
24. Класифікація експериментів та їх загальна характеристика
25. Методи теоретичних досліджень
26. Сутність, мета, завдання та етапи теоретичних досліджень
27. Порядок обробки та групування наукової інформації
28. Потенціалі ІКТ у пошуку та обробці наукової інформації
29. Пошук, накопичення та обробка наукової інформації
30. Академічна доброчесність: виклики сучасності

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

БАЗОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Бірта Г. О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.

2. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. 260 с. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/vajinskii-posibnyk.pdf>

3. Мороз В.М., Мороз С.А., Терещенко Д.А. Методика написання наукових текстів та вимоги до їх підготовки до друку. Х.: НТУ «ХПІ», 2022. 90 с. URL: http://web.kpi.kharkov.ua/sp/wp-content/uploads/sites/95/2022/09/Navchalnij_kontent_OND.docx

4. Медвідь В., Данько Ю., Коблянська І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях). Київ: Університетська книга, 2020. 219 с. URL: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/2508/1/20201113_100711.pdf

5. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / (І.С.Добронравова, О.В.Руденко, Л.І.Сидоренко та ін.); за ред. І. С.Добронравової (ч. 1), О. В.Руденко (ч. 2). – К. : ВПЦ «Київський університет», 2018. – 607 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Methodol.pdf>

6. Методологія та організація наукових досліджень (галузі знань: 05 – соціальні та поведінкові науки, 07 – управління та адміністрування) [Текст] : навч. посіб. / Л. Г. Ліпич, С. М. Бортнік, І. Г. Волинець та ін. ; за заг. ред. Л. Г. Ліпич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 220 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/16477/1/MOND_2018_posibnyk.pdf

7. Bailey S. Academic Writing: a Handbook for International Students. London: Routledge, 2014. 304 p. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5761016/mod_resource/content/1/Academic%20Writing%20Bailey%203rd%20Edition.pdf

8. Betz F. Managing science: Methodology and organization of research. New York: Springer, 2010. 420 p. URL: https://fmipa.umri.ac.id/wp-content/uploads/2016/03/Frederick_Betz_Managing_Science_Methodology_andBookFi.org_2.pdf

9. Robinson P. Academic Writing: Process and Product. Hong Kong: British Council, 2010. 176 p. URL: https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/ELT-14-screen_0.pdf

ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА

10. Академічна доброчесність: виклики сучасності : збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 02.12 – 13.12.2019). Польсько-українська фундація «Інститут Міжнародної Академічної та Наукової Співпраці», Духовна Академія Університету Кардинала Стефана Вишинського, Фундація ADD. Варшава, 2019. 148 с. URL: <https://www.iiasc.org/academichna-dobrochestnist/>

11. Бхаттачарджи А., Ситник Н. Методологія та організація наукових досліджень: дослідження в соціально-економічних науках. Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського». 2022. 173 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/49231/1/Metodolohiia_orhanizatsiia_naukovykh_doslidzhen_2022.pdf

12. Гуторов О.І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. Посібник. Харків: ХНАУ, 2017. 272 с.
13. Євтушенко М., Хижняк М. Методологія та організація наукових досліджень: навч. Посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 350 с.
14. Каламбет С.В., Іванов С.І., Півняк Ю.В. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Дніпропетровськ: Вид-во Маковецький, 2015. 191 с.
15. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. К.: Кондор, 2006. 206 с.
16. Методологія та організація наукових досліджень: конспект лекцій для магістрів усіх спеціальностей / укладач О.М. Коробочка. Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2015. URL: <http://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/1/4/1 -4-k142.pdf>
17. Мокін Б.І., Мокін, О.Б. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2014. 180 с.
18. Строкань О.В., Мірошниченко М.Ю. Методологія та організація наукових досліджень з основами інтелектуальної власності: конспект лекцій. Мелітополь: Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2021. 152 с.
19. Хрущ Н., Григорук П. Методологія і організація наукових досліджень. Київ: Кондор, 2017. 206 с.
20. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: навч. посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 240 с.
21. Чмиленко Ф.О., Жук Л.П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2014. 48 с.
22. Швець Ф.Д. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник. Рівне: НУВГП, 2016. 151 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В ІНТЕРНЕТІ (перелік інформаційних ресурсів)

1. Науково-технічна бібліотека Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
2. Мережа Інтернет, а саме:
  - 2.1. <http://www.sciencedirect.com/science/journals/> – доступ до повних текстів наукових публікацій економічного та управлінського спрямування видавництва Elsevier;
  - 2.2. <http://www.jstor.org> – доступ до тематичних колекцій видавництва групи Jstor (колекція містить у тому числі і публікації, зміст яких присвячено проблематиці стратегічного управління);
  - 2.3. <http://www.tandfonline.com> – доступ до 250 наукових журналів з економіки, менеджменту та фінансів видавничої групи Taylor and Francis Group;
  - 2.4. <http://journals.sagepub.com> – тематичні розділи (Management and Organization Studies) видавничої групи Sage, надають можливість ознайомитись з повними текстами 85 наукових видань;
  - 2.5. <https://academic.oup.com/journals/> - інформаційний ресурс Oxford Academic Journals надає можливість ознайомитись з науковою періодикою найбільш авторитетних наукових видань економічного та управлінського спрямування;

2.6. <https://www.cambridge.org/core> - доступ до наукових видань групи Cambridge University Press

2.7. Scopus: <http://elsevierscience.ru/products/scopus/>

2.8. Web of Science <https://clarivate.com/products/web-of-science/>

2.9. Google Scholar: <https://scholar.google.com.ua/>

2.10. EBSKO : <http://www.ebsco.com/>

2.11. DOAJ (Directory of Open Access Journals): <http://www.doaj.org/>

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

Кафедра соціології і публічного управління
(назва кафедри, яка забезпечує викладання дисципліни)

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ЗНАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Методологія організації наукових досліджень
та методика написання наукових текстів (Academic writing)
(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти другий (магістерський)
перший (бакалаврський) / другий (магістерський)

галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
(шифр і назва)

спеціальність 054 Соціологія
(шифр і назва)

освітня програма Соціологічне забезпечення економічної діяльності
(назви освітніх програм спеціальностей)

вид дисципліни професійна підготовка; обов'язкова
(загальна підготовка / професійна підготовка; обов'язкова/вибіркова)

форма навчання денна
(денна / заочна/дистанційна)

Поточний контроль проводиться за результатами роботи студентів на семінарських заняттях, методом оцінювання контрольних робіт, оцінювання тестів, самостійних робіт, індивідуальних завдань, командних проектів, презентацій.

Контроль на семінарських заняттях – оцінювання виступів студентів, відповідей на питання поставлені викладачем, оцінці виконання тестових завдань, оцінок під час самостійних робіт, оцінювання внеску окремих студентів у групову роботу при підготовки командного проекту.

Контрольна робота – вид поточного контролю знань студентів, який має на меті виявити рівень знань студентів, що отримані за пройденим матеріалом. Дата проведення контрольної роботи доводиться до студентів і призначається по завершенню вивчення змістовного модулю. Питання та тестові завдання готує викладач, що веде практичні заняття, вони узгоджуються з лекційними питаннями і тематикою семінарських занять. Контрольна робота виконується у письмовій формі в присутності викладача, оцінюється за прийнятою шкалою і оцінка може використовувати викладачем для підрахунку кумулятивного балу за підсумками вивчення дисципліни.

Індивідуальне завдання. У межах тематичного спрямування змісту навчальної дисципліни кожному слухачу пропонується виконати індивідуальні завдання (завдання №1). Тематика індивідуальних завдань узгоджується з викладачем з прийняттям до уваги навчальних (наукових) інтересів кожного конкретного слухача. Крім того, кожен студент, повинен підготувати тези доповіді для участі у роботі науково-комунікативного заходу або рукопис наукової статті або виконати нижче сформульоване завдання (завдання №2). Тематична спрямованість рукопису наукової праці повинна відповідати змісту однієї з навчальних дисциплін передбачених освітньо-професійної програми

Індивідуальне завдання №1. Підготовка та оголошення перед навчальною групою реферативного повідомлення. Тема реферату узгоджується з викладачем в індивідуальному порядку. Обрана тема не повинна дублюватися у межах однієї навчальної групи. *Реферат – структурована письмова робота науково-інформаційного характеру, яка передбачає системний виклад змісту результатів попередніх досліджень і являє собою огляд різних протилежних чи доповнюючі точок зору на окрему проблему чи явище.*

Об'єм реферату з прийняттям до уваги нижче наведених вимог – 15-20 аркушів, за умови розміщення тексту з одного боку аркуша.

Основні вимоги до реферату: шрифт - Times New Roman; розмір шрифта – 14 пунктів; відстань між рядками -1.5 інтервала; параметри сторінки – формат А4; розташування – книжне; верхнє, нижнє та лівє поле – 20 мм; праве поле – 10 мм.

Реферат повинен мати титульний аркуш; зміст (план) з вказаними сторінками, текст реферату з посиланнями, що кореспондуються з списком використаних джерел; висновки список використаних джерел.

Індивідуальне завдання №2. Провести аналіз тематичного спрямування актуальних на час виконання індивідуального завдання науково-практичних конференцій. Визначити ті з науково-практичних конференцій, тематичне спрямування роботи яких відповідає науковим інтересам здобувача вищої освіти

(наприклад, корелюється з темою майбутньої магістерської роботи). Ознайомитись з вимогами які висуваються оргкомітетом науково-практичної конференції. Підготувати рукопис тез доповіді за одним з напрямів роботи науково-комунікативного заходу. Подати рукопис тез доповіді викладачу для перевірки та оцінювання. Після врахування рекомендацій викладача (за умови їх наявності), подати рукопис тез доповіді у супроводженні необхідного пакету документів до оргкомітету конференції.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

(завдання №1) 1

1. Наука як вид людської діяльності
2. Наука як продуктивна сила розвитку суспільства
3. Наука як система знань
4. Ретроспективи становлення та розвитку науки
5. Організація науково-дослідницької роботи в Україні
6. Організація роботи в науковому колективі
7. Організація науково-дослідної роботи студентів
8. Методологія та методи наукового дослідження в соціальній роботі
9. Організація та проведення соціологічного дослідження
10. Побудова аргументації в науковому дослідженні .
11. Основи методології наукового дослідження
12. Основні методи наукових досліджень та їх характеристика
13. Процес наукового дослідження, його характеристика та етапи проведення
14. Характеристика, види та форми науково-дослідницької діяльності суб'єктів освітнього процесу та наукової діяльності
15. Організація і методика проведення наукового дослідження
16. Аналіз результатів наукового дослідження та їх математично-статистична обробка
17. Оформлення та оприлюднення результатів наукового дослідження
18. Особливості управління конфліктами у науковому колективі
19. Основні принципи управління науковим колективом
20. Наукові школи та їх роль у науці
21. Вибір, етапи та економічна ефективність наукового дослідження
22. Апробація результатів наукового дослідження
23. Методологія експериментальних досліджень
24. Класифікація експериментів та їх загальна характеристика
25. Методи теоретичних досліджень
26. Сутність, мета, завдання та етапи теоретичних досліджень
27. Порядок обробки та групування наукової інформації
28. Потенціали ІКТ у пошуку та обробці наукової інформації
29. Пошук, накопичення та обробка наукової інформації
30. Академічна добросовісність: виклики сучасності

Підсумковий (семестровий) контроль проводиться у формі екзамену або шляхом накопичення балів за поточним контролем по змістовним модулям.

Екзамен є формою підсумкового (семестрового) контролю рівня і якості засвоєння студентами теоретичних знань та практичних вмінь і навичок з окремої навчальної дисципліни. Питання які виносяться на екзамен доводяться до студентів заздалегідь. Екзаменатор повинен оцінити якість відповіді студента за прийнятою шкалою академічних оцінок.

Контрольні питання з курсу до екзамену

1. Визначте місце та роль науки у забезпеченні суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку людства у межах першої (індустріальної) та другої (технологічної) промислових революцій

2. Визначте місце та роль науки у забезпеченні суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку людства у межах третьої (інформаційної) та четвертої (індустрія 4.0) промислових революцій

3. Наведіть приклади впливу результатів наукової діяльності на основні сфери суспільства (наприклад на: економічну, соціальну, політичну, інфраструктурну, культурно-духовну тощо)

4. Узагальніть зміст поглядів вчених щодо місця та ролі науки у забезпеченні розвитку особистості, держави та суспільства

5. Наведіть приклади тих наукових винаходів, які суттєво вплинули на розвиток суспільства та його основних підсистем

6. Розкрийте зміст категорії «наука» (під час відповіді порівняйте категоріальний зміст декількох тлумачень відповідної дефініції)

7. Розкрийте зміст категорії «методологія» (під час відповіді порівняйте категоріальний зміст декількох тлумачень відповідної дефініції)

8. Сформулюйте тлумачення предмету методології через призму тієї галузі знань та спеціальності, у межах якої ви здобуваєте вищу освіту

9. Розкрийте зміст класифікаційних груп методів наукового пізнання у межах соціальних наук (під час відповіді зверніть увагу на загальні або типові методи та специфічні (профільні, галузеві) методи)

10. Визначте основні елементи система методології. Розкрийте зміст деяких з елементів цієї системи (під час відповіді зверніть увагу на: методологічні та загальнонаукові теорії та парадигми; механізми; понятійно-категоріальний апарат; закони, закономірності та моделі; норми, стандарти та правила; компоненти наукового дослідження; технологію організації наукової діяльності)

11. Надайте характеристику рівням актуалізації методології відповідно до її змістовного спрямування та масштабів охоплення об'єктів безпосередньої уваги. Розкрийте зміст функцій методології в науці.

12. Розкрийте зміст категорії «наукове дослідження» (під час відповіді порівняйте категоріальний зміст декількох тлумачень відповідної дефініції)

13. Розкрийте зміст підходів до класифікації наук (під час відповіді наведіть погляди вітчизняних вчених щодо змісту та особливостей класифікації)

наук)

14. Які галузі наук ви можете назвати (під час відповіді розкрийте спеціальності які передбачені за тією галуззю науки, у межах якої здійснюється ваша підготовка). Пояснить логіку структурування галузей знань

15. Розкрийте зміст класифікації наукових досліджень через призму використання методів їх проведення. Надайте характеристику таким різновидам наукових досліджень як: теоретичні, теоретико-експериментальні та експериментальні дослідження

16. Розкрийте зміст класифікації наукових досліджень через призму сфери використання їх результатів. Надайте характеристику фундаментальним та прикладним науковим дослідженням

17. Розкрийте зміст класифікації наукових досліджень через призму їх зв'язків із суспільним виробництвом. Надайте характеристику тим з наукових досліджень, які спрямовані на: підвищення ефективності виробництва; підвищення рівня організації виробництва без створення нових засобів праці; дослідження соціально-економічних та суспільно-політичних відносин

18. Розкрийте зміст класифікації наукових досліджень через призму їх важливості для народного господарства та джерел фінансування

19. Розкрийте зміст класифікації наукових досліджень через призму їх тривалості та стадій проведення (під час відповіді зверніть увагу на пошукові, науково-дослідні та науково-виробничі розробки)

20. Розкрийте зміст класифікації наукових досліджень через призму їх зосередженості на доведенні результатів до практичного використання (під час відповіді зверніть увагу на: дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції тощо)

21. Розкрийте зміст класифікації наукових досліджень через призму місця їх проведення (під час відповіді зверніть увагу на лабораторні та виробничі) та складу якостей обраного об'єкту (під час відповіді зверніть увагу на комплексні та диференційовані наукові дослідження)

22. Висвітлить місце та роль класифікації наукових досліджень в системі їх стандартизації та управління знаннями

23. Розкрийте зміст категорії «підходи наукового пізнання». Пояснить особливості формування змісту підходів наукового пізнання в залежності від галузі знань

24. Розкрийте зміст категорії «принципи наукового пізнання». Надайте загальну характеристику основним принципам наукового пізнання

25. Пояснить діалектику взаємозв'язків між підходи наукового пізнання та методами наукового пізнання (під час відповіді наведіть приклади позиціонування одного феномену по відношенню до іншого)

26. Пояснить діалектику взаємозв'язків між підходи наукового пізнання та принципами наукового пізнання (під час відповіді наведіть приклади позиціонування одного феномену по відношенню до іншого)

27. Пояснить діалектику взаємозв'язків між принципами наукового пізнання та методами наукового пізнання (під час відповіді наведіть приклади позиціонування одного феномену по відношенню до іншого)

28. Розкрийте зміст системного та комплексного підходів та визначте їх основні потенціали для методологічного забезпечення наукового пошуку

29. Розкрийте зміст інформаційного та історичного підходів та визначте їх основні потенціали для методологічного забезпечення наукового пошуку

30. Розкрийте зміст синергетичного підходу та визначте його основні потенціали для методологічного забезпечення наукового пошуку

31. Розкрийте зміст принципів детермінізму та відповідності. Пояснить особливості актуалізації змісту цих принципів у межах основних процедур організації та проведення наукового пошуку

32. Розкрийте зміст принципу субсидіарності (доповнюваності). Пояснить особливості актуалізації змісту цього принципу у межах основних процедур організації та проведення наукового пошуку

33. Розкрийте зміст принципів об'єктивності та сутнісного аналізу. Пояснить особливості актуалізації змісту цих принципів у межах основних процедур організації та проведення наукового пошуку

34. Розкрийте зміст принципу єдності логічного і історичного та принципу провідної ролі практики. Пояснить особливості актуалізації змісту цих принципів у межах основних процедур організації та проведення наукового пошуку

35. Розкрийте зміст принципів науковості та всебічності. Пояснить особливості актуалізації змісту цих принципів у межах основних процедур організації та проведення наукового пошуку

36. Розкрийте зміст принципів конкретності та комплексності. Пояснить особливості актуалізації змісту цих принципів у межах основних процедур організації та проведення наукового пошуку

37. Розкрийте зміст основних етапів дії молодого вченого щодо вибору теорій, напрямів, принципів та методів для організації наукового пошуку

38. Сформулюйте категоріальний зміст дефініції «метод» та пояснить його зв'язок зі змістом категорії методологія (під час відповіді наведіть декілька підходів до тлумачення змісту відповідних категорій)

39. Порівняйте загальнофілософські підходи до сприйняття змісту дефініції «метод» (під час відповіді використовуйте тлумачення які були надані Ф. Беконом, Р. Декартом та ін.) з тими підходами до тлумачення відповідної категорії, які сформувались у межах сучасного наукового дискурсу (під час відповіді використовуйте тлумачення сучасних вітчизняних вчених)

40. Розкрийте зміст основних підходів до класифікації методів наукового пізнання (під час відповіді використовуйте модель загальної класифікації методів)

41. Які з методів наукового пізнання можуть бути віднесені до загальнонаукових методів? Пояснить особливості використання дослідником загальнонаукових методів наукового пізнання

42. Які з методів наукового пізнання можуть бути віднесені до так званих філософських методів? Пояснить особливості використання дослідником філософських методів наукового пізнання

43. Надайте загальну характеристику методам емпіричного дослідження. Для яких саме різновидів наукових досліджень використання емпіричних

методів є найбільш виправданим? Розкрийте зміст та пояснить особливості використання таких емпіричних методів: спостереження, експеримент, порівняння, опис, вимірювання

44. Надайте загальну характеристику методам теоретичного пізнання. Для яких саме різновидів наукових досліджень використання методів теоретичного пізнання є найбільш виправданим? Розкрийте зміст та пояснить особливості використання таких методів теоретичного пізнання: формалізація, аксіоматичний метод, гіпотетико-дедуктивний метод тощо

45. Надайте загальну характеристику загальнологічним методам наукового пізнання. Для яких саме різновидів наукових досліджень використання загальнологічних методів теоретичного пізнання є найбільш виправданим? Розкрийте зміст та пояснить особливості використання таких загальнологічних методів як: аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, системний підхід, імовірно-статистичні тощо

46. Відповідно до сфери ваших наукових інтересів визначте ті з методів наукового пізнання, використання яких може забезпечити всебічний розгляд визначеного вами предмету наукового пошуку (під час відповіді обґрунтуйте вибір вами тих чи інших методів)

47. Розкрийте зміст основних підходів до формулювання категорії «документ». В чому саме конкретизуються загальні і спеціальні функції документів?

48. Які різновиди документів ви знаєте? Надайте загальну характеристику кожному з різновидів наукових документів.

49. Для чого використовуються довідкові документи? Які різновиди довідкових документів існують? Визначте місце та роль довідкових документів у забезпеченні наукової діяльності.

50. Для чого використовуються навчальні документи? Які різновиди навчальних документів існують? Визначте місце та роль навчальних документів у забезпеченні наукової діяльності здобувача вищої освіти.

51. Які різновиди нормативно-правових документів існують? Визначте місце та роль нормативно-правових документів у забезпеченні наукової діяльності.

52. Які різновиди стандартів Ви знаєте? Визначте місце та роль стандартів у забезпеченні наукової діяльності вченого.

53. Що таке терміносистема та для чого саме вона використовується? Розкрийте зміст основних етапів аналізу термінів

54. Що таке контент-аналіз та для чого його використовують у дослідженні? Надайте характеристику кожному з різновидів контент-аналізу

55. Розкрийте зміст методу експертних оцінок та пояснить особливості його використання у межах наукового дослідження.

56. З якою метою проводиться експертиза наукового дослідження та які вимоги висуваються до експертів? За якими критеріями може бути проведена експертиза процесу та результатів наукового дослідження.

57. Розкрийте зміст бібліографічного методу та пояснить особливості його використання у науковому дослідженні

58. Які інформаційні ресурси є найбільш доступними для використання дослідником під час проведення наукового пошуку? Оцініть потенціали кожного з різновидів інформаційних ресурсів для забезпечення наукового дослідження.

59. Що таке бібліографічна продукція та чим саме вона може бути корисною досліднику під час проведення наукового пошуку? Які різновиди бібліографічної продукції мають найбільший потенціал для забезпечення наукового дослідження?

60. Розкрийте зміст етапів техніки роботи зі спеціальною літературою. Яких правил слід дотримуватись при цитуванні думок інших дослідників?

61. Які вимоги висуваються до огляду літературних джерел?

62. Розкрийте особливості використання потенціалів електронного пошуку наукової інформації? Які потенціали має Google Scholar (Google Академія) для організації та проведення наукового дослідження?

63. Оцініть потенціали відомих вам електронних пошукових систем для інформаційного забезпечення наукового дослідження.

64. Пояснить феномен магістерської роботи як кваліфікаційного дослідження. Сформулюйте вимоги до змісту магістерської роботи

65. Розкрийте зміст основних етапів з підготовки магістерської роботи. Сформулюйте вимоги до оформлення магістерської роботи

66. Розкрийте зміст та особливості формулювання таких структурних елементів магістерської роботи: вступ до кваліфікаційної роботи; актуальність дослідження

67. Розкрийте зміст та особливості формулювання таких структурних елементів магістерської роботи: об'єкт і предмет дослідження; мета та завдання дослідження

68. Розкрийте зміст та особливості формулювання таких структурних елементів магістерської роботи: наукова новизна; практична значущість дослідження;

69. Розкрийте зміст та особливості формулювання таких структурних елементів магістерської роботи: методика дослідження; основна частина наукового дослідження;

70. Розкрийте зміст та особливості формулювання таких структурних елементів магістерської роботи: висновки; список використаних джерел; додатки

71. Обґрунтуйте природність виникнення феномену академічної доброчесності та пояснить особливості її правового забезпечення

72. Розкрийте зміст академічної доброчесності та обґрунтуйте її соціальне призначення

73. Обґрунтуйте предмет академічної доброчесності та розкрийте зміст критеріїв його визначення

74. Пояснить структуру академічної доброчесності та розкрийте зміст її основних чинників

75. Визначте місце та роль академічної доброчесності в управлінні науковими колективами

76. Розкрийте зміст документів університетського рівня щодо регулювання етичних норм (на прикладі НТУ «ХПІ»)

77. Обґрунтуйте значущість академічної доброчесності, як одного з

різновидів соціального капіталу сучасного університету

78. Обґрунтуйте шляхи формування нової академічної культури (свою відповідь розбудуйте з огляду на принципи академічної свободи, суспільної відповідальності, пошани до людської гідності і дотримання академічної доброчесності)

79. Розкрийте природу актуалізації проблем авторства та першості у науковій діяльності, а також пояснить перспективи (можливості) їх вирішення у межах норм вітчизняного законодавства

80. Надайте характеристику різновидам наукових публікацій (монографія; наукова стаття; тези наукової доповіді (повідомлення); наукова доповідь) та призначення кожного з них

81. Надайте характеристику змісту інформаційного забезпечення наукових досліджень

82. Розкрийте зміст принципів збору інформаційного матеріалу та пояснить особливості відповідного процесу з прив'язуванням до конкретних етапів організації наукового пошуку

83. Надайте характеристику складовим інформаційного забезпечення науково-дослідницької діяльності

84. Обґрунтуйте місце та роль єдиного інформаційного простору України для забезпечення науково-дослідної діяльності вченого

85. Обґрунтуйте потенціали електронних бібліотек та архівів відкритого доступу для популяризації результатів наукової роботи вченого

86. Обґрунтуйте місце та роль міжнародних та вітчизняних наукометричних баз даних в інформаційному забезпеченні наукової діяльності вченого

87. Обґрунтуйте потенціали міжнародних та вітчизняних наукометричних баз даних для популяризації результатів наукової роботи вченого

88. Розкрийте зміст наукометрії та пояснить її місце та роль у розбудові кар'єри вченого.

89. Визначте проблеми інформаційного забезпечення наукових досліджень

90. Сформулюйте визначення науковій публікації як результату інтелектуальної та творчої діяльності дослідника

91. Пояснить сутність наукового експерименту та визначте загальні вимоги до його проведення

92. Надайте характеристику функціям наукової публікації та пояснить особливості їх актуалізації

93. Розкрийте зміст алгоритму підготовки наукової публікації;

94. Розкрийте зміст структури наукової статті та пояснить призначення кожного з її структурних елементів

95. Розкрийте зміст типових вимог до оформлення та подання рукописів тез доповідей у збірники матеріалів науково-практичних конференцій

96. Розкрийте зміст типових вимог до оформлення та подання рукописів наукових статей у фахові видання України

97. Розкрийте зміст типових вимог до оформлення та подання рукописів наукових статей у наукові видання які включені до міжнародних наукометричних баз даних

98. Обґрунтуйте послідовність дій дослідника щодо пошуку фахового видання України для розміщення наукової статті

99. Розкрийте зміст типового алгоритму популяризації наукових публікацій вченого

100. Обґрунтуйте потенціали електронного репозитарію НТУ «ХП» щодо популяризації наукових публікацій вченого (дослідника)